

fenno-ugristica

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHK 382 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.g.

FENNO - UGRISTICA

ТРУДЫ ПО ФИННО-УГРОВЕДЕНИЮ

2

Tartu 1976

Teisetasukolleegium:

Y. Alvre (esimees), A. Kõnnap, P. Palmes (vastutav toimetaja), H. Rajando, S. Smirnov, E. Vähäri.

Kunstiliselt kujundanud K. Põllu.

SLAAVI LAHVUDEST SOOME-UGRI KEELTES

Kõigisese soome-ugri keeltesse on aja jooksul tulnud rikkalikult mõnu ennekiike vene keelest või ka mõnest muust slaavi keelest. Mõistagi pole see laenukiht neia keeltes ainuke. Vastavalt sellele, kui tugev on ajaloo vältel olnud kunagiste naabritega poliitiline, sõtsiaalne või kultuuri-
line kontakt, on soome-ugri keeltes osutunud puhuti küllalt oluliseks ks germaani, balti, türgi-tetari ja muud mõjud.

Ilmselt on juba soome-ugri aluskeelt kõnelev rahvas elanud kõrvuti mingi indo-euroopa hõimuga, sest sellest pe-
rioodist pärinevate laenu sõnade arv on võinud varem olla eri keeltes küllaltki suur.¹ Võrreldagu siinkohal eesti (resp. soome) ja ungari keele mõningaid sõnu aaajuomaste indo-euroopa vastetega: e iva, sm jyvä - vanaindia yávaḥ 'tera, teravili, oder'; e mesi, sm mesi (: meta-), ung még - algaaria *médhu- 'mesi, mõdu'; o murd. mehi-läpe, sm mehi-läinen, ung méh - algaaria *mekā-, vanaindia mákā 'kärbes', mákāikā 'kärbes, mesilane'; e varas (: varag-), sm varsa - avesta varəni- 'jäär, pääs, oinas'; e põrsas, sm porras - eelaaria *porśos, ladina porcus 'siga'; e sary, sm sarvi, ung sarv - varaaalgiraani šraw-, šārw- 'sarv'; e udar, sm udar, utare - vanaindia ūdhar 'udar, rind'; e orb, sm orpa, ung árva - aaria *orbho(-s), armeenia orb, -g, -ov 'orb, vaeslaps'; e sada, sm sata, ung sáz - vanaindia śatā-m 'sada'; ung tíz 'kümmes' - vanaindia daśa 'kümmes'; ung vám 'toll, maks' - usspärsia vām 'võlg, laen' jt.

¹ A. J. J o k i, Uralier und Indogermanen. Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen (= SUST 151). Helsinki, 1973, lk. 247 jj. Vt. ka seal mainitud kirjandust.

Otsaste laenuka kõrval on aga rida sõnatüvesid (eriti pronoomenid), mis näivad kummaagi keelkonnas olevat omavahel etümoloogilises suguluses. Mõnede uurijate (B. Collinder² jt.) arvates peaks see näitama soome-ugri ja indoeuroopa keeli kõnelevate rahvaste ürgset sugulust, kuid mitmed ettevastlikumad lingvistid (näit. soomlased P. Savila, E. Itkonen, J. Kalima jt.) on asetanud eitavale seisukohale.

Kilisemais laenukihtides prevaleerib ungari ja ka mari keele puhul tugev türgi-tatari mõju. Eriti viimases on genulinne sõnavara vähenenud järsult tšuvai ja tatari laenuka arvel.

Läänemeresoome keeltes on ka vanu balti ja germaani laene, millele kronoloogiliselt järgnevadki slaavi laenud.³ Osa vanadest slaavi laenudest võib läänemeresoome keeltes pärineda slaavi aluskeelest u. V sajandist, kuid valdav osa on pärit alles vanavene keelest (alates IX sajandist). Laenude noorem kihistus on aga tulnud vene keelest peamiselt paari viimase sajandaja jooksul. Kõrs uute tüüristade, rõivastuseosete ja muuga on üle võetud ka nende esemete nimetused.

Varasemas kihistuses kuuluvad sõnad näitavad ennekõike läänemeresoome hõimude materiaalset kultuuri mitmekülgeist rikastumist. Märkimatagi siinkohal järgmisi tähendusrüümi⁴: t ö ö r i i s t a d : s m taltta 'peitel' < *doltu.

² B. C o l l i n d e r, Indo-uralisches sprachgut (= Uppsala Universitets Årsskrift 1934). Uppsala, 1934; B. C o l l i n d e r, Zur indo-uralischen Frage (= SSUF 1952-1954). Uppsala, 1954; B. C o l l i n d e r, Hat das Uralische Verwandte? - Acta Universitatis Upsalienensis 1:4. Uppsala, 1965.

³ J. M i k k o l a, Die älteren Berührungen zwischen Ostseefinnisch und Russisch (= SUST LXXIV). Helsinki, 1938; J. K a l i m a, Slaavilaisperäinen sanasto, Helsinki, 1952; vt. ka L. H e k u l i n e n, Suomen kielen rakennus ja kehitys. Kolmas korjattu ja lisätty painos. Helsinki, 1968, lk. 268. - Eri läänemeresoome keelte suhteid vene keelega on uurinud M. Veske, D. V. Bubrich, P. Ariste, M. Must, A. Plöger jt.

⁴ Lihtsane mõttes esitatakse siin (vana)vene (resp. eelvene või slaavi aluskeele) näidete võrdlus eesti ja/või soome keelega, kuid mainitavad sõnad on üldiselt tuntud ka teistest läänemeresoome keeltes ja osalt isegi läpi keeles.

vrd. vn дождю id.; sm kassara, kassari 'võsaraud, -vikat' < vvn косошь id.; e tapper, sm tappara 'kirves, sõjakirves' < vvn топоръ id.; k a l a p l i i g i r i i s t a d : sm katiaka '(treast)mõrd' < vvn кочука (mitm. sõnaat кочуль 'puur'), vrd. vn кочен (mitm. кочен); e shing, sm shreig < vvn, vrd. vn очирогъ id. (varem 'kannus'); p õ l l u n d u s : e naat, sm naatti < *naat, vrd. vn натина, натина 'naeri vm. pealsed, kartulivarred'; e aba, sm papu < vvn бобъ id.; e sirp, sm sirppi < vvn сърпъ id.; e sahk < vvn, vrd. vn. соха id. (ka 'ader'); k u d u m i n e : e pasm(as), sm pasma, paasma < vvn, vrd. vn пасмо id.; e piird, sm piirta < vvn бырмо id.; e värten, sm värttine < vvn, vrd. vn вепетено 'värten; telg'; e koonel, sm kuontalo < vvn, vrd. vn кучаля id.; sm paittina 'lõuend' < vvn попотьмо id.; r õ i v a d : j a j a l a t s i d : e kasukas, sm kasukka < vvn кочуль, кочуль id.; sm viitta 'hõlts; vihmakeep' < vvn, vrd. vn свѣта 'õlerile; pealiskuub'; e saabas, sm saapad < vvn сапогъ id.; h o o n e d , r a j a t i s e d : sm lääv 'laut' < vvn лѣвъ, vrd. vn лѣб id.; e lava, sm lava, lave < vvn, vrd. vn лава 'seinapink', e aken, sm akkuna, ikkuna < vvn окѣно, vrd. vn окно id.; e päts-abi, sm pätsi < vvn, vrd. vn печъ id.; t o i d u - j a k o d u - m e j a n d u s : e pirukas, sm piirakka, piiras < vvn пирогъ id.; sm talikkuna 'kamajahu' < vvn, vrd. vn толкѣно id.; e lusikas, sm lusikka < vvn лѣкка id.; k a u b a n - d u s : e turg, sm turky (ka linnanimena Turku) < vvn тѣръ 'kauplemine; turg, turuplats'; e tavaar, sm tavara < vvn товаръ 'vara(ndus), raha' (tänapäeval 'kaup'); m õ õ - d u d : sm karpio 'viljamõõt' < vvn коробѣя (tuletis sõnaat коробъ) id.; e määr, sm määrä 'mõõt; määr, hulk' < vvn мѣра vrd. vn мѣра 'mõõt, määr'.

Lääneameerisvõime keeltes kuuluvad vanade vene laenude hulka veel sellisedki sõnad, nagu e raamat, sm raamattu 'piibel' (algselt 'raamat'), sm tuuma 'mõte' ja tuuma 'mõtelda', e vaba, sm vapas, sm velho 'võlu, nõid', e varblane, sm varpunen jt, mis kõik osutavad väga tihedale kontaktile elavvi hõimudega.

Väärrib rõhutamist, et ka ristiusu esimesed mõjud on

lääneemeresoomlastele saadunud omasegaest kreeka-rooms kultuuri arealist slaavlaste vahendusel. Selle otseseks tõendiks on sõnad e pagān, sm pakana < vvn, vrd. vn поганѣ 'roojane, ebaruhas; paganlik'; e riat, sm risti < vvn рѣстъ id.; e papp, sm pappi < vvn, vrd. vn поп id.

Asjaolu, et mitmed slaavi keeltegi sõnad on omakorda laenuid teistest keeltest, pole takistuseks nende käsitlises primaarsetena slaavi-lääneemeresooms kultuurisuhteid silmas pidades. Viimasel ajal rikkastub soome-ugri keelte sõnavara vene keele vahendusel sovetismide kõrval (ролюс, сониос jt.) paljude rahvusvaheliste sõnadega (соболюк, партя, макина jt.).

Hilisemate vene laenude arv tõuseb idapoolsemale lääneemeresoomse keeltes (võpaa, karjala) ja eriti kaugemais sugulaskeeltes paljudesse sadasesse. Tiheda keele- ja kultuurikontakti jätkumist näitab ka mitmete abstraktsemate keeleelementide laenamine, nagu näit. vene verbiprefikeite до- ja пере- mõningane läbipõlmumine võpaa genuinise sõnavara (näit. пере-ehittä 'üle valmida', vrd. vn переспевать, переспевать; до-kanđiä 'kandis lõpuni', vrd. vn докопчить).⁵ Aktiivsem bilingvismi protsessis on võpaa keelde kandunud ka mitmeid venepäraseid sugulushimetusid, nagu maa 'ema' (< мама), tata, bat 'isa' (< тата, бать).⁶

Lisatagu, et lääneemeresoomse keeled pole mitte alati olnud võtja osas, vaid neist on soirdunud suurel hulgal sõnavara ka naabruses paiknevaisse vene keele murdetesse ja isegi kirjakeelde.⁷

⁵ Языки народов СССР III. Финно-угорские и самодийские языки. Москва, 1966, lk. 94; M. H. З а й ц е в а, М. И. М у л л а н е н, Словарь венского языка. Ленинград, 1972, lk. 408; J. K a l i m a, Slaavilaisperäinen sanasto, lk. 28.

⁶ M. H. З а й ц е в а, Термины родства в венском языке. - Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению I (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis 344). Tartu, 1975, lk. 297.

⁷ J. K a l i m a, Die ostseefinnischen lehnwörter im russischen (= SUBT XIV). Helsinki, 1919.

Ungariaste kokkupuuted slaaviastega algasid juba enne praegustele asualadele jõudmist. Kontakt eri slaavi rahvastega on jätkunud pidevalt hiljemgi. Aja jooksmul on slaavipärast sõnavara omandatud kõigist naaberkeeltest, näit. serbohorveadi keelest paprika 'paprika', ketve 'maasika aluspüksid', kykae 'aas', sloveeni keelest lence 'lõhn', szerecsse 'õun', slovaki keelest boróka 'kadakas', bukta 'sai', polcska 'lutikas', ukraina keelest harysnya 'sukk', kalamaika 'seegadus, müra'.

Suurel hulgal sõnu on omandatud vanavene keelest, kusjuures laenamine on toimunud ajavahemikus VII - XII saj. ⁸ Näit. tanya 'maamaja, talu' < ТОНЯ (< ТОП + НА) saiv 'raev' < САИВ id., ikve 'kalamari' < ИКВА id., polvya, polvya 'agapad' < ПОЛОВА, ПОЛОВА id., borona 'äke' < БОРОНА id., széna, szina 'hein' < СЬНО id., parlag 'kesa' < ПАРЛАГА id., veréb 'varblane' < ВЕРЕСО(В) id., karácsony 'joulud' < КОРОЧУНЬ id., szorda, szoreda 'kolmapäev' < СЪРДЕА id. jt.

Ungari keeles eksisteerivate slaavipäraste sõnadena mainitagu veel ablak 'aken', barát 'sõber', család 'pere-kond', dolog 'töö', drága 'kallis', ebéd 'lõuna', iga 'ika', kereeszt 'rist', konyha 'köök', kulcs 'võti', munka 'töö', pénz 'raha', szabad 'vaba', társ 'seltsimees', tiszta 'puhas', csütörtök 'neljapäev', utca 'tänav' jpt., kirjakeeles kokku üle viiesaja. ⁹

Väärrib märkimist, et mitmed slaavi laenud on läänema-reecome, ungari ja teistegi soome-ugri keeltes ühised, kuigi nende laenuaeg ja -kohtki võivad olla erinevad. Võrreldagu näiteks e ike - ung iga, e rist - ung kereeszt, e pa-

⁸ Viimati A. M. R o t, Probleme der Sprachkontakte und Besonderheiten der ostslawischen Lehnübertragungen und Lehnübertragungen in den finnisch-ugrischen Sprachen. - Fennougristica. Труды по финно-угроведению 1, lk. 281.

⁹ A magyar nyelv történeti-etimológiái szótára I. Budapest, 1967; II. Budapest, 1970; I. K n i e z s a, A magyar nyelv szláv jövevényszavai I-II. Budapest, 1955; vt. ka B. C o l l i n d e r, An Introduction to the Uralic Languages. Berkeley and Los Angeles. 1965, lk. 25; I. P a p p, Ungarin kielen historia. Helsinki, 1960, lk. 61.

gan - ung pogány, e vaba - ung szabad, e sulita - ung utca,
 sm toveri 'seltsimees' - ung társ, sm siisti 'puhas' - ung
tişta jt. Seda laadi mineetiku võrdlev käsitlus otstab al-
 les uurijaid, kuid kahe keelkonna kontakti aspektist tohiks
 probleem olla huvipakkuv ka alavistidele.

Slava'i hoiude kontakt idapoolsemate soome-ugri rah-
 vastega on alanud mõnevõrra hiljem, kuid on olnud see-seest
 ka üsna pidev. Nii on vanimate slava'i laenude periood lõp-
 pannud mari keeles juba XVI saj. alguseks.¹⁰ Foneetiliselt
 on mitmedki selle laenukihistuse sõnad kergesti eristata-
 vad, sest vene häälikule а (a) ja я (ja) vastab nais jär-
 jekindlalt я (ja): земля 'mõla, aer' - всёлю; руч 'vanela-
 ne' - русская; кисель 'kissell' - кисель.

Mari alade siirdumisega Vene riigi koosseisu algas XVI
 sajandil vene laenude intensiivne tulv mari keelde, mis
 kestis ühtejärge kuni käesoleva sajandini (laenude 2.
 etapp). Laenamine vene keelest on jätkunud ka peale Oktoob-
 rirevolutsiooni (laenude 3. etapp). Vene keele vahendusel
 on mari keelde tulnud rikkalikult ka rahvusvahelisi sõnu.
 Vahetu keele- ja kultuurikontakt kajastub käikvõimalikes
 semantilistes rühmades (uusmate laenude kirjepilt on vene
 keelega suuresti sarnane), näit. teaduslik - te h-
 n i l i s e d ja ü t i s k o n d l i k - p o l i i t i -
 l i s e d mõisted: наука 'teadus', история < vn история
 'ajalugu', ботаника 'botanika', радио 'radio', атом
 'aatom', спутник 'sputnik', космодром 'kosmodroom', рево-
люция (< vn революция) 'revolutsioon', пролетариат 'pro-
 letariaat', конституция (< vn конституция 'konstitut-
 sioon' jt.); kirjanduse ja kunsti termi-
 nid: писатель 'kirjanik', поэт 'poet', книга 'raamat',
художник 'kunstnik', композитор 'helilooja', музыка 'muu-
 sika', театр 'teater'; haridusala terminid:
школ (< vn школа) 'kool', класс 'klass', доска 'tahvel',
ручка 'sulepea', перо 'sulg', парадиз 'piliats', тет-
радь 'vihik', лужайка 'joonlaud', урок 'tund', экзамен
 'eksaam' jpt. Seda laadi laenude olemasolu on tänapäeval

¹⁰ Д. Е. К а в а н ц е в, Г. С. П а т р у ш е в, Со-
 временный марийский язык. Лексикология. Йошкар-Ола, 1972,
 lk. 38. - vt. ka Русско-марийский словарь. Москва, 1966,
 milles vene laenud on kergesti leitavad.

tüüpiline kõigile idapoolsemaile soome-ugri keeltele kuni mansi ja handi keeleni välja.

Mordva keeltesse hakkasid üha enam vene laenuid imbuma peale II sajandit, kuid nn. varasema kihistuse valdav osa pärineb alles XVII-XIX sajandist.¹¹ Sellesse perioodi langevad suuremate või väiksemate häälikulistate kohandustega näit. mõned кукунь 'kruus, kann' < кувунь id., чутунь 'mala(pott)' < чутунь id., полка 'sakk' < чупок id., соха 'sakk, ader' < соха id., отта 'värav' < ворота id.; eras кирпичь 'telliskivi' < киричь id., ортаг 'värav' < ворота id., граць 'künnivares' < грач id., тётаса 'õitsema' < твэста id. jt.

Uuemates, sõukogudasegaete laenudes on järjekindlalt püütud säilitada vene kirjaipilti. Eriti rikkalikult on esindatud sotsiaal-poliitiline, filosoofiline, teaduslik-tehniline, agronoomia- ning haridusalaane sõnavara. Mõned näited: eras партия 'partei', комсомо́л 'komsomol', колхоз 'kolhoos', бригада 'brigaad', автобус 'autobuss', институт 'institut', математика 'matemaatika', философия 'filosoofia', характеристика 'iseloomustus', университет 'ülikool', самолет 'lennuk', спутник 'aputnik'; mõned собрание 'koosolek', депутат 'saadik', лест 'lender', геометрия 'geomeetria', арифметика 'aritmeetika', география 'geograafia' jpt.

Vene laenude tuly on põhjustanud mõningaid nihkeid mordva keelte fonoloogilises struktuuris, on kodunenud võõr-häälikud f, x ja š, näit. eras фабрика 'vabrik', фа́рма 'farm', халат 'kittel', хлор 'kloor', хаус 'haug', ки́лп 'kilp'.

Komide esimesed kokkupuuted venelastega ulatuvad tagasi XII sajandisse, kuid vene laenude hoogsamale siirdumisele kõni keelde rajas teed komide põlvkond ristiusku XIV sajandil, kui Moskvast saabus sinna apostel Stefan (aastal 1379).¹² Arenevat ühiskonnakorda ja kõrgemat kultuurita-

¹¹ Яныкы народов СССР III, lk. 218, 196; Д. В. К у г а н к и н. Лексикология современных мордовских языков. Учебное пособие для высших учебных заведений. Саранск, 1972.

¹² J. K a l i k a. Die russischen lehnwörter im kyr-jänischen (= MUST XIX.) Helsinki, 1911, lk. 181; Яныкы народов СССР III, lk. 296 jj., 313.

set esindanud venekeelsetel on aastasadade jooksul voolanud komi keelde suurel hulgal alavipärast sõnavara, mis sisaldab samuti mõisteid kõlvõimelikest elualadest. Bilingvismi protsessis on üle võetud ka sugulusalatermineid jm. Mõned näited: alabyš 'pannkook' < оленок 'hapupiimataigna-kook'; alatyng, alatyng, 'telk, barakk, onn' < лачуга id.; almaz 'teemant' < алмаз id.; anbar, õnbar, 'ait, ladu, magasin' < анбар, амбар id.; anyvalid 'invaliid' < инвалид id.; arai 'soo, raba' < арай id.; bab, babš 'vanaema', baba 'naine, abielunaine' < баба id.; baran 'oinas, jäärk' < баран id.; bat 'isa', bat-mam 'isa-ema, vanemad' < бать 'isa'; berag, berög 'kallas' < берег id.; berlog 'kerukoobas' < берлога id.; kukša 'kõõk' < кухня id.; kuznetš 'sepp' < кузнец id.; pirag, pirög 'pirukas' < пирог id.; õpitšer 'ohvitser' < офицер id.; sarög 'saabas' < сапог id.; sakar 'suhkur' < сахар id.; semja 'persekond' < семья id.; smpla 'tõrv, pigi, vaik' < смола id.; totka, tšotka 'tädi, vöörasema' < тетка id.; tšas 'tund' < час id.¹³

Noomenite kõrval on omandatud ka suur hulk verbe ja partikleid. Verbides on üldiselt aluseks võetud vene imperatiivi ainsuse 2.pöörde vorm, millele on liidetud omakeelne faktitiivi t-sunnus (infinitiivis veel liieks -ni), näit. ilma murd. valajitni 'veeretama' < валать 'veereta', du-majitni 'mõtleva' < думать 'mõtle'. Real juhtudel on vene noomenile liidetud omakeelne verbisufiks, näit. -aš: däläšni 'tõõle argutama' < дело 'töö, tegevus', -t-: šiveitni 'halliks muutuma' < murd. свой 'hall'. Adverbid on üle võetud kas muutumatult, nagu ezerke 'teraselt, valvsalt' < murd. оэорко id., puata 'asjeta, tühjalt' < пусто id., või on nad ümber kujundatud sufiksile -a või -en abil: statneja 'tagasihoidlikult' < murd. отатной 'tagasihoidlik', kletkän 'kinni, puuri(s)' < клетка 'puur'.¹⁴

¹³ Näited teosest J. K a l i š a, Die russischen lehnwörter im syrjänischen, lk. 35 j.j. - Vt. nende kohta ka Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre, ausgezeichnet von Y r j ö W i c h m a n n, bearbeitet und herausgegeben von T. E. U o t i l a. Helsinki, 1942; B. И. Лыткин, Е. С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка, Москва, 1970; Т. А. Тимухин, Н. А. Колетова, Коми-русский словарь, Под редакцией проф. В. И. Лыткина. Москва, 1961.

¹⁴ Е. А. И т у ш е в, Русские заимствования в ижемском диалекте коми языка. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тарту. 1973, lk. 16.

'mõukogu', КОММУНИСТ 'kommunist', ПIONEР 'pioneer', БРИГАДА 'brigaad', ПЛАН 'plaan', МАШИНА 'masin', МОТОР 'mootor', РАДИО 'radio', ШКОЛА 'kool', ГАЗЕТА 'ajaleht', ХИРУРГ 'ajakiri', ХИРУРГ 'kirurg', ОПЕРАЦИЯ 'operatsioon' jt.

Handi keeles tähistatakse uusi mõisteid vene laenude kõrval (või asemel) sageli ka omade keelenditega, kusjuures prevaleerivad kirjeldavat tüüpi sõnalühendid, nagu ТУТЫН ХОН (= taline past) 'aurik', КАМЫ БУ (= kirja palk) 'piliats', УПАТЫТЫ ХО (= õpetav mees) 'meesõpetaja', УПАТЫТЫ БУ (= õpetav naine) 'naisõpetaja', КАНЬ ХАР (= leiva väli) 'põld'. Ka mansi keeles leiduvad vene laenu-
del mõnikord omakeelsed paralleelivormid, nagu ПАРХОД -
- НАВУТЯН 'aurik', САМОЛЕТ - ТОВУНУТЯН 'lennuk', ШКО-
ЛА - ХАВУСАТАКТИН КОЛ 'kool', БОЛЬНИЦА - ПУСМАЛТЯН КОЛ
'haigla', ВОЙНА - ХОНТЯН ВАРМАЛЬ ' sõda', РУЧКА - КАСНЭ-
ХЕР 'sulepää', КАРНАМАНЬ - КАСНЭНЬ 'piliats'.

Obiugri keeltes piirdub vanimate vene laenude iga u. 300 aastaga, mistõttu nende esinemus on rahvakeeles veel küllaltki madal (mansidel ainult 14 % registreeritud vene laenude üldarvust - H. Kálmán). Kui hilisemaid vene laene iseloomustab tavaliselt muutumatu kirjepilt, siis varasemad juhud on häälikuliselt kohanenud, näit. mansi бай 'tee' < ваѣ id., руква 'täht' < рука id., саккар 'subkur' < са-
хар id., палта 'palitu' < пальто id., пур 'papp, preester' < поп id., вина 'viin, piiritus' < вино 'vein, viin'. Et mansi omades sõnades puuduvad veel kakssikkonnahendid sõna algul, on nende asendamiseks kasutatud varasemais vene lae-
nudes nii metateesi (тууба > турпа 'toru'), epenteesi (грек > кәрек 'patt, kuritegu'), prosteesi (станан > аста-
кан 'klass') kui ka elisiooni (дьяк > джак 'djakk, kirjutaja'). Vene ч, ш ja щ on järjekindlalt asendatud sibila-
ntidega с, ш või щ (свеча > сөвөсә 'küünlal'). ѣ-i asemel leidub е (фонарь > панар 'latern' ja ш, с, щ on korvatud с-iga (шал > сәл 'sall'), heliliste klusilide asemel esinevad helitud (корок > кәрак 'kõrts'). Kõnekeeles võib puuduliku vene keele oskusega manside puhul märgata sama-
ajunalist foneetilist kohandamist ka uuemates vene laenu-
des: кратус > кратус 'kraad', флаг > панак 'lipp', план,
план 'plaan', школа > искола 'kool', власть > лась
'võim' jt.

Peeni mõttenüansse väljendavaid abisõnu ei laenata ühest keelest teise mitte niivõrd hõlpsa suunil, vaid pigem ülevoolavast luksusest, kui püütakse teise keele stiilnüanssidega opereerida ka emakeeles. Nii on vene keele kildsõnadest (частичи) siirdunud suur hulk peaaegu muutmatal kujul volga, permii ja obi-ugri keeltesse. Võrreldagu: vene БОТ, ЧУТЬ, ПОЧТИ, КОТЬ, ОМЕ, ВЕДЬ, КУ, ЖА, А, И, НА, УНА, ТОЖЕ - ersamordva БОТ 'vaat', БОТЬ 'vaevalt, veidi', ПОЧТИ 'peaaegu, umbes', КОТЬ 'kaevõi, isegi', ОМЕ 'vael, alles', ВЕДЬ 'ju, omati', КУ 'küll', ЖА 'juba', А 'aga', И 'ka, isegi', ЖО 'omati, ju', УН 'juba', ТОЖО 'kah, samuti'; vene ВЕДЬ, КОТЬ, НА, НЕУЖЕЛИ, РАЗВЕ - udmurdi ЖА 'ju, omati', КЮТ 'isegi, kaevõi', ЛИ 'kas, või', НАУЖЕЛИ 'kas tõesti', РАЗВЕ 'kas (tõesti)'. Samasugune on olukord sidesõnadega, millest väga paljud on üle võetud vene keelest, näit. mokšamordva ШТОБА 'selleks et' < ЧТОБЫ, КАДА 'kui' < КАКО, РАА 'kui' < РАЗ, КАН 'kui' < КОЛМ, КОТЯ 'kaevõi' КОТЯ.¹⁷ Mitmed sidesõnad on tulnud käibele ka türgi-tatari keelte mõjul ja ainult väike osa on moodustatud oma keele baasil.

Tiheda keelekontakti tõendiks on ka mitmete prefiksate ja sufiksate laenamine vene keelest, mis eriti ilmekalt tuleb esile mõnedes asesõnariühmades. Elitavate asesõnade korral liitub genuiinsele tüvele vene НЕ- või НИ-, näit. lapi НИ-КА 'ei-keegi', НИ-МИ 'ei-miski', permikomi НЕ-КАН 'ei-keegi', НЕ-М 'ei-miski'.¹⁸ Sufiksaitena on mitmes keeles levinud vene partiklid -КАЮУЛ, -ЛЮО ja -ТО, näit. permikomi КИН-НИБУД 'keegi', МИ-ЛИБУ 'miski, mingi', mansi ХОТНА-ТА 'miski, mingi'.¹⁹

¹⁷ Грамматика мордовских (мокшанского и эрзянского) языков I. Фонетика и морфология. Саранск, 1962, lk. 346, 351; Е. А. Серебряников, Историческая морфология пермских языков. Москва, 1963, lk. 377, 382; Грамматика современного удмуртского языка. Фонетика и морфология. Ижевск, 1962, lk. 323, 335; Языки народов СССР III, lk. 193, 217, 275.

¹⁸ Языки народов СССР III, lk. 162, 307.

¹⁹ К. Е. Майтиская, Заимствованные элементы в местном лексике финно-угорских языков. - Советское финно-угроведение II, 1966, № 4, lk. 238.

Kespool pole veel eraldi puudutatud vene keelest lähtunud tõlkelaene, mis liitsõnuse või sõnaühenditeks on tänapäeva kultuurikontakte kajastavatena samuti iseloomolikud mitmetele soome-ugri keeltele. Toodagu sellegi kohta mõned näited: eesti külanõukogu < сельсовет; arsaamordva селен совет 'külanõukogu' < сельский совет; mokšaamordva шяголь-денъ вая 'seesõna' < предисловие; määkari шямы пöрт 'lugemistare (maal)' < кзба-читальня; eürjakomi шом чепялан 'tulistangid' < утольные шипы; permikomi сёрна тор 'lauseliige' < часть речи; udmurdi эзымшувсь 'eesriindlane' < передовик; ungari űrhajó 'kosmoselaev' < космический корабль.²⁰ Tõlkelaenuksid tähendusniikeid, eriti piltlike väljendite puhul, esineb samuti üksiksõnuse, sealhulgas ka verbides.

Kõike eelnevat lühidalt resümeerides võime konstateerida, et soome-ugri keeltes leiduvate slaavi laenude abil saab näidata keele- ja kultuurikontaktide olemasolu juba alates V sajandist. Põhiline osa vanema kihistuse laenudest pärineb läänemeresoome keeltes alates IX sajandist, ungari keeles VII-XI sajandist. Idapoolsematel soome-ugri rahvastel on kokkupuuted slaavi hõimudega tekkinud märksa hiljem. Mitmed laenud läänemeresoome, ungari ja ka teistes keeltes on samad, kuigi nad on saanud eri ajal ja eri kohtades (e ike - ung ika, e rist - ung kereest, e vaba - ung szabad, em toveri - ung társ 'seltsimees', em siisti - ung tiszt 'puhas' jt.). Vene keelest on laenatud rikkalikult nii materiaalse kui ka vaimse kultuuri valdkonda kuuluvaid mõisteid. Keelekontaktide pidev tihenemine soome-ugri ja slaavi rahvaste vahel on rikastanud sõnavara kõrval ka eri keelte grammatilist koostist mitmete sidesõnade ning prefiks- ja sufiks-itega. Sovetismide ja tõlkelaenude ulatuseks kasutamine on tänapäeval omane kõigile soome-ugri keeltele. See pole aga saanud takistuseks nende keelte iseseisvale arengule, mis toimub põhiliselt ikkagi sisemiste ressursside arvel.

²⁰ Языки народов СССР III, lk. 57, 253; А. М. Рот, Probleme der Sprachkontakte, lk. 283; Д. В. Цыганкин, Лексикология современных мордовских языков, lk. 90.

О СЛАВЯНСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЯХ В ФИННО-УГОРСКИХ ЯЗЫКАХ

Р е з ю м е

Славянские заимствования в финно-угорских языках свидетельствуют о наличии языковых и культурных контактах уже начиная с V столетия нашей эры. В прибалтийско-финских языках основная часть наиболее древних славянских заимствований восходит к началу IX века, в венгерском языке — к X-XI векам. На более восточных участках контакты финно-угров со славянскими племенами относятся к значительно более позднему времени.

Целый ряд этих заимствований ничем не отличается друг от друга, хотя происхождение их в прибалтийско-финских языках, в венгерском и других финно-угорских языках относится к разному времени и разным территориям /эст. ike — венг. ika 'уго', эст. riist — венг. kerevzt 'кредит', эст. vaba — венг. szabad 'свободный', фин. toveri — венг. társ 'товарищ', фин. siisti — венг. száraz 'чистый' и др./ . Из русского языка заимствованы многие понятия, относящиеся к области материальной и духовной культуры. В результате тесного и непрерывного языкового контакта между носителями финно-угорских и славянских языков происходило не только обогащение словарного запаса, но и грамматического строя как за счет заимствования целого ряда слов, так и префиксальных и суффиксальных словообразовательных элементов.

Широкое использование советизмов в переводных заимствованиях наблюдается в наше время во всех финно-угорских языках, что однако ни в какой мере не является фактором, тормозящим их самостоятельное развитие, которое протекает в основном за счет использования внутриязыковых ресурсов.

И. А. Андуганов
(Тарту)

КОМПОЗИТЫ В ПАМЯТНИКАХ МАРИЙСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ

Вопрос о сложном слове вплотную опирается с такими проблемами, как различение простого слова от слов-композит, композит от свободных и несвободных сочетаний слов. Поэтому образование слов способом словосложения со своей стороны содействует расширению круга тем в теории слова.

Известно, что одно общее, пригодное для языков всех типов, определение слова, дасть чрезвычайно трудно. Своеобразие каждого языка по-своему требует различать слова от других единиц языка. Если в языках флективных слово является формально более различимым, то агглютинативные и инкорпорирующие языки в этой плоскости расположены в гораздо огутним неопределенностям. Сам строй языка последних предполагает вдумительную продуктивность образования слов способом словосложения. Действительно, "в некоторых эстонских текстах более 40% всех знаменательных слов являются сложными, в то время как русских научных и научно-технических текстах число сложных слов 4-6% и редко превышает 10%, в художественно-литературных текстах оно колеблется в пределах 1-2%" (Пяль, Тохсаль, Тукумцев, 1962: 81). Повышенная способность языка к образованию сложных слов предусматривает одновременно и повышение сложности названной выше проблемы. Перевес при этом, несомненно, берет различение сложных слов от словосочетаний.

Сложность вопроса не может не отразиться и в практике языкового строительства. Так, в начале прошлого десятилетия на страницах журнала "Океан" был широко дискутирован существующий разлад в орфографии марийских сложных слов (см. Галкин, Исанбаев, 1962; Глушков, 1962; Грузов, 1962; Грузов, 1963; Гордеев, Акреев, 1962; Дмитриев, 1962; Ишимбаев, 1962). Несколько лет спустя, С.А. Дмитриев, как бы подводя итог дискуссии, вновь выступил со статьей о правописании сложных слов (см. Дмитриев, 1968). Казалось, орфография

сложных слов не должна была более беспокоить пользующихся марийским языком. Но приписывая не способно полностью отражать языковые явления. Язык развивается, словарный фонд его обогащается. Такой способ образования слов, как словосложение, всегда имеет потенциальные возможности образования новых слов. Об этом может говорить происхождение самих слов-компонент. По справедливому замечанию В.М. Жирмунского, "всякое сложное слово либо в прошлом представляло словосочетание, либо было построено по модели словосочетания прошлого времени" (Жирмунский, 1963: 29). И тому же, судя по лексико-графическим изданиям, марийские дигитивы и словеса, образованные путем сложения слов, относятся не совсем "добродетельно". Так, например, по сравнению с последними словарями (МРС, 1956; РМС, 1966; МДМ, 1972) в ранее изданных словарях (Васильев, 1924; Улымарий, 1928; РМС, 1928) круг графически слитноощерченных слов-компонент оказывается намного шире (больше всего это касается сложных существительных подчинительного типа). Более того, многие сложные слова составителями словарей без всякой нужды заменены малоупотребительными словами чужезычного происхождения. Например, если в "Марий мутер" Улымарий (В.М. Васильева) можно было видеть дикобраз (Улымарий, 1926: 52), то в "Марийско-русском словаре" (МРС, 1956) его нет, а в "Русско-марийском словаре" вместо него выступает русское дикобраз (МРС, 1966: 149) и т.д.

Материалом для словоупотреблений и в настоящее время может послужить главным образом подчинительное словосложение существительных. Оба компонента существительных-компонент типа шамкорак 'грач' от шам 'черный' и корак 'ворона', олмалу 'яблоко' от олма 'яблоко' и лу 'дерево', мудмава 'пчелиная матка' от мун 'пчела' и ава 'мать', миччелун 'ресница, бровь' от мичч 'глаз' и лун 'волос', употребляясь в речи самостоятельно, часто входят дигитивов в заблуждение. Писать их слитно или раздельно? Отсюда возникает вопрос, являются ли они сложными словами или лучше их считать сочетаниями слов? Часто причиной заблуждений является непонимание разницы между употреблением термина "сложное слово" в узком от понимания его в широком смысле (ср. Кулл 1967: 25-30, Кулла, 1967: 9, Есперсен, 1958: 103, 105-106). Как один из главных недостатков в деятельности нормирующей современной языки продолжает оставаться научет традиций, сложившихся в письменном

языке. Установление правильного написания компонентов сложных слов, имеющих до этого традиции слитного написания, равносильно игнорированию способа сложения слов как средства образования слов. В таких случаях никогда не бесполезно знакомство с тем, какое написание мы имеем и имели раньше. Например, А.С. Чикобава в статье, посвященной вопросу о первых текстовых записях по горным ибейско-кхазакским языкам, подчеркивал, что документация большей или меньшей давности представляет лингвистический интерес (Чикобава, 1962: 98). Полностью соглашаясь с замечанием Чикобава, в настоящей статье хотелось бы выборочно остановиться на некоторых памятниках марийской письменности и именно с той точки зрения, какими представляли вторы памятников марийское словосложение, какие моменты могли бы способствовать выделению графических сложных слов.

Каждый период развития марийской письменности на суд со-
 годящихся исследователей представил неравноценный языковой
 материал¹. Памятники письменности содержат в себе небезынте-
 ресные примеры и по сложным словам, образование которых, бе-
 зусловно, был характерен еще для финно-угорского языка-осно-
 вы; ср., например, распространенность сложных комплексов с
 одинаковой структурой в современных родственных марийскому
 языках: фин. kivitalo, венг. kőház 'комн на керка' 'каменный
 дом', венг. kődarab эрз. кав поколь 'кусочек камня', эрз.
ямт-кэват 'махи еда' от ямт 'суны' и кават 'каки', мокш. пан-
 жамс-сёлгомс 'ходить через дверь' от панжемс 'открывать' и
сёлгомс 'закрывать', удм. ымкыр 'кисо, физиономия' от ым
 'рот' и кыр 'нос', шудыны-серекъяны 'веселиться' от шудыны
 'играть' и серекъяны 'смеяться', коми ныззон 'молодежь' от
ныз 'девушка' и зон 'парень', хант рблус 'человек' (= 'женщина-
 мужчина'), манс. цjem-jułam 'мой скот' (= 'мое животное -
 моя рыба') венг. fűgni-fagagni 'стопляничать' от fűgni
 'сверлить' и fagagni 'тесать' и т.д. Майтисская, 1974: 392-
 -395). Следует дважды отметить, что приведенные выше примеры

¹ Данный вопрос на основе историко-лингвистического анализа
 материалов по вопросам языка и просвещения и сравни-
 тельно-исторического опыта языкового строительства наро-
 дов СССР в советское время обстоятельно рассмотрен мо-
 рийским ученым И.Г. Ивановым (см. Иванов, 1975а, Иванов,
 1975б, Иванов, 1975в).

Изображены графически не однородно. На слитное, дефисное и раздельное написание их повлияли и синтаксические отношения между составными частями (ср. фин. kivitalo и коми нив-зон, где первое появилось на основе подчинения одного компонента другому, второе же — на основе сочинения), и то обстоятельство, что эти составные части в одних языках по степени слитности находятся в стадии, когда легко могут превратиться в разряд графических сложных слов (ср. венг. хóдотаб и эрз. кев поколь). Компоненты удм. ымант, хотя имеют между собой отношение сочинения, пишутся слитно. Здесь налицо тот факт, что на написание языков сложных образований может оказывать влияние и древность их совместного употребления. Иначе говоря, компоненты таких образований в ходе продолжительного употребления в соседстве настолько слились, что в сознании говорящих утрачивается мысль о сложности их происхождения и, следовательно, теряется необходимость дефисной передачи.

Отсюда становится нам ясно, что графические приемы передачи как-то могут отражать и природу сложных лексических образований. До-другому и не может быть, ибо графика призвана своим существованием дать возможность как можно точнее передавать существующие явления в живой речи. Поэтому учет графического изображения при расшифровке языкового материала является довольно существенным. В связи с этим сложные слова в настоящем мы рассматриваем с учетом их графического оформления.

Сочинение Г.Ф. Миллера "О п я з а н и е ж и в у щ и х в К а з а н с к о й г у б е р н и и я з ы ч е с к и х н а р о д о в , я к о т о ч е р е м и с , ч у в а ш и в о т я к о в" (Миллер, 1791). Языковые разведки Г.Ф. Миллера — первый труд, созданный на сравнительно широком материале живого языка и отражающий в целом правильно состояние марийского языка первой половиной XVIII века (Иванов, 1975в: II). Наиболее интересным в языковом отношении является в "Описании ..." часть, где дается "Словарь на Татарском, Черемисском, Чувашском, Вотняком, Мордовском, Периском и Зарянском языках с Российским переводом". По данным В.М. Васильева, И.Г. Иванова и Н.И. Исабаева, всего в сочинении приводится около 300 марийских слов (Васильев, 1953: 257; Иванов, 1975в: II; Исабаев, 1973: 62). Только в "Словаре ..." мно-

ется около 50 графических сложных слов, что составляет большую часть всего количества встречающихся в сочинении марийских лексических единиц, т.е. приблизительно 17%.

Сложные слова автором переданы графически по-разному. Составные части одних разделены дефисом¹: Русь-Арва 'воскресенье' от русь 'русский' и арва 'неделя', Ныс-арва 'четверг' от ныс 'маленький' и арва 'неделя', Исн-Круль 'бугор' от исн 'маленький' и круль 'гора', Томкар-Воргань 'красная медь' от томкар 'красный' и вүргань 'медь', Эргъ-Азъя 'мальчик' от эргъ 'сын' и азъя 'ребенок', Юды-Азъя 'девочка' от юды 'девочка, девушка' и азъя 'ребенок', Шиле-Осортатъ 'восковая свеча' от шиле 'воск' и сорта 'свеча', Морокъ-Паранъ 'ягненок' от морокъ 'овца' и паранъ 'ягненок', Куту-Хокъ 'белуга' от куту 'большой' и хол 'рыба', Немечъ-Аутонъ 'индийский петух' от немечъ 'немецкий' и аутонъ 'петух', Немечъ-пибе 'курица' от немечъ 'немецкий' и пибе 'курица'. Составные части других обозначены слитно: качебашъ 'полдень' от каче 'день, солнце' и баш 'верх', вүргечъ 'среда' от вүр 'кровать' и каче 'день', иде-докъ 'год' от ид 'год' и докъ 'год', сэндер 'руль' от пуд 'сто' и ир 'копейка' (= мар. ур 'белка'), куберон 'пузырь' от дүвн 'лузнь' и о 'грудь', сүра-почешъ 'ключ' от сүра 'замок' и почешъ 'открывалка', скалю 'коровье масло' от ушкал 'корова' и йа 'масло', нешми 'масло' от нйымб 'семя' и уй 'масло', кандучарга 'желтый' от канде 'синий' и уарге 'звонкий', кода 'двадцать' от кок 'два' и лу 'десять', идешлу 'девяносто' от идеи 'девять' и лу 'десять'.

Как нам представляется, разнообразие в графическом изображении сложных образований неслучайно. Наоборот, порой автор удивляет своим лингвистическим чутьем. Г.Ф. Миллер, упомянувший возможность обильного образования марийских слов путем сложения, проявил склонность к отношению в число сложных лексических образований комплексов типа Эргъ-Азъя, Юды-Азъя, Шиле-Осортатъ, Морокъ-Паранъ, Немечъ-пибе, нежели к простым сочетаниям. Сложные слова такого типа, кстати, изоби-

¹ В статье сохраняются перевод авторов памятников. При указании происхождения частей композит слова даются в соответствии современной орфографии. По необходимости делается буквальная перевод.

лует и в других финно-угорских языках, и их компоненты сливаются слитно. Например: мокш. пёрншава 'мальчик' от пёрв 'парень, мужчина' и шава 'дитя, ребенок' (= 'мужчина-ребенок'), стирьшава 'девочка' от стирь 'девушка' и шава 'дитя, ребенок' (= 'девушка-ребенок') (см. Килин, 1967: 88) уйм. вылкупт 'девушка' от ыл 'девушка' и мурт 'человек' (см. РЭС 1956: 202), эст. tütarlapse 'девочка, девушка' от tütar 'дочь' и lapse 'ребенок, дитя, младенец' (см. Тамм 1974: 246, 619), эрз. ревелевкс 'ягненок' от реве 'овца' и левкс 'детеныш' (см. РЭС 1948: 232, 412 и ЭРС 1949: 120) эст. lambatall 'ягненок' от lambane 'овца' и tall 'ягненок' (= 'овца-ягненок') (см. Тамм 1974: 244-245, 552).

Отнесение к графическим композитам слов сладар, нежи и т.д. автору не казалось сомнительным. Видимо, на это повлияло и то обстоятельство, что составные части их не очень многосложны. Конечно, в данном случае немногосложность составляющих элементов не является единственным поводом для слитного их написания, но компактность в образовании сложных слов имеет немаловажное значение. История марийского языка знает много примеров развития сложных слов по пути формирования компактных композит. Например, по пути словосочетания \rightarrow многогласное сложное слово \rightarrow синкопированное сложное слово \rightarrow словосочетание из синкопированного сложного слова и простого слова \rightarrow вторичное сложное слово развивалась вторичная композита сапондава 'рукоять цыга' от савыме (форма пассива. прич. от саваш 'молотить', употребленного в сочетании в роли определения, + зондо 'трость, посох') + авв 'мать' (ср. Агисте 1963).

Весьма важным в сочинении является для сегодняшнего дня засвидетельствованные ударения в сложных словах. В сложных словах встречаются ударения как на первом компоненте (вашкоза, вюргеч), так и на втором (куберок, суряпочеш). Интересно, что слово немечь-Аугон 'индийский петух' в "Списании" имеет ударение на первом компоненте, Немечь-цыба 'курица' - на втором компоненте, а составные части у обоих связаны графически одинаково. Судя по отмеченным ударениям, можно было

предположить, что сопоставляемые слова именно произносятся так, а не иначе. Но если обратимся к живой современной речи, то нетрудно заметить, как носители языка при оперировании образованиями такого типа делают акцент или на первом или на втором компоненте. Нам также кажется, что в языке XVIII века не все типы сложных лексических образований имели фиксированный характер. Миллер, выделяя отдельное слово, очевидно, меньше уделял внимания акцентологической прочности компонентов. Выделение Миллером Немачь-Аутом и Немачь-цубе в качестве отдельных слов больше всего мотивировано, видимо, присутствием следующих обстоятельств: в о - п е р в ы х, компонентах их тесно сплочены на семантическом уровне, обозначают вместе одно понятие, в о - в т о р ы х, что также невозможно в становлении сложных слов, они построены по идентичной модели (аналогия в процессе образования композит является не менее весомым фактором — ср. Кульд, 1967: 47).

4. "Ч е р е м и с с к а я г р а м м а т и к а" А. Альбинского (Альбинский, 1837). В отличие от предыдущего памятника, в рассматриваемой грамматике имеются отдельные теоретические толкования по словообразованию. Во втором разделе, озаглавленном "О частях речи", автор пишет: "Слова разделяются на коренные, производные простые, сложные, изменяемые и неизменяемые" (Альбинский, 1837: 6). Под пунктом 4 дается следующая характеристика сложных слов: "Сложное слово есть то, которое составлено из двух или более речений; например: Цаль-шнзванъ 'кривой', дура-шнмощъ 'благодать'" (Альбинский, 1837: 6). Данное определение сложного слова характеризует один из главных, присущих сложным лексическим образованиям, признаков, т.е. в нем уделяется внимание структуре, количеству составляющих частей сложных слов.

Заслуживает внимания в "Грамматике" 1837 года помещенное в конце книги "Прибавление о правописании" (см. Альбинский, 1837: 244-246). В "Прибавлении о правописании" дается следующее замечание по правописанию существительных: "Для существительных, стоящие вместе, из коих первое означает ту материю, из коей составлена какая вещь, нередко соединяются черточкою ... ; например: бранижь-ду ребро (т.е. боковая кость), ка-майка камень (т.е. каменный дом) ... " (Альбинский, 1837: 246). Включение Альбинским в цитату слова бранижь-ду не

совсем удачно: оно построено на началах отнесения целого к частям, сложившегося между частями. Однако в целом это не снижает ценность содержащейся в отрывке мысли. Дело в том, что еще грамматика Альбинского допускала идею более слитного обозначения (дефисного изображения) субстантивных словосочетаний, определяющий компонент которых показывает материал, на которого сделан предмет, выраженный определяемым словом, тогда как правила современной орфографии (МОН, 1972: 9-10) исключают возможность какого-либо графического приема для обозначения связанности компонентов таких сочетаний. Несмотря на это, подобные сочетания имеют тенденцию оформляться в виде собственных сложных слов. Например, в последнее время слитно пишутся кфртальбогто 'железное кольцо' от кфртальб 'железо' и офто 'кольцо', зынершорыч 'платок из холста' от зынер 'холст' и шорыч 'платок', портыком 'вазенок' от порты 'войлок' и ком 'сапог' и т.д.

Начатки христианского учения или краткая священная история в краткий катехизис, на черемисском языке лугового наречия переведены е" (Начатки, 1841). Автор перевода данного источника не владел мари́йским языком. Поэтому язык перевода неумеленному в языке почас был непонятным. Несмотря на это, он может быть пригоден лексикологу. Например, имеющиеся в тексте словоформы ымолундэшом 'набо' в форме accusativa от омо 'бог' и пукаш 'кно', еврейкэдыкан 'еврейского народа' от еврей 'еврей' и калык 'народ, нация', кутэча 'пасха' от куту 'большой, великий' и кача 'пень', кумло 'тридцать' от кум 'три' и лу 'десять', лэл-чин 'свадьба' от поп 'пол' и чин 'чин, звание' позволяют судить о расхождении переводчика к выделению их как отдельных слов. Надо сказать, что при письме сложных слов в памятнике не всегда соблюдается единое написание. В одном случае, к примеру, пишется кумло-кэче, в другом - кумло кэче. Но наличие только одного объединяющего или основного и побочного ударения в них все-таки допустило бы отнесения их к собственным сложным словам.

Случаи неконцевитного написания частей сложных слов, а также наличия одного объединяющего или основного и несос-

новного ударений в сочетаниях типа кас кóчмо 'ужин' от кас 'вечер, вечерний' и кóчмо (в составе данного словосочетания употребляется по значению процесс приема пищи) не исключает вероятность присутствия самых тесных связей между элементами подобных сочетаний (ср. данные Е.И. Ковалевой - Ковалева, 1970: 44, 63-67) о произношении марийских сложных слов подчинительного типа с одним цементирующим и побочным ударениями). Связь между частями таких комплексов главным образом касалась уровня семантического, т.е. вместе они обозначают одно понятие. Наличие только семантического единства не убавило бы исследователя в праве переводчика, выделившего негласно сочетания как композиты. Но для полного слияния частей в одно сложное слово имелось и другое немаловажное условие: выделение отдельно словосочетание водо кóчмо 'ужин' (водо - параллель рассмотренного выше слова кас) автором воспринималось с одним лишь единственным ударением, что говорит о большей акцентологической цельнооформленности их по сравнению со свободными словосочетаниями.

Об ударении в данном случае мы могли бы не говорить. Но причиной тому является сам способ подачи языкового материала. Не будь в марийском языке стремления к более цельному употреблению сложных лексических единиц, проще всего было бы не обозначать степени ударности слогов, тем более автору-немарийцу.

В таком случае, остается предположить только одно: получение в тексте перевода раздельного графического оформления языковых единиц типа водо кóчмо является результатом субъективного подхода переводчика к вопросу слитно-раздельного написания составных частей сложных образований. Между прочим, условность слитно-раздельного написания не чужда практике языкового строительства любого языка любого периода.

"Э л е м е н т ы г р а м м а т и к и ч е р е м и с - с к о г о я з ы к а" М.А. Кастрона (Castroén 1845). Работа выполнена на латинском языке (подробнее об этом источнике см. Патрушев, 1958). Судя по признанию самого автора, материалом для написания грамматики были Сочинения, 1775; Евангелие, 1821; Псалм-вля, 1821; Альбинский, 1837; Начатки, 1832; Устав, 1843, которые имелись в то время в Хельсинки.

Что касается сложных образований, то у М.А. Кастрона

имеются замечания о звуковых изменениях, сопровождающих формирование слов. Среди примеров имеются композиты kogamja 'пятница' от kugu 'большой' и dria 'неделя', nille 'сорок' от niri 'четыре' и zu 'десять', ayubel 'брат, родственник, родной по сердцу, вообще близкий по сердцу' от yum 'сердце' и pa 'подопышка'.

Явление озвончения глухого согласного, следующего за звонким согласным, в конце одного слова и в начале следующего слова сочетания объясняется в грамматике недопустимостью подобной дистрибуции в языке. Положение иллюстрируется примерами: kumbado 'на 'трехэтажный' от kum 'три' и pa 'этаж', jan der 'ледяные саки' от jan 'ледяной' и ter 'саки' и т.д.

О фонетических явлениях, имеющих место при формировании сложных слов, подробнее говорится в работе Л.П. Грузова (Грузов, 1965: 136, 139, 198, 199, 229-230, 233-234) и в нашей статье (Анжутов, 1975).

Опыт грамматики черемисского языка по наречию, употребленному в переводе с английского 1821 года Ф.Я. Видемана (Wiedemann 1847). По мнению И.С. Галкина, "при написании своей работы Ф. Видеман не мог пользоваться грамматикой М. Кастрена, он познакомился с ней лишь в период подготовки своего труда к печати, что все же дало возможность использовать, как это пишет сам автор, некоторые положения М. Кастрена" (Галкин, 1964: 8). "Работа Ф. Видемана, несмотря на многие недостатки, не утратила своего значения до сих пор: в ней впервые полно представлена морфологическая структура марийского языка" (Галкин, 1964: 9).

Вопросам словообразования в грамматике Ф.Я. Видемана посвящен специальный раздел ("Wortbildung"). Различается образование слов в марийском языке путем словосложения и способом суффиксальным. Словосложения, в свою очередь, бывают мнимые (*scheinbare Zusammenfaltungen*) и истинные, настоящие (*wirkliche Zusammenfaltungen*). К мнимому, сходному по внешнему виду, словосложению он относит слова, которые в речи сливаются в одно, особенно когда вторым выступает глагол uaw 'быть'. Признаком мнимых сложных слов является наличие только одного ударного слова. Более он пишет, что если

первый слог оказывается не ударный гласный, то этот ударный гласный вытесняет обычно начальный гласный последующего слога, если же он безударный, то он выпадает сам. Примеры: minilam 'я есть', tunilat 'ты есть', odemulat 'ты есть человек', kogat'ja 'кад' и т.д.

Истинное, настоящее словосложение находит в грамматике несколько другие признаки. Знаток многих языков Ф.И. Видеман (см. о нем Ariste 1954; Ariste 1970; Ariste 1973; Радлова 1958; Каск 1958; Каск 1970 и т.д.) отмечает, что как и в немецком языке, первая часть марийского настоящего словосложения служит для определения второй части. Обе части сохраняют свое самостоятельное ударение. При сложении существительных первое употребляется: а) с суффиксом второго падежа, например, kudam choza 'хозяин дома', б) без изменения, например, kid w'äksch 'ручная мельница', w'äksch kü 'жернов', w'ada katashkyush 'улья'. По мнению автора, эти сложные слова можно частично объяснить обыкновенным отношением управления. При первом способе сложения генитивный суффикс может рассматриваться как прилагательное с таким же показателем.

Настоящее словосложение наблюдает автор и отглагольных именах, оканчивавшихся преимущественно на ma, m, например: il'am wär 'жилое место', tretma roga 'время жатвы', kolam ketsoha 'день смерти', rudalem wär 'привожденное место'.

Сложное слово, как отмечено в рассматриваемой грамматике, может состоять также более чем из двух элементов, например: bad schindyach mestar 'садовник', winograd pizirtashch lada 'виноградный пресс, давило'. В случае же, если два сложения имеют одинаковую вторую часть, происходит такое же сокращение, как и в немецком языке. В качестве примера приводится непонятно переведенный на марийский язык лексикон p'üerga idramaschat taorawli'am что также не соответствует немецкому переводу 'Mann- und Weibdiener, d.h. Diener und Dienerinnen'. Из немецкого перевода нам становится ясно, какие соединения Ф.И. Видеман считал нужным включать в понятие сложного слова. В его понимании термин "сложное слово" должен охватывать не только графические, но и другие связанные лексические комплексы.

В книге находят отражение и различные вербальные сочетав-

ния, который автором также отнесен к настоящим сложным словам.

С точки зрения понимания марийского словосложения вклад Виханом, грамматика его представляет для современности немалый интерес. Главное достоинство грамматики в этом отношении заключается в том, что, по крайней мере, в ней поставлен вопрос и имеется примерный ответ по правописанию связанных словосочетаний.

"Пособие к изучению черемисского языка на луговом наречии" протонерея Федора Васильева (Васильев, 1887). В предисловии "Пособия ..." Ф. Васильев ставит своей целью "помочь русским понимать и правильно читать издания на марийском языке переводы и указать верную дорогу к дальнейшей разработке этого языка" (Васильев, 1887: IX).

В настоящей грамматике нет развернутого, как у Ф.И. Виханова, теоретического толкования по словообразованию. О сложных словах как таковых не упомянуто. Имеется лишь одно замечание по марийскому слогопроизводству: "Черемисский язык допускает более свободы в производстве слов, чем русский. У черемис было бы понятие о предмете, форма имеет малое значение" (Васильев, 1887: 55). Понятно, что этим самым Ф. Васильев подчеркнул большую гибкость марийского языка в словопроизводстве, связанную со спецификой грамматического строя. В приведенном замечании по словопроизводству, очевидно, подразумевается и образование слов способом словосложения.

Под заголовком "Заметки об особенностях черемисского словосочинения" автор излагает основные синтаксические особенности марийского языка. Как отмечает автор, одной из особенностей марийского синтаксиса является то, что в качестве определения могут выступать "даже имена существительные" (Васильев, 1887: 76). Данную особенность марийского языка он объясняет на материале субстантивных словосочетаний, предпозитивное определение-существительное которых обозначает материал, из чего сделан выраженный постпозитивным определением словом предмет. Отмечает, что определения-существительные стоят перед определяемыми существительными без всякого изменения, например: кож я́рня 'оловое бревно', вергви́-

-овеса 'медные деньги' (Васильев, 1987: 77). Затем Ф. Васильев, сопоставляя марийский комплекс кужка эрге с русскими соответствиями царевич, царский сын, выявляет, что по-марийски можно сказать кужка эрге только тогда, когда речь идет вообще о сыне неопределенного царя, а если же говорится о царевиче определенном, то правильное всего сказать кужкан эрге, т.е. с possessивным показателем -н в определяющей части. Вслед за этим убедительным доказательством следует важная для нас фраза: "Также с о с т а в л я ю т с я в с е с л о в а (Ю.А.) с прибавлением ига - детенин. Масыа (а не масьян) ига - медвежонок" (Васильев, 1987: 80-81). Выделенная фраза мало чем подходит по своей сути к заголовку рассмотренного раздела, под которым можно было бы копать современный синтаксис. Исходя из выражения "составляется ... слова", комплексы типа миска ига менее понимаются автором как предметы исследования раздела синтаксиса. Здесь "составляется ... слова" заставляет думать о способе словообразования, а если еще конкретнее, о словосложении.

Довольно интересно поставлен в "Пособии ..." вопрос номинативного и генитивного сложения. Автор успел заметить тенденции марийского языка в сторону номинативного сложения. Он не относит "составляется ... слова" к сочетаниям с н-овым показателем в определяющей части. Н-овый показатель, действительно, слишком конкретизирует определяемое, и употребляется он при необходимости, когда говорящему нужно выделить называемое из множества однородных лиц или предметов определенных лиц или предмет. Выходит, конструкции с первым компонентом в форме номинатива обобщают больше, чем с генитивным. А при образовании слов абстрагирование играет не менее существенную роль. Поэтому ничуть не удивительно, что номинативное сложение приобретает в марийском языке широкое распространение.

Генитивный же тип сложения с н-овым показателем известен в отдельных родственных языках. В эстонском языке, например, до настоящего времени сохранилось с генитивным н-овым показателем слово maantee 'дорога' от maa 'земля' и tee 'дорога'. Слуды н-ового сложения наблюдаются также в древних эстонских топонимах: Ostampe, Sontagana, Jogen-tadana и т.д. Генитивное сложение с н-овым показателем

большое распространение получило в финском языке. Например, в "Финско-русском словаре" (ФРС, 1955: 145) с первым компонентом 'медведь' встречаем следующие композиты с генитивным н-овым сложением: karhukärpälää 'медвежья лапа' от karhu и kärpälää 'лапа, лалка', karhurennikke 'медвежонок' от karhu и rennikke 'ценок', karhurentu от karhu и rentu 'ценок, детеныш', karhuberälää 'медвежья берлога' от karhu и berälää 'гнездо, берлога', karhutaija 'медвежья шкура' от karhu и taija 'шкура'. В современном финском языке, по сравнению с номинативным, н-овое генитивное сложение является менее продуктивным. По подсчету Р. Куля, из 147 существительных-компонентов, зарегистрированных в первой главе произведения финского писателя А. Киви "Семь братьев" (Kivi 1949), на долю н-ового сложения падает 24 случая, на долю номинативного — 95 (Kull 1964: 138).

В современном марийском языке, как и в финском, показателем генитива выступает -н. Обычно, когда в словосочетании определение выражено генитивом, то оно "... как правило, за собой требует имя с притяжательным суффиксом ..." (Гайкин, 1964: 41). Есть также немало случаев, когда показанный суффикс постпозитивного имени опускается. Образованные таким способом конструкции большей частью характерны поэтическим произведением, эмоциональному языку. Несмотря на это, генитивное сложение в марийском языке не получило распространения. Продуктивность номинативного типа словосложения, видимо, обязана способности большего абстрагирования при назывании предмета, явления или лица.

М.А. Келли (=Келли, 1967) не останавливается отдельно на генитивном с н-овым показателем и номинативном типах сложения. Характеризуя сложные слова с точки зрения объединения их компонентов с морфологической стороны, Келли, правда, замечает, что в мордовских языках выделяются сложные слова с первой частью, имеющей форму родительного падежа, и ограничивается приведением следующих примеров: мокш. шеероньгарькс, эрз. чеераньгарькс 'березна (травя)' от мокш. шеер, эрз. чеер 'мышь' и карыкс 'обора': эрз. вереньбоги 'пиявка' от эрз. верь 'кровь' и птица 'плюющий' и т.д. (см. Келли, 1967: 72-73). Генитивное н-овое сложение в мордовских языках имеет такую же судьбу, как и в марийском. И семантическое со-

отношение коммуниктивного и геклитивного сложений в мордовских и марийском языках также тождественно (ср. Феоктистов, 1963: 204-207).

В книге "Пособия ..." помещены "Приложения", которые включают "Примеры коротких фраз для начального обучения марийского языка", "Песни черемис ...", "Языческая молитва Черемис к великому богу" и "Словарь черемисско-русский". Приложения располагают марийским количеством примеров по слово-сложению. Способ графической передачи их показывает, что автор предлагает отнести к сложным словам следующие группы:

1. С первым компонентом ава 'мать', являющимся в составе сложного слова средством выражения биологического пола, например, А б а-м а с ь к а 'Эдем пыжак-розового игла ипта' 'Медведица медвежат рождает зимой в своей берлоге'.

2. С первым компонентом ава 'мать', употребляющимся для выражения основного, главного из числа однородных предметов, обозначаемых вторым компонентом, например, ава-кашта 'матича', где кашта - 'перекладина, пест'.

3. Со вторым компонентом ава 'мать', обозначающим самку из зоологического рода, обозначаемого первым компонентом, например, Изялы дэз йыгакы - четдыкез патырмы м ю г с-ава гая 'Брат со снохой словно пчелиная матка, залетая в клетка', где мүйе - 'пчела'.

4. С первым компонентом вуй 'голова': вуй-дела 'томя', вуй-пёрдэм 'вихор', вуй-торок 'мозг', вуй-зем 'мозг'.

5. С первым компонентом орава 'телога, колесо, воз', где вторые компоненты обозначают части телаги: орава-кындык 'сердечник', орава-пашкы 'чека', орава-мико 'чека', орава-луч 'ступица', орава-йол 'спица в колесе', права-шарпа 'блица в колесе', права-тогын 'обод'.

6. С первым компонентом вуд 'нога': вуд-тур 'берег', (= 'ноги-край'), вуд-корэм 'русло реки' (= 'ноги-овраг'), вуд-вара 'коромысло' (= 'ноги-шест').

7. С первым компонентом тул 'огонь': тул-йыш (= 'огня-шпон'), тул-йыш (= 'огня-кнопка, огня-стрела'), тул-ойыш (= 'огня-искра'), тул-ул (= 'огня-волос') 'искра', тул-вуй 'голо-

вялка' (= 'огня-голова, огня-копец'), туя-лук 'пароход' (= 'огня-пар').

8. С первым компонентом кур 'нива', например, Нурьико лектин кайменте, я у р-м н э е т удо, к у р-к о д м р э т удо ... 'Когда мы выйдем в поле, (там) у тебя есть рыбки, есть тетерява ...' Выражение извлечено из языческой молитвы. В приведенном выражении можно было не употреблять лук, но наличие его придает речи молитвы большую поэтичность, эмоциональность.

9. Со вторым компонентом код 'рыба' в названиях рыб: нух-код 'дука', сюго-код 'стерлядь'.

10. Со вторым компонентом шудо 'трава' в названиях трав: доп-шудо 'лолук', кон-шудо 'лебеда', кыра-шудо и окра-шудо 'дикий лук'.

II. Различные детерминативные образования, например: ва-гук-ко 'жернов' (= 'мельница-камень'), печке-ко 'точило' (= 'точила-камень'), одме-пу 'яблоня' (= 'яблоня-дерево'), он-деи-ду 'челюсть' (= 'подбородка-кость'), пычал-воитор 'шопол' (= 'ружья-доза, ружья-прут'), курук-чонга 'бугор' (= 'горы-возвышенность').

Морф второй 'Новобия ...' последователен в слитно-раздельном написании составных частей сложных слов. Например, в одном случае написано луда-пача 'двор', а в другом находим раздельное обозначение компонентов.

Почти все группы графических сложных слов, выделенные Ф. Васильевым, позднее были включены В.М. Васильевым в словарь диалектов (=Упымарий, 1928) в слитном или полуслитном написании.

Из всего вышеизложенного можно сделать вывод, что рассмотренные памятники содержат в себе вполне заслуживающее внимания языковедов положение по выделению графических сложных слов, значение которых не бесполезно и с точки зрения современного языкового строительства. Языковой материал и некоторые теоретические заметки, нашедшие место в памятниках письменности прошлого, дают возможность более охарактеризовать самобытность марийских композит, заставляют более конкретно подойти к природе той или иной группы сложных слов.

Л и т е р а т у р а

- Ангутанов П.В. 1975. Модели марийских существительных-компози-
зит. *Reppo-agglutivica*. Труды по финно-угроведению I.
Тарту.
- Альбинский А. 1837. Черемисская грамматика. Казань.
- Васильев В.М. 1953. Письменные памятники на марийском языке
конца XVIII и первой половины XIX века. - Ученые записки
МарНИИ 5. Йошкар-Ола.
1924. Марий мутер. Маро-русский словарь и конспект грам-
матики марийского языка. Красноколлажком.
- Васильев Ф. 1887.пособие к изучению черемисского языка на
дуговом наречии. Казань.
- Гадкин И.С., Исанбаев Н.И. 1962. Сложный мутым мут сочетаний
леч ойирен мутыман. - Ошчыко 5. Йошкар-Ола.
- Гадкин И.С. 1964. Историческая грамматика марийского языка.
Морфология I. Йошкар-Ола.
1966. Историческая грамматика марийского языка. Морфоло-
гия 2. Йошкар-Ола.
- Глушков Е. 1962. Сложный мутым чын возва. - Ошчыко 5. Йош-
кар-Ола.
- Гордеев Ф.И., Аксент В.М. 1963. Сложный мутым кува возва
потышто Г.Г. Кармазинин принципы - чын принци. - Ошчы-
ко I. Йошкар-Ола.
- Грузов Л.П. 1962. Сложный мут-влакым кува возва. - Ошчыко 2.
Йошкар-Ола.
1963. Орфографийым иктешлаке мутыман. - Ошчыко I. Йош-
кар-Ола.
1965. Фонетика диалектов марийского языка в историческом
освещении. Йошкар-Ола.
1969. Историческая грамматика марийского языка. Введение
и фонетика. Йошкар-Ола.
- Дмитриев С.Д. 1962. Сложный мут возвамо орфографийым ражем-
дам. - Ошчыко 4. Йошкар-Ола.
1968. К вопросу о правописании сложных слов в марийском
языке. - Вопросы марийского языкознания 2. Йошкар-Ола.
- Евангелие 1821. Евангелие. На горном наречии. СПб.
- Еслерсен О. 1958. Философия грамматики. Перевод с английского.
Москва.

- Ирмунский В.М. 1963. О границах слова. - Морфологическая структура слова в языках различных типов. Москва-Ленинград.
- Иванов И.Г. 1975а. Возникновение и развитие марийского литературного языка. АД. Йошкар-Ола.
- 1975б. Возникновение и развития марийского литературного языка. АД. Йошкар-Ола.
- 1975в. История марийского литературного языка Йошкар-Ола.
- Исанбаев Н.И. 1973. Неопубликованные рукописи Г.Ф. Миллера по марийскому языку. - Вопросы марийского языкознания 3. Йошкар-Ола.
- Келин М.А. 1967. Сложные слова в мордовских (мокшанском и эрзянском) языках. АД. Саранск.
- Коведяева Е.И. 1970. Проблемы акцентуации марийского языка. Москва.
- Куль Р. 1967. Образование и развитие сложных существительных в эстонском литературном языке. Автореферат кандидатской диссертации. Таллин.
- Майтинская К.Е. 1974. Вопросы сравнительного синтаксиса финно-угорских языков. - Основы финно-угорского языкознания (вопросы происхождения и развития финно-угорских языков). Москва.
- Миллер Г.Ф. 1791. Описание живущих в Казанской губернии языческих народов, яко то черемис, чуваш и вотяков. Спб.
- МСМ 1972 - Марий орфографий мутар. Йошкар-Ола.
- МРС 1956 - Марийско-русский словарь. Москва.
- Начетки 1832 - Начетки христианского учения или краткая священная история и краткий катехизис на черемисском языке горного наречия с присовокуплением кратких правил для чтения. Казань.
- 1841 - Начетки христианского учения или краткая священная история и краткий катехизис, на черемисский язык лугового наречия переведенный. Казань.
- Патрушев Г.С. 1961. Пути обогащения словарного состава марийского языка. - Ученые записки МарНИИ 6. Йошкар-Ола.
- Пама-вля 1821 - Святой Апостолъ на пама-вля, Святой Псалтир Алукалитис-ге. Спб.

- Цалль В., Тотсаль В., Тукужнев Г. 1962. Сопоставительная грамматика русского и эстонского языков. Таллин.
- РМС 1928 - Русско-марийский словарь. Йошкар-Ола.
- РМС 1966 - Русско-марийский словарь. Йошкар-Ола.
- РУС 1956 - Русско-удмуртский словарь. Москва.
- РРС 1948 - Русско-эрзянский словарь. Москва.
- Сочинения 1775 - Василий Лушка-Тригорович, Сочинения, принадлежащие к грамматике черемисского языка. СПб.
- Устав 1843 - Сельский полицейский устав для государственных крестьян, переведенный на черемисский язык горного языка Михаилом Краковским. СПб.
- Улымарий 1928 - Улымарий (В.М. Васильев), Марий мутар. Турло веро кыме марийын мутым танастан нэргалымс кыда. Моско.
- Фасинатов А.П. 1963. О латентной форме выражения possessивных отношений в мордовских языках. - *Congressus internationalis fenno-ugristarum*. Budapest.
- ФРС 1955 - Финско-русский словарь. Москва.
- Чикобава А.С. 1962. К вопросу о первых текстовых записях по горским абхазско-кавказским языкам. - *Вопросы языкознания*.
- Ariste, P. 1954. Eesti keele ja soome-ugri keelte õpetamineest Tartu Ülikoolis (1802-1952). - *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 35.
1963. Ühest perekonnanimest ja sellega liituvast küsimustest. - *Monaginte*. Tallinn.
1970. Ferdinand Johann Wiedemanni kirjad Jakob Kuddale. - *Tõid eesti filoloogiale alalt* 3. Tartu (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 259).
1973. Ferdinand Johann Wiedemann. Tallinn.
- Cestrén, M.A. 1845. *Elementa grammaticae tscheremissae*. Kuopio.
- Kesk, A. 1958. Võitlus vana ja uue kirjaväsi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn.
1970. Eesti kirjakeele ajalooest 2. Tartu.
- Kivi, A. 1949. Seitsemän veljestä. Petrozskoi.

- Kull, R. 1964. Liitnimisõnade kolm paariist liitumisrühma. -
 Saakeele Seltsi Aastaraamat I. Tallinn.
1967. Liitnimisõnade kujunemine eesti kirjakeeles. KD.
 Tallinn.
- Palmeo, P. 1958. Ühe suure auri ja elust ja tööst. - Keel
 ja Kirjandus 1958.
- Tamm, J. 1974. Eesti-vene sõnaraamat. Tallinn.
- Wiedemann, F.J. 1847. Versuch einer Grammatik der Tschere-
 missischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung
 von 1821 gebrauchten Dialekte. Reval.

J. A n d u g a n o v
(Tartu)

KOMPOSITA IN MANCHEN MARISCHEN DENKMÄLERN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Neben der Betrachtung der Komposita in manchen marischen Denkmälern werden in der vorliegenden Arbeit die Auffassung der zusammengesetzten Wörter bei einzelnen Denkmälerautoren und zugleich charakteristische Züge der Entwicklung von (vorwiegend subordinierenden) marischen Komposita verfolgt.

Bei der Quellen, die keine theoretischen Ausführungen enthalten, wird von der graphischen Darstellung der lexikalischen Zusammensetzungen ausgegangen, insofern diese beim Unterscheiden der Komposita von Simplexgruppen relevant sein kann.

Bei der Hinwendung zum linguistischen Erbe der Vergangenheit will verstanden werden, daß (1) Übersonderung der graphischen Komposita die Eigenart des Sprachsystems in Betracht gezogen werden muß; (2) bei der Bildung von Komposita der strukturellen Analogie und der höheren Abstraktionsstufe der lexikalischen Zusammensetzungen eine bedeutende Rolle zukommt.

Die graphische Darstellungsweise der Komposita ist in den Quellen überaus mannigfaltiger als das Schriftbild derselben in der heutigen Orthographie. Einige wichtige Umstände im Bereich der Komposita (wie z.B. die Definitionen derselben in weiterem bzw. engerem Sinne), die sich in den ersten Grammatiken finden, sind bisher außerhalb des Blickfeldes gegenwärtiger marischer Erforscher geblieben.

ETHNOGEOGRAAFIA JA PENNOUGHISTIKA

Etnoste^{*} uurimisega tegelevad mitmesugused teadused, nagu etnograafia, antropoloogia, keeleteadus jm. Et etnoseid kujutavad endast keerulisi dünaamilisi inimeste ühtekuuluvuse vorme, on nende eriprobleemide uurimisel kujunenud ka mitmesuguseid piirdeteadusi. Üheks selliseks on etnogeograafia.

Sidemed etnograafia ja geograafia vahel tekksid antiikajal ühe teaduse - geograafia - raamides. Tollane geograafia kirjeldas rahvaste elu-olu ja looduskekkonda, kusjuures looduse üksikkomponentide kirjeldamine ei olnud eemärgiks omaette, vaid ikka tihedas seoses territooriumi asustava rahvastiku omapäraga (Брызг. Козлов. Ленин 1964: 81). Sidemed etnograafia ja geograafia vahel säilisid ka pärast teaduste diferentseerumist XIX sajandil. Eriti tihedad olid need kiireva etnilise koosseisuga Venemaal. Mitmed vana ja hiljem ka nõukogude teadlased, nende hulgas D. Anušin ja L. Berg, olid nii väljapaistvad geograafid kui ka etnograafid. Nende traditsiooniliste töösuundade alusel on meil NSV Liidus kujunenud uus piirdeteadus etnogeograafia.

Etnogeograafia all tuleb mõista distsipliini, mis uurib etnose territoriaalset levikut, geograafilist asendit ja vastastikust seost looduskekkonnaga erinevates sotsiaalmajanduslikes vormatsioonides. Kui etnograafia uurib etnose ainelist ja vaimset kultuuri, olustikku, kultuuriajaloolisi sidemeid ning selgitab kultuuri arenemise üldisi se-

* Etnoste all mõistab autor hõimusi, rahvaid, rahvusi, etnilisi ja etnograafilisi rühmi.

duapürausü, siis etnogeograafia põhilülesandeks peaks olema etnoste ja geograafiliste tingimuste vaheliste seoste uurimine.

Sani on etnogeograafias tegeldud põhiliselt etnoste territoriaalse leviku väljaselgitamisega (Численность и расселение народов мира, 1962 j.m.), kuna muud aspektid on vähem tähelepanu leidnud. See etnogeograafia aspekt lähendab teda rahvastikugeograafiale. Kuid rahvastikugeograafias kui majandusgeograafia osas vaadeldakse inimest eelkõige tootjana ja tarbijana, etnogeograafias aga teatud etnose liikmena (Брык, Космов, Лесин 1963: 15). Nõukogude Liidus on eriti arenenud etniline kartograafia. Etnilisi kaarte on koostatud nii oma maa kui ka teiste maaade kohta. Suurraamatueks tuleb lugeda vastava atlase (Атлас народов мира, 1964) koostamist. Käesoleval ajal tegeldakse etnilise kartograafiaga NSVL TA Etnograafia Instituudi etnilise statistika ja kartograafia laboratooriumis (Брык, Космов 1974: 55).

Kuna etnogeograafia on seotud mingil kindlal territooriumil elavate etnostega, võib uurimisobjektiks olla ajalooliselt ja kultuuriliselt terviklik ala seda asustavate etnostega. Nii võime Nõukogude Liidus uurida etnogeograafilisi probleeme üleliiduliselt, poliitilis-administratiivsete üksuste või siis mitmeid etnoseid hõlmavate ajaloolis-etnogeograafiliste valdkondade (Kesk- ja Põhja-Venemaa, Volga-Kasumaa, Baltimaa, Kaukaasia) või nende osade lüikes. Arvestades traditsioone ja tööjaotust teaduste vahel, võib aluseks võtta ka etnilise päritolu (idaaalaavi, balti, türgi-tatari, soome-ugri j.m. rahvad). Et soome-ugri etnograafial (etnoloogial) on vähja kujunenud ammused uurimistöö traditsioonid (vt. Баккына 1965: 129 - 138), vaatleme allpool ka soome-ugri rahvaste senist etnogeograafilist uurimist ja püüame vähja selgitada edasise uurimise perspektiive.

Soomeugrilaste levikut on mõõdamines vaadeldud etnograafid ja keeleteadlased oma töödes juba ammu, sest etnoste sotsiaalsete ja oluetikuliste ning keeleliste iseärasuste monograafiline uurimine pole mõeldav ilma konkreetsete andmeteta uuritava etnose asuala kohta.

Esimesed täpärased etnograafilised ja geograafilised andmed soomeugrilaste kohta esinevad XVIII sajandi suurte uurimisreisijate G.F. Mülleri, I. Lepjohhini, P.S. Pallase ja J.G. Georgi reisikirjeldustes.

XIX sajandil on suuri teeneid soomeugrilaste uurimisel keeleteadlastel A.J. Sjögrenil, M.A. Castrénil, F.J. Wiedemannil, etnograafidel N. Haruzinil, N. Smirnovil, S. Kuznetsovil jt. (vt. Lõmme 1928: 27-76). Läänemeresoomlaste leviku uurimises on silmapaistval kohal etnograaf ja statistik P. v. Köppen (1793 - 1864). Tema tööstest tuleb esile tösta Peterburi kubermangu etnilist kaart (1849) ja selle seletuskirja (1867). Etnograafilist ja statistilist laadi töid on ka geograafil D. Richteril (Bemerkungen über die Twerischen Karelrier. Helsinki, 1904) ning eesti folkloristidel O. Kaldal (Lutsi maarahvas. Helsinki, 1894; Kraasna maarahvas. Helsinki, 1903) ja J. Hurdal (Über die Fieskauer Esten oder die sogenannten Setukesen. Helsinki, 1904). Analoogilisi töid ilmus ka idapoolsete soomeugrilaste kohta.

Etnograafilise uurimise hoogustus pärast Oktoobrirevolutsiooni. 1920-ndatel aastatel arendas oma tegevust 1917. a. loodud КИРС (Комиссия по изучению племенного состава России и сопредельных стран, в.о. Вепсема ja naabermaade hõimukoosseisu uurimise komisjon). Hinnatavad olid КИРС-i etnilised kaardid, mis aitasid direktiivorganitel läbi viia rahvuslikku territoriaalset korraldust NSV Liidus. Etnilise kartograafia tähtsust selles on tunnistanud ka V. Lenin (Ленинский сборник XXXIV:326).

1927.a. moodustati КИРС-is ka eri sektsioon (Русско-Финская секция), mis hakkas tegelema soomeugrilaste antropoloogilise, etnograafilise, keeleteadusliku, arheoloogilise ja ajaloolise uurimisega (Ольденбург 1928). Pärast seda ilmus rida КИРС-i töid fennougristika alalt (Д. А. Золотарев, Этнический состав населения Северо-Западной Области и Карельской АССР, 1927; Финноугорский сборник, 1928; Западнофинский сборник, 1930).

Pärast etniliste territooriumide (liidu- ja autonoomsete vabariikide, autonoomsete oblastite, rahvusringkondade, rahvusrajoonide ja -külanõukogude) moodustamist langes ära pakiline vajadus edasiseks etnoste kompleksseks uuri-

miseks. Tööd jätkati keeleteaduslikus suunas, kus otsene vajadus püsis (kirjakeelte väljatöötamine, sõnaraamatute koostamine). Sama kehtib ka soomeugrilaste uurimise kohta. Sõjajärgsetel aastatel, seoses eri teaduste vahelise koostöö tihenemisega, taaselustus ka etnogeograafilise uurimissuund, nüüd juba kõrgemal teoreetilisel tasemel.

Kõukogude fennougristika on arenenud sügavuti ja laiuti ning muutunud kompleksseks teadusharuks, mis uurib uurali, s.o. soome-ugri ja samojeedi rahvaste keelt, arheoloogiat, antropoloogiat, etnograafiat, rahvaluulet ja kirjallike mälestisi. On tekkinud uusi fennougristika keskusi uurali rahvaste asualadel (Petrozskoi, Söktövkar, Saranaki, Jožkar-Ola) või nende läheduses (Sverdlovsk, Perm jt.). Regulaarselt korraldatakse Üleliidulisi fennougristika konverentse ja antakse välja spetsiaalset ajakirja Советское финно-угроведение. On avaldatud rida monograafiaid uurali rahvaste etnograafia (B. B. Пименов, Банов, 1965; P. Ф. Тапорова, Материальная культура карел, 1965; А. В. Хомич, Невны, 1966) ning koguteoseid eestlaste (1956), mordvalaste (1960, 1965) ja marilaste (1967) etnogeneesi ja etnilise ajaloo kohta. Kõikides nendes, aga ka keeleteaduslikes töedes, esineb etnogeograafilisi andmeid.

Kagu eelpool märgitud, on seni siiski uuritud põhiliselt etnoste levikut, hoopis vähema tähelepanu osaliseks on saanud etnoste ja looduskeskkonna vastastikune toime ning geograafilise asendi mõju etnoste arengule. Sellised uurimised on aga suure teoreetilise ja praktilise tähtsusega, kuna nad annavad võimaluse avada vastastikutest seoste arengut etnosa ja looduskeskkonna vahel. Toetudes ajaloolisele materialismile, oleks vaja käsitleda nii looduskeskkonna mõju etnostele kui ka etniliste tegurite mõju loodusele. On vaja jälgida looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju kindla etnosa majandusele, asustusele, kultuurile ja etnilistele protsessidele erinevatel ajastajal ja majandusliku arengu etappidel. Etniliste tegurite uurimisel peaks silmas pidama eri tüüpi kultuurmaastike teket. Kultuurmaastike probleem geograafias ei ole uus, kuid käsitledes seda etnogeograafilisest aspektist, seome muutused maastikes neid asustavate etnostega, arvestades seejuures etnosa tra-

ditsioonilist majandustüüpi, asustuse iseloomu, arvukust, etniaalset ja vaimset elu (Бромберг 1973: 261-262).

Kuigi uurali rahvad ei moodusta eriti suurt osa Nõukogude Liidu elanikkonnast (1,9 % 1970, s. rahvaloenduse andmetel), pakub nende etnogeograafiline uurimine teaduslikku huvi, sest nende asualad paiknevad hajusalt suurel territooriumil Jenisei jõest idas kuni riigi läänepiirini ning põhjatuundratest lõunastepideni. Seepärast on majanduse ja sotsiaalse käitumisega seotud etnoloogilised nähtused sõltuvad suurel määral just mitmesugustest kohalikest tingimustest (Безымян 1965: 133).

Ülaltoodu valguses tuleb märkida, et uurali rahvaste etnogeograafiline uurimine peaks hõlmama peale traditsioonilise etnoste leviku väljaselgitamise veel nende geograafilise asendi ja etnoste ning looduskeskkonna vaheliste seoste analüüsi eri ajaloo perioodidel.

Eesti NSV teadlaste tegevusväljaks oleks kõigepealt Eesti territooriumil elanud ja praegu elavad etnosed, samuti eestlaste rühmad teistes vennasvabariikides. Kindlasti vajaksid meiepoolset võrdlevat uurimist ka teised läänemaeresoomlased (liivlased, vadjalased, isurid, ingeri soomlased, vepelased, karjala, tihvini, valdai ja tveri karjalased), samuti laplased. Viimaseid peaks uurima loomulikult kooskõs Leningradi ja Petroskoi vastava ala spetsialistidega. Samasuguste probleemidega tuleks tegelda ka volga, permi, uuri ja samojeedi rahvaid uurivatele keskustele. Märkigem siinjuures, et mitmetele huvitavatele etnogeograafilistele seikadele on oma reisiraamatutes juhtinud tähelepanu Lennart Meri.

Illustreerimaks eeltoodud seisukohti toome meie poolt väljatöötatud esialgse tööakeemi. Selle kohaselt võiks kaasaegsete väiksemate etnoste (nagu vepelased ja karjalaste rühmad) uurimisel vaatluse alla tulla g e o g r a f i l i s e a s e n d i (asustusaareali ja etniliste piiride kujunemise, erinevate aegade poliitiliste ja administratiivpiiride, rahvusvahelise olukorra, suurlinnade, teede jm. tegurite) ja l o o d u s k e s k k o n n a (looduslike tingimuste ja ressursside - pinnasetuuse, kliima, veestiku, mullastiku, taimekatte, loomastiku ja maava-

rade) toime avalustavate ali sisemisele territoriaalsele (rahvatiku paiknemisele, linna- ja maarahvastiku osatõhtsusele, asuletiüri-dale) ning kotsiaalsele ja demo-graafilisele (asulisele, vabalasiale ja perekondlikule) struktuurile, tegevusa-fääridele, olmele ning vaimsele kultuurile ja etnilistele protsessidele, samuti etnose mõju anatitikule.

Kirjandus

- Бромлей Ю.В. 1973. Этнос и этнография. Москва.
- Брук С.И., Козлов В.И., Левин М.Г. 1963. О предмете и задачах этногеографии. - Советская этнография 1.
- Брук С.И., Козлов В.И., Левин М.Г. 1964. Современное состояние исследований по этнической географии в СССР. - География населения в СССР. Москва-Ленинград.
- Брук С.И., Козлов В.И. 1961. Основные проблемы этнической картографии. - Советская этнография 5.
- Брук С.И., Козлов В.И. 1974. Основные проблемы этнодемографического картографирования. - Проблемы картографирования и языкознания и этнографии. Ленинград.
- Вилкума К. 1965. О положении финно-угорской этнографии /этнология/ в данное время. - Советское финно-угроведение 2.
- Козлов В.И. 1969. Динамика численности народов. Москва.
- Ленинский сборник XXXIV, 6.м.. 1942.
- Ольденбург С.Ф. 1928. Предисловие. - Финноугорский сборник. Ленинград.
- Поппе Н.Н. 1928. Этнографическое изучение финно-угорских народов СССР. - Финноугорский сборник. Ленинград.

ЭТНОГЕОГРАФИЯ И ФИННО-УГРОВЕДЕНИЕ

Р е з ю м е

На почве традиционных связей между этнографией и географией за последние десятилетия развилась в СССР новая отрасль науки — этногеография. Под этногеографией следует понимать научную дисциплину, изучающую пространственное распределение, географическое положение и взаимодействие с природной средой этносов /племен, народностей, наций, этнических и этногеографических групп/ в разных социально-экономических формациях.

В статье рассматривается этногеографическая изученность уральских народов в СССР.

Многие исследования этногеографического характера проведены не как самостоятель, а включены в состав этнографических и лингвистических трудов. Это касается, прежде всего, количественного и территориального распределения разных этносов. Наряду с этим развивалось и этническое картографирование. При сотрудничестве этнографов и географов разных центров финно-угроведения в дальнейшем следовало бы подробнее изучать природную среду уральских народов и этнических групп, уделяя особое внимание взаимоотношениям природной среды и этносов.

ETHNOGEOGRAPHIE UND FINNOUGRISTIK

Z u s a m m e n f a s s u n g

Von den traditionellen Kontakten zwischen der Ethnographie und Geographie bildete sich in der UdSSR in letzten Jahrzehnten ein neuer peripherischer Wissenschaftszweig - Ethnogeographie. Die Ethnogeographie ist eine Disziplin, die die räumliche Verbreitung, die geographische Lage und die Wechselwirkung zwischen der Naturumwelt und den ethnischen Gemeinschaften (Stämmen, Völkern, Nationen, ethnischen und ethnographischen Gruppen) in verschiedenen gesellschaftlich-ökonomischen Formationen untersucht.

Im Artikel wird die Entwicklung der ethnogeographischen Untersuchung der uralischen Völker in der UdSSR betrachtet.

Viele Arbeiten ethnogeographischen Charakters sind die Bestandteile der ethnographischen und linguistischen Publikationen. Derartige Arbeiten klären vor allem die Anzahl und geographische Verbreitung der ethnischen Gemeinschaften auf. Daneben erreichte einen großen Umfang auch die ethnische Kartographie. In der Zukunft wäre es zweckmäßig in verschiedenen Zentren der Finnougristik ausführliche Untersuchungen der Wechselwirkung zwischen der Naturumwelt und den ethnischen Gemeinschaften durchzuführen.

А.П. Кур а в л е в
(Петрозаводск)

ИЗУЧЕНИЕ ОРНАМЕНТА ЯМЧНО-ГРЕБЕНЧАТОЙ КЕРАМИКИ МЕТОДОМ КРУТОВЫХ РАЗВЕРТОК

В процессе изучения проблемы происхождения карельского народа исследователи неминуемо вынуждены обращаться к глубь веков, когда важнейшее значение, наряду с лингвистическими и фольклорными сведениями приобретают археологические данные. Конечно, к археологическому материалу совершенно необходим осторожный подход при выводах этнического порядка (об этом уже сказано в литературе)¹, но полное игнорирование его сейчас уже абсолютно исключается. В настоящее время в распоряжении археологов Карелии, в частности, по Заонежью, имеется богатый, хорошо документированный материал по орнаментике неолитической посуды, которая, как известно, является важнейшим источником для решения вопросов этногенеза древнейших племен: их расселения, взаимоотношений различных этнических групп, адаптации, а также проблем кадетовского порядка, искусства, зачатков науки и т.д. Самые глубокие корни формирования карельского этноса следует, очевидно, искать в каменном веке, т.к. еще с мезолита здесь наблюдается преобладание в развитии местной культуры (несмотря на значительные миграционные волны популяций в разные эпохи). Особенно четко эта генетическая преобладание прослеживается в орнаментике глиняной посуды, поскольку с раннего неолита и во всяком случае до эпохи раннего металла основу развития составляли местные элементы, сыгравшие, очевидно, немаловажную роль в формировании карельского этноса в более позднее время.

¹ Например, Ю.А. К р а с н о в, Некоторые спорные вопросы этнической истории финно-угорских народов Среднего Поволжья. - 8 кн.: Вопросы Советского финноугроведения. Петрозаводск, 1974, стр. 15.

Станция "Бетрема I", Весна 1972г

Вид с запада

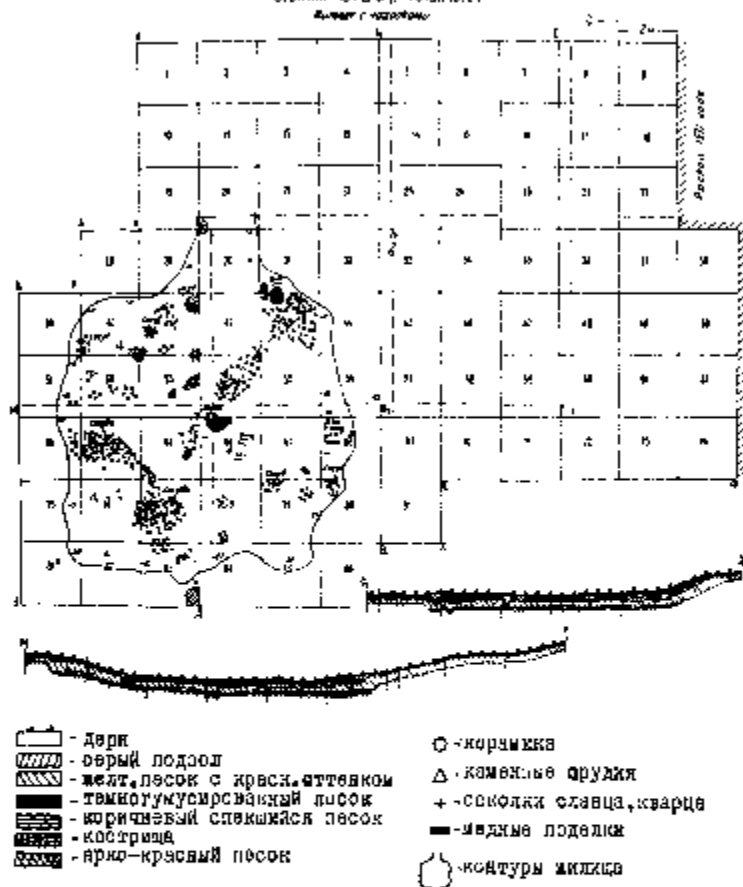

Рис. I. План млища с развалами сосудов на станции Бетрема I.

В этом плане большой интерес представляет археологические памятники с четкими комплексами ромбической и ямочной керамики, среди которых выделяются такие как Петрема I-II, УП². Раскопки этих поселений проведены автором в 1970-74 гг. Вскрыты жилища с многочисленными развалами посуды (рис. 1). Ее реконструкция производилась непосредственно на месте в ходе раскопок (рис. 2). К настоящему времени частично или полностью восстановлено около 100 сосудов. Столь значительное количество реставрированной посуды с одновременных памятников позволило автору разработать новый метод для изучения ее орнаментики, так называемый метод круговых разверток³.

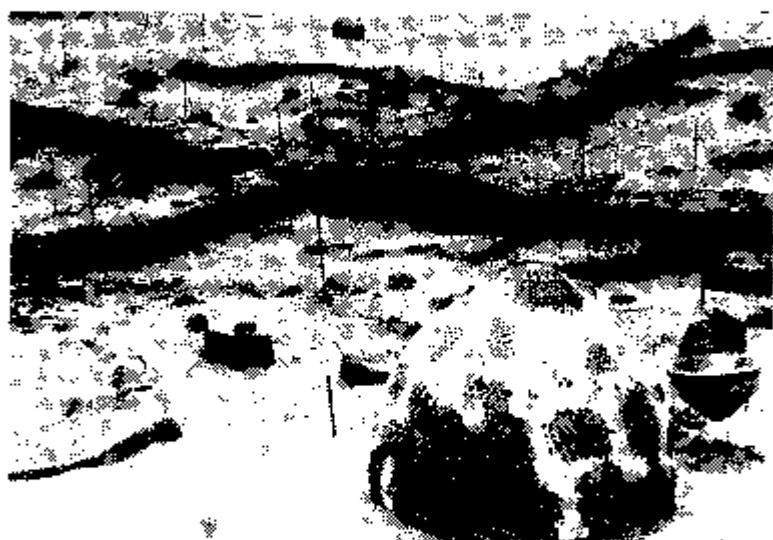

Рис. 2. Реставрированная посуда на стоянке Петрема I.

² А.П. Курьянов, Исследования неолита в Карелии. - АО-1973 года. Москва, 1974, стр. 10-11. А.П. Курьянов, В.Г. Миронюк, Ю.И. Глаголев, Исследования памятников Карелии. - АО-1972 года. Москва, 1973, стр. 12-14.

³ А.П. Курьянов, О древнейших орнаментах Заонежья. - В кн.: Вопросы Советского финноугроведения. Петрозаводск, 1974, стр. 9-10.

Необходимым условием его применения является достаточное количество материала для реставрации сосуда. Сводится этот метод к тому, что после реставрации сосуд устанавливается на венчик и весь орнамент в плаке графически переносится на бумагу в соответствующем масштабе. Полученная таким образом композиция и является круговой разверткой.

Зарисовка развертки начинается с дна, где иногда в самом центре поставлена круглая или ромбическая ямка, а ямки, вокруг нее, по окружности располагаются откоски, гребенки или ямки, часто чередующиеся между собой в различных сочетаниях; нередко они образуют сложные композиции. При зарисовке развертки все измерения ведутся от центра, т.е. от ямки на дне, до среза венчика. Диаметр развертки, как правило, превышает диаметр венчика самого сосуда, т.е. композиция переносится на плоскость с наклонных, овальных, округлых стенок. Орнамент среза венчика и профиль сосуда с профилями ямок зарисовывается сбоку от развертки. Линейный масштаб ставится внизу. Таким образом дается максимальная информация о сосуде и его орнаменте.

Заметим, что развертка имеет три измерения (по оси А. В. С)⁴ (рис. 3). А симметрия орнамента на теплах энеолитичес-

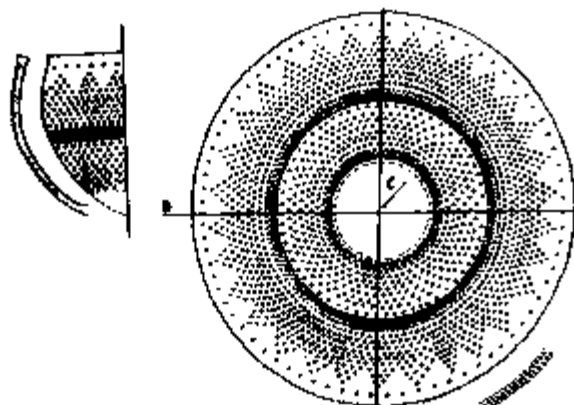

Рис. 3. Трехмерность и зеркальность симметрии орнамента в развертке.

⁴ Это обстоятельство можно использовать при изучении орнаментов электродами машин.

кой керемикой в развертке является зеркальной⁵, т.е., если ее повернуть по оси А, то по оси В обе части развертки будут идентичны и наоборот. Следовательно, этим методом можно пользоваться и в том случае, когда восстановлен лишь небольшой сектор от дна до венчика. В этом случае узор, имеющийся на части сосуда, переносится на бумагу и продолжается до круговой развертки. Развертки орнаментов с отдельными черепками будут выглядеть в виде узких или широких поясков различных диаметров.

Интересно, что методом круговых разверток можно проанализировать орнамент самых разнообразных сосудов: больших и маленьких, широких и удлиненных, плоскодонных чаш и светильников конической формы, а также огромных горшков — бочек, предназначенных, очевидно, для хранения продуктов. Орнамент каждого сосуда строго подчеркивает его форму, размеры.

Элементами орнамента являются отпечатки гребенки, зерен, вдавления в виде полумесяца, ямки, напоминающие букву "г", оттиски, похожие на медвежий и лосиный след, округлые ямки с отпечатками, ромбы с насечкой по сторонам и перегородкой посередине, оттиски четырехугольных, шестиугольных ямок и т.д. В композициях встречаются сочетания различных элементов орнамента, например, оттиски позвонка и круглые ямки, веревочные штампы и ромбические ямки, имеются одиночные изображения уточки, дерева, спирали.

Чаще всего орнаментация покрывает всю поверхность сосуда, включая и дно. В некоторых случаях узор распространяется на внутреннюю сторону в виде узкой полоски или оттисков штампа, повторяющих детали наружного украшения (такое особенно характерно вообще для сосудов ранней бронзы и лесной подосы). Разнообразие гребенчатого орнамента достигается как применением разных — коротких (в 2-4 зуба) и длинных (10-12) зубов, так и самой композицией узора.

Наши общие представления об орнаменте, по применению метода круговых разверток сводились к тому, что на сосудах

⁵ В данном случае мы пользуемся термином А.В. Нубинадзе. См. А.В. Шубин и Яков, Симметрия (законы симметрии и их применение в науке и прикладном искусстве). Москва-Ленинград, 1940.

имеются варианты сложных и несложных композиций, состоящих из полосок ромбических или округлых ямок, которые всегда сопровождаются глубокими двузубыми вдавлениями. Некоторые узоры образованы оттисками штампа в виде горизонтальных линий или углов разлого нахлеста, вертикальных и наклонных оттисков гребенки и оттисков в виде олочка. Некоторым своеобразием отличается орнамент из сочетаний наклонных или прямых ступенчаток двузубого штампа. Встречаются оригинальные приемы орнаментации, представляющие собой комбинации из трех и более различных по форме штампов. Изучение их разверток позволило увидеть орнаментацию в новом аспекте, глубже понять художественный замысел мастера-гончара и художника.

В настоящее время нами сделаны круговые развертки орнаментов с археологических поселений Ветийноволок I (50 разверток), Петрема I (7 разверток), Петрема II (6 разверток), Петрема III (8 разверток), Петрема IV (7 разверток), Салдармоя I (2 развертки), по одной развертке со стоянок Илекса I, Илекса IV, Кладовец, Курмойла I, II и т.д. (всего около 100 разверток). Среди них можно предварительно выделить две группы: сложные (звездные, сложные ритмичные и др.) и простые (однообразные, простые ритмичные и др.).

Рассмотрим некоторые из них. Среди сложных ритмичных композиций интересна развертка со спиралеобразной фигурой в центре, ниже которой расположены 4 зоны ромбических ямок, разделенные двумя рядами гребенчатого наклонного штампа и двумя поясами оттисков гребенки. Один пояс наклонного гребенчатого штампа нанесен под венчиком по зоне ромбических ямок. Вся развертка обрамляется замкнутой волнистой линией. Сверху на венчике нанесены наклонные оттиски гребенки (рис. 4).

Композиция со спиралеобразной фигурой в центре под венчиком имеет треугольники из оттисков гребенчатого штампа и ямок, обрамляется наклонными оттисками короткой гребенки (рис. 5).

Своеобразное размещение ритмичных композиций (рис. 6-7). В них зоны ямок (круглых или ромбических) чередуются с наклонными или прямыми оттисками короткого гребенчатого штампа; в одной композиции четкий ритм чередований зон ямок и гребенки нарушается зигзагообразной линией из круглых ямок. Дру-

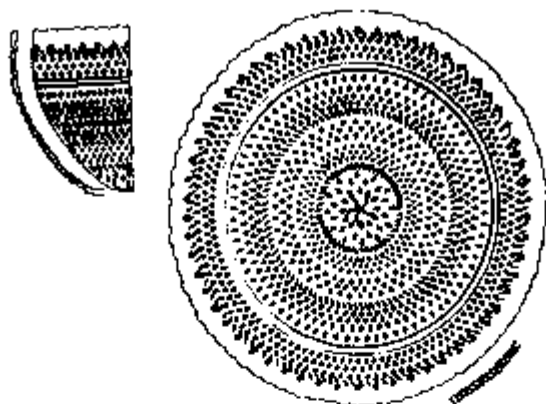

Рис. 4.

Сложная ритмичная развертка (Петрама I).

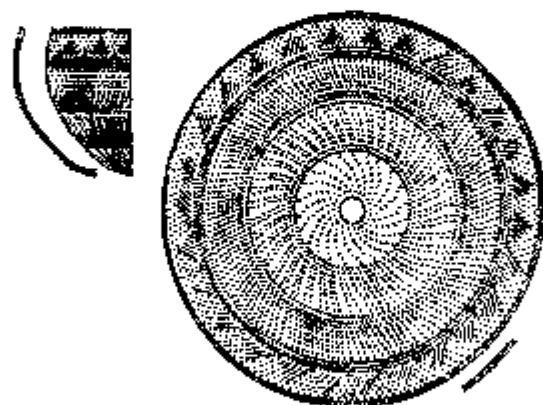

Рис. 5.

Развертка со спиральнообразной фигурой (Петрама II).

гая ритмичная композиция состоит из рядов наклонного гребенчатого плетения, разделенных поперечными гребенками, по периметру между двумя поперечными гребенками по окружности нанесен ряд круглых ямок.

Среди простых композиций имеются довольно однообразные, составленные овальными круглыми и ромбическими (рис. 8). Осо-

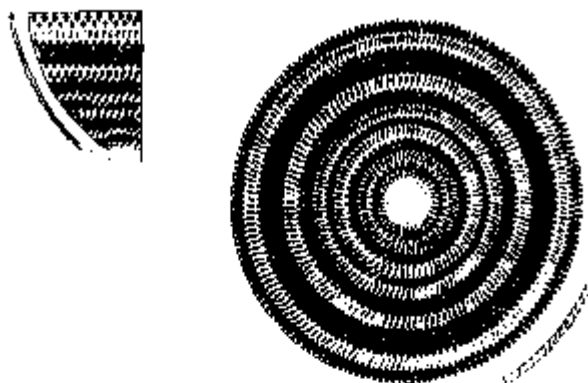

Рис. 6.
Ритмичные композиции Сакдермоба I.

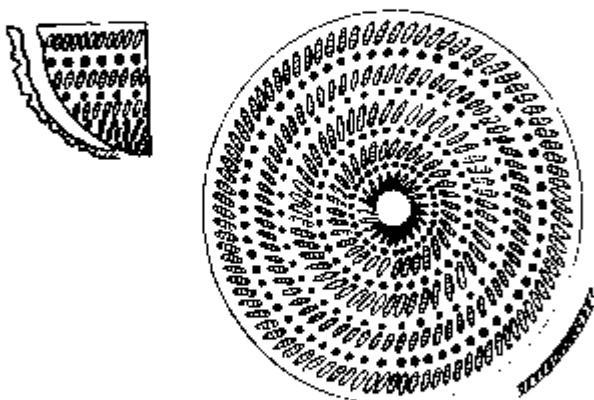

Рис. 7.
Ритмичные композиции Сакдермоба I.

бое место занимают звездные композиции. Одна из них имеет 6-тиугольную звезду, другая - 8-миугольную в центре. У двух - звезды выполнены гребенчатым штампом и вписаны одна в другую (рис. 9).

Благодаря размертке приамента, мы его можем наблюдать в целом, как самостоятельный художественный объект (при этом в

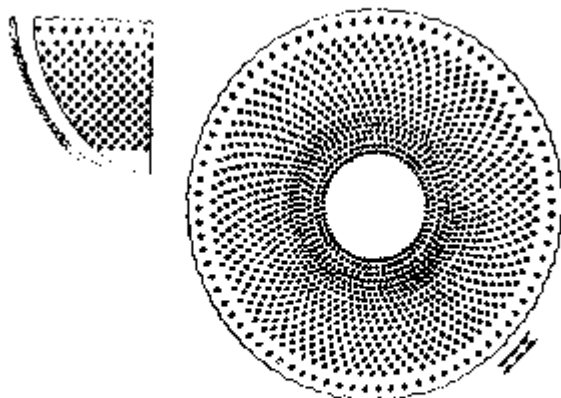

Рис. 8.
Простая композиция Витаянаволох I.

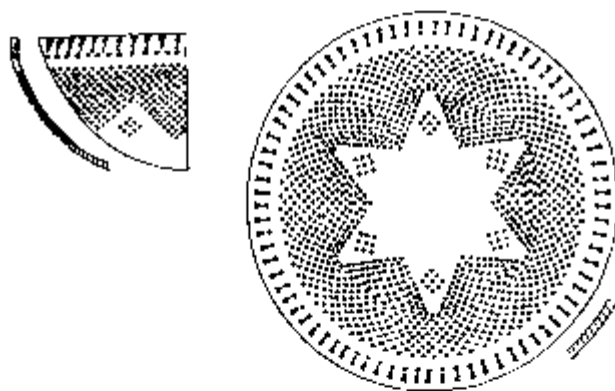

Рис. 9.
Звездная композиция Витаянаволох I.

определенном масштабе). Простая и чередующаяся симметрия
вполне соответствует пластической красоте сосуда и позволяет
рассматривать его как произведение искусства, что подтверж-
дается индивидуальностью рисунка. Среди всей массы разверток
нет ни одного повторяющегося, что достигалось путем много-
численных чередований и сочетаний элементов между собой.

Многие узоры и композиции отличаются строгостью и простотой, удивительным чувством меры, т.е. высоким художественным вкусом, что отражает богатство и глубину внутреннего мира древнего художника Карелии. Нередко же элементы, гармонично сплетаясь, создают сложный и нарядный рисунок. В то же время ритмичность, правильное и равномерное чередование узоров, разнообразие геометрических фигур, позволяет предполагать не только выдающийся талант энеолитического художника Карелии, но и его знакомство с циркулем, зародками геометрии, счетом.

На наш взгляд, нельзя наделять каждый рисунок своим скрытым смыслом. Многие из узоров могли привлекать художника просто своей красотой. В самой окружающей древнего художника природе, растительном и животном мире находилось бесчисленное множество таких узоров⁶. Он их использовал в искусстве. Причем, многие элементы орнамента брались непосредственно из окружающей природы (рыбий позвоночник, дерево, птица, следы животных). Другими словами, узоры, очевидно, связаны с условной, схематичной передачей реальной действительности и помимо определенной практической цели (например, придание сосуду крепости путем увеличения площади обжига) имели определенное смысловое значение.

Несомненно, что древний художник Карелии воспроизводил действительность в форме чувственно воспринимаемых образов. Нам пока неизвестны семантика ромба, круглой ямки, оттиска гребенки и других элементов орнамента, но композиции в целом содержат в себе богатейший мир представлений художника о природе, человека, действительности. Интересна в этой связи гипотеза, высказанная И.В. Калининой, о происхождении орнамента неолитической керамики техники плетения⁷. Что касается нашей керамики, то ритмичные композиции, обладая семантической окраской, несомненно доносят до нас мировоззрение древнего рыболова-охотника, его представление о воде и водных, ритмичных всплесках весел, хороводах, танцах, песнях, кося-

⁶ Э. Г е к к е л ь, Красота форм в природе. Петербург, 1898.

⁷ И.В. К а ж и н и н а, Орнаментация керамики водгокамского неолита. — СА 1974, № 4, стр. 170-179.

ках рыб на перестилках, радостных голосах весенних птиц, ритмах природы, заключающихся в последовательной смене времени года, суток, наконец, сложных космических представлениях человека. С последними, по-видимому, связывается пока что, немногочисленные сложные звездные композиции, как впрочем и отдельные наскальные изображения Карелии. В них очевидно, отражаются первобытные представления о лунном и солнечном божествах. Словом, развертки являются для нас своеобразными аккумуляторами первобытной действительности. Каждая из них несет конкретный или абстрактный мир представлений художника. И в этом ее огромное преимущество перед орнаментальными композициями отдельных черепков (рис. II).

В настоящее время метод круговых разверток применяется нами для изучения орнамента керамики слернянго, аобестовой и др. Это дает возможность более точно проследить эволюцию орнаментики, выявить местные и прошлые ее элементы, приблизиться к пониманию семантики орнамента и, наконец, рассмотреть вопросы этногенеза, решение которых является, в конечном счете, одной из основных задач и которые сознательно изучены нами в настоящей статье, носящей характер предварительной информации. Круговые развертки, таким образом, знакомят нас с удивительным миром первобытного искусства Карелии, как бы неожиданно открывшегося перед нами в новом свете. Многие узоры можно увидеть в современные вышивки, резьбу и т.д. (рис. 10).

Рис. 10. Использование древних орнаментальных узоров в современной вышивке.

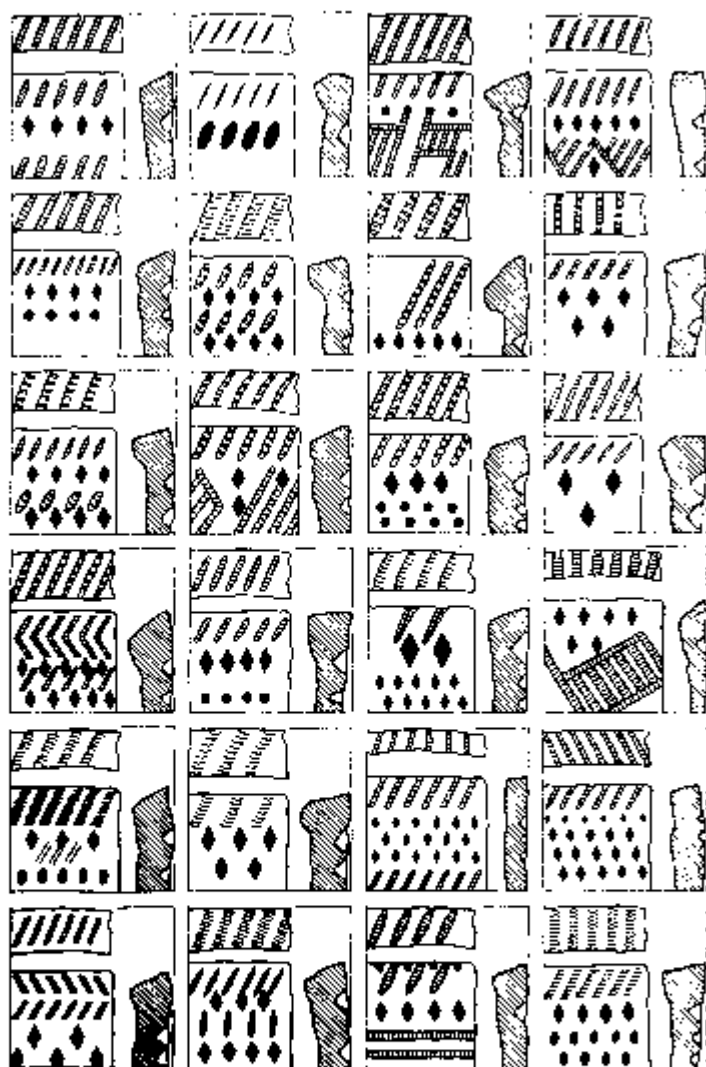

Рис. II. Орнаментальные мотивы с отдельных черепков
ромбически ямочной керамики Карелии.

A. P. Zhuravlev
(Petrozavodsk)

ON A NEW METHOD FOR THE ORNAMENT INVESTIGATION
OF PIT-COMB CERAMICS BY CIRCULAR TRACES

S u m m a r y

In the article a new method has been advanced for the ornament investigation of pit-comb ceramics by circular traces. This method was first applied by the author for the investigation of an ornament from the pure complexes of rhombic-pitted Karelian ceramics of the Eneolithic epoch. The circular traces could be widely used in the determination of ethnogenic problems, in the investigation of the primeval art.

"Sõnad on omaste väikesed maailmad, milles elab iga-
si muistsete põlvete ajalugu", kirjutas Lennart Meri "Loo-
mingus".¹ Igal sellisel üksusel on oma ajalugu, genees ja
areng, kujunemine temale omaste seaduspärasustega, mida tu-
leb sageli alles avastada. Keesti kirjakeele verb gõltua
on omapärase tehkeolooga tehissõna. Selle autor J.V. Veski
võttis murdeist, ühtlasi ka F.J. Wiedemanni sõnaraamatust
sõna gõltua 'tripp', millest "sobis tuletada verb gõltuma
ja selle derivaadid".² Aluseks olev sõna gõltua on omakor-
da tuletis, mida on mitmel puhul seostatud gõlg-tüvega,
siiski lähemalt selgitamata tuletamisviisi.

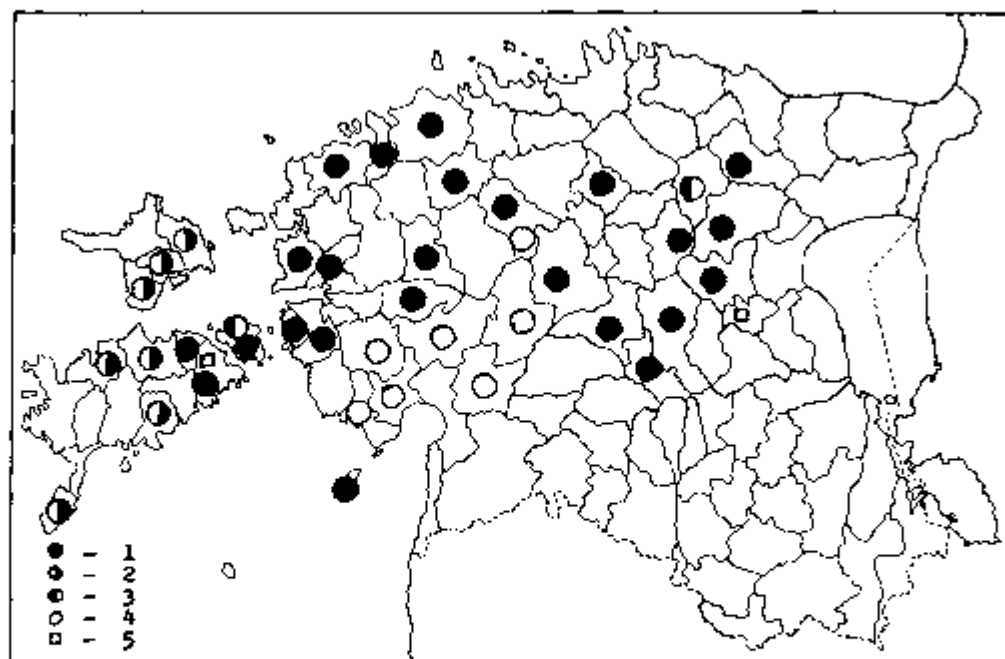
Läheduses tähendusest, tästatas A. Viire hiljuti kü-
simase, kas sõna gõltua 'kinnituspael', mis olevat eesti
murdeis üldine, ei seostu gõlg-tüvega ning poleks analüü-
sitav gõlgatus.³ Tähenduslikud suhted ei valmista rasku-
si ühendamiseks, mõlemad sõnad - gõlg ja gõltua - tähistavad
rõivaste kinnitamisvahendit. Häälikuline kõlg seevastu
kergitab mitmeid küsimusi. Samuti vajab täpsustamist sõna
murdeline taust.

Sõna gõltua ei ole eesti murdeis üldine, seda tunker-
se keele ja Kirjanduse Instituudi murdesõnavara kartoteegi
andmetel ainult põhjaseesti murrete alal, sealgi mitte kõik-
jal. Keelend puudub lõpuks eesti murdeis ja kirdeesti ran-

¹ Looming 1974, nr. 11, lk. 1878.

² J. V. V e s k i, Murdekeele kasutamise võimalusi
eesti kirjakeele arendamisel. - Johannes Voldemar Veski kee-
lelisi töid. Tallinn, 1958, lk. 263.

³ A. V i i r e s, Nõõbilugu. - Fennougristica. Труды
по финно-угроведению 1. Acta et Commentationes Universitatis
Tartuensia 344. Tartu, 1975, lk. 356.

1 - galtnas; 2 - galtnas, galtnas; 3 - galtnas; 4 - galtnas, galtnas; 5 - galtnas, galtnas

nikumurdes. Kartoteegi teated võivad kuidagi olla lünklikud, siiski on sõna levila geograafiliselt selgesti piiritletud. Esinemisalal leidub mitmeid foneetilisi ja morfoloogilisi variante. Kõige levinum teisend on selttus, mis esineb võrdlemisi kompaktselt läänes ja idas, kuna Kesk-Eesti piirkond nende vahel on suhteliselt tühi. Läänepoolseesse levilasse kuuluvad Läänemaa murrakud (andmed: Rid, Mar, MMr, Vig, Kae, Han), keskmurde lääneliste joontega murrakud (Ris, HMd, Kei, Hag, Juu, TMr) ja saarte idamurrakud (Jaa, Põi, Muh, Knn). Teise tüumiku idas moodustavad keskmurde murrakud (VJg, Sim, Koe, Lai, Plt, Pil, KJn).

Põhja-Pärnumaa teisendid on usutavasti vormist selttus edasi arenenud. Lääne-Eesti murrakuile omase sisekadu vokaali reduktsiooni tõttu helitute konsonantide vahel⁴ tuleb nähtavale Aud, PÜg, Tor, Vän mitmusevormis seltsed selttused. Siit abstrahseeritud tüve selts varal on kujunenud ainsuse nimetav seltsas, mille omastevaks käändeks on selts kõrval ka analoogiline seltsa. Tõs, Aud, Vän, Juu murrakus lisandub teistkordne lõpp -us: seltsus, om. seltsu-ge. Teisendite rohkus Põhja-Pärnumaal seletub asendist levila häärmail. Põhiesinemusele saab taandada ka Lääne- ja Kesk-Saaremaa ning Hiinmaa sõnakujud sõidu, sõidõs (JAm, Mus, Erj, Pha, Ema, KKi, Phl). Mainitud murrakuis on leenisklusil teatud tingimustel geminaadi jätkaajaks.⁵ Variantide geograafilist levikut näitab juuresolev kaart. Levila aitab mõista sõnakuju tekkelugu.

Kui lähtuda arenguat *sõlg+tus > sõltus, kerkib kohe küsimus tuletusliitest. Üldiselt arvatakse, et läänemeresooma aluskeeles puudus sufiks -tus nimisõnade tuletamiseks, kuid oli kaks us-liidet. Liite *-us: -ukse-, *-üs: -ükse-, sieti o, u, ü+g, abil tuletati nimisõnadest konkreetse tähendusega nimisõnu, mis märkisid seost, kuulumist või sarnasust põhisõnaga, näit. alus, kaelus, künnis, sil-us. Need tuletised on astmevahelduslikest tüvedest ootuspäraselt nõrgas astmes, näit. kappus, riinus. us-liitelised deverbaalid näitavad tegevuse saadust, tulemust või objekti,

⁴ P. A r i s t e, Hiin murrete häälikud. - ACUT B XLVII 1. Tartu, 1940, lk. 144.

⁵ P. A r i s t e, op. cit., lk. 199.

harvemini abinõu, näit. katus, keedus ~ keedis, kütis, matas jne. Nad väljendavad ka tegevust ja seisundit üldiselt, abstraktselt, näit. kartus, peletus, puudus, õppus.

Abstraktse tähendusega nimisõnade tuletamiseks kasutati sufikseid ⁶-us : -uſe-, mis liideti noomenitüvele, enamasti adjektiivile, näit. haldus, julgus, koerus, vargus.⁶ ⁷-us : -uſe- liitelised tuletised on eesti keeles minetanud omapärase käänamise ning siirdunud -s : -ks- noomenite morfoloogilise tüüpi, säilitades siiski astmevahelduse korral tüve tugeva astme, näit. tarkus, õigus.

Keelekuju sõltus < ⁸sõlg+us oletatava arengu puhul on probleemiks tüvisõna tugeva astme algupära ja sufiksi dentaalklusilli päritolu. Sõna häälikulist ilmet vorminud liide -tus ei pärine, nagu nägime läänemeresoome aluskesleest, vaid on tekkinud eesti keele srielu ajal, kuid sellest teisest kohast. Kolmandavälitelise selttus seldab tüvisõna tugevat astet, seega ⁹-us : -uſe- sufiksit, millega tuletatakse omadussõnadest abstraktseid nimisõnu. Antud juhul on aga konkreetse tähendusega derivaat, mis viitaks ¹⁰-us : -uks- liitele ning nõuaks tüve nõrka astet. Selline häälikuseaduslik tuletis ongi olemas Kod, Trn selusse < ¹¹selyksen 'nooda veekõie' kujul (sõnade salus ja selis suhet siin ei puudutata). Seevastu teisevältelised ¹²-us : -uks- liitelised Muh selDula, g. -ſee ja VMr selDula, g. -ks- on selttusest edasi arenenud. Näib, et nimisõna sõlg ei sobi sõltus tuletamise lähtekohaks, kuigi tähenduse sarnasus võimaldaks ühendamist. Järelikult tuleb otsida muud lahendust.

Emakeele Seltsi alg aastail käsitles L. Kettunen ühel koosolekul sõna sõlg ja selle tuletisi. Läbirääkimiste käigus otsiti lisamaterjali eesti murdeist ja sõnavõtjad teadsid nimetada muresõnu: sõltused, sõltused, sõltusused 'nõõrikesed särgi rinna ees'. Ettekandja nõuetas nende

⁶ Vt. O. L a z a r , The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages. - Acta Universitatis Upsalienis. Studia Uralica et Altaica Upsalienis 10. Uppsala, 1975, lk. 109 jj.

kauluvusega sõlg-tüvesse. Trüki avaldatud artiklis⁷ oletab E. Kettunen mainitud sõnade derivatsioonil P. J. Wiedemanni sõnaraamatust toodud verbist sõlgima (d, pt.) 'die Spange anlegen'⁸. Nagu tõendab märgend d, pt., on lõuna-eestiline sõna põlvitud luulekeelest, arvatavasti rahvalauludest. Hilisemad murdekogujad ei ole seda enam noteerinud. Küll aga on H. Keem 1937. a. Põlvast kirja pannud vananenud sõnana kontraheerunud verbi seigama : seletta 'eest kinni panema kas sõle või pressiga' ning toonud näiteks ketke: niigu sinä külda, ni sepa seletta. Mõlemad sama tähendusega, kuid eri sufiksiga tuletised sõlg-tüvest on elavast kõnest kadunud. Et selgitada, kas sõna sõltus võib pärineda verbist sõlgima, tuleb analüüsida deverbiaalsete noomenite derivatsioonil.

ua-tuletisel i-tüvelistest verbidest on vähe. Seevastu sisekoolised a-, ä-tüvelised verbid, mille ma-infinitivi tüvi lõpeb ma-tunnuse ees ä- või t-ga, on andnud rohkesti tuletisi.⁹ Tegevuse saadust, tulemust või objekti tähistavad näit. R, Vi ahula, g. -äse ~ -kse, T, V attula, g. -äse ~ -ze 'aha, rehes parrile ahetat villi', M kahtula, g. -se ~ -äse ~ -äsa 'kahte, aukat', eP kadus ~ kiadus, kohati ka kädia ~ kiädia, M kadus, V kädus 'keedetud toit'; Mar leia, Kod lõdia, Iis, Tru leidia, T levia ~ lõvia, V lõvia < *lehdia 'tasu leitu kätteandmise eest'; Plv, Rõp põvra 'eak', kuid S, L põia (Jm, Knn põa) < põdia 'püüdis' jne. Sufika on liitunud konsonanttüvele, mis on järeneva kinnise silbi tõttu nõrgas astmes.

Tegevust või seisundit märkivad ua-tuletised erinevad mureti võlde poolest. Lõunaeesti mureis on nad teises võltes, järelikult nõrgaastmelised, näit. kiatus 'kiitmine', M lõtus 'lootus', peitus, Kri, Rõu, Vas peitus 'pettus, petmine', põhjaseesti mureis seevastu tugevas astmes, näit. kiatus, lõtus, peitus, kartus, paistus jne. Viimased võivad olla murenenud kolmandavõlteliste abstraktsete

⁷ L. K e t t u n e n , Sõlg. - Eesti Keel I (1922). Tartus, 1923, lk. 9 (joone all).

⁸ P. J. W i e d e m a n n , Eesti-saksa sõnaraamat. Tartus, 1923, vg. 1073.

⁹ Järenevas esitatakse murendähteid valikuliselt, mitte ammendavalt.

noomenite rühmaga või olla tuletatud sufiksi liitmise teel vokaaltüvele nagu muudki tegevust tähistavad verbivormid, näit. sa-, gipa-, aga-tegevusnimed. Vokaalide kontraktatsioon 2. ja 3. silbi piiiril põhjustaks sel korral derivaadi kolmanda välte. Erineva moodustamisviisi oletust toetavad paralleelsed tuletised samast tüvest, näit. Mar leis < *lelōks, Mār leisk, JMd, Koe, Plt, KJn lelDiz (analoogilise D-ga) 'tasu leitu kätteandmise eest' ja Mar, Mār, Kir, Pee, Koe, VJg leidus 'leid, leidmine'; Mār, Tor, Juu teāDus 'teade, sõnum' ja Mār, Juu, Vūr teāDus 'teadmine, teadus', vrd. ka Ha kehrus 'ketramine', kuid Koe kehrus 'kedratud lõng'. Kuigi vastavaid andmeid on vähe, näib, et põhjaseesti murdes esines, vahest hilisema kihistumena, abstrakteamate ug-liiteliste tuletiste moodustamine vokaaltüve baasil, eriti a-, ä-tüvelistest, samuti ka kahe-silbilistest g- ja u-tüvelistest verbidest, näit. Pōi, Pjg kūlDus, kuid Se jāi kūlāsehe; Jām, Khk, Mos uipDus, VII uipus 'uinak', kuid Rōu uipusillō jānsa 'tukastama, suigatama', Hupeli toodud kāstus 'der Befehl'. H.¹⁰ pole käesoleval sajalil Harjumaalt enam kirja pandud.

Ka ug tuletised i-tüvelistest verbidest on kogu keele alal tugevas astmes, näit. idamurde ja lõunaseesti suūDus (keekmurdes hrl. suūmas), põhjaseesti ja mulgi oppus, tartu ja võru murde oppus. Sõnakuju editus taandamine i-lisele verbitüvele on seega täiesti võimalik. Üraikute näidete palatalisatsioon kinnitab seda omalt poolt: HMD seittusokālad 'pastla tärkmaist läbi pandud nõõrid', Pal seiptus 'kinda kanns, tripp', Wiedemanni sōltus g. sōltus 'Bindeband (an Kleidungsstücken), Schnur zum Aufhängen (an Rösen); - Verschlingung, Verknüpfung'.¹¹ Tuleb siiski märkida, et palatalisatsioon ei ole kindel kriteerium, ta võib esineda sõnadeski, kus i-d pole kunagi olnud. Antud juhul ta paudub murdenäidete enamikus, on tõenäoliselt kadunud aegade jookul. Täheendus ei räägi samuti verbitüvega seostamise vastu. Nagu selgub eespool toodud näiteist, tähendab sōltus tegevuse objekti, abinõu kõrval ka tegevust.

¹⁰ A. W. Hupel, *Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalischen und den dörptschen; nebst eines vollständigen wörterbuch, riga und Leipzig, 1780, lk. 169.*

¹¹ P. J. Wiedemann, op. cit., vg. 1074.

Lahendamata on veel liite küsimus, mis esineb praegu põhjaseesti murdeis kahel kujul: heliliste häälikute haabru- ses -Dug ja helitute häälikute järel -tug. Mõlemad va- riandid taanduvad samale kujule *-tug. Häälikumantus $t > D$ toimus teatavasti ajavahemikus XIII - XVII sajandini.¹² On ilmselt, et tuletussufiksi dentaalklusiil ei saa olla hääliku- seaduslik, vaid on üldistatud sõnast sõnastühbiast, kus ta kuu- lub tükisse, kõlDug *koitã-ug esekajul tekkis näit. kõl- Dug (mõlemad sõnad leiduvad juba H. Stahliil). õõg- adjek- tiividest tuletatud abstraktsed nimisõnad, nagu haleDug, pi- medug pekkusid samuti esekuju. Liide -Dug on arenenud ka tuletussufiksi -ug liitumisel kontrahseerunud vervide kon- sonanttüvele põhjaseesti murdeis, näit. luBõDug, kuid Kri luBõ, õõ, Har, Vas luBõug. Rõhuta silbi järel on kionises silbis oletatava dentaalspirandi või P. Ariste järgi klusiili jätkajaks põhjaseesti murderühmas D, kui sõna esimene silp on lühike, pika silbi puhul ja lahtises silbis on spi- rant kadunud, samuti kui lõunaseesti murdeis elati selles asendis. Järgsilpide spirandid kadusid enne sisekadu, mis toimus XIV sajandil, ulatudes vahest ka IV sajandisse.¹³ Suhe piem : piemda pidi seega kujunema XIII-XIV sajandil, järelikult ka *-tug-liide. See abstrahseeriti häälikuseadu- likust asendist ja üldistus devarbaalse tuletussufiksina järgnevail sajandail. Formant -tug liitus verbi vokaaltü- vele võib-olla mõnes sõnas veel enne sisekadu. Ta võis loo- mulikult tekkida ainult põhjaseesti murdes. Seepärast esineb vorm seļttug ootuspäraselt üheses põhjaseesti murdealal, Lõuna-Eestis vastab sellele Har, Rõu seļtõgn 'sõlguu, ka- tusepeenn'.

Arenenut seļttug < *-palgi-tug tõestavad üheikud mur- deis säilinud arhailisemad vormid, nagu Põhi sõļtkõg. Pal seļtõug viitab osalisele klusiilide assimileerumisele. Pa- lataalklusiili täieliku assimileerumise tulemuseks dentaal- klusiiliga on sõnakuju seļttug. Klusiili assimileerumine hilises kolme konsonandi ühendis on tuntud nähtus eesti mur- deis, vrd. Lõg seļppu T, V seļtõgn 'katusepeenn, sarikaid

¹² A. K a s k, Eesti keele ajalooline grammatika I. Häälikulugu. Tartu 1967, lk. 29.

¹³ A. K a s k, op. cit., lk. 150.

Ühendav pun', Pee, Sjn Kõp, Vil gippaD, M gappa < *gipud
'kaelkoogud' jne.

Samasuguse arengu nagu selttus on läbi teinud ka Jäm, Ans, Põi, Kkn, Hi alttus 'võrgu loodus', vrd. aisekaoline verb Har algma : ma alë, mis varem oli arvatavasti tuntud ka põhjaseesti murdes ja hiljem siirdunud kontraheerunud verbide rühma nagu paljud muudki a-tüvelised verbid. alttus < *alka-+tus esineb hariliku sõna algus kõrval kõnekäänus, Jäm muidu sõllaB oma mõkkaDega, polë alttuat pole lõõpu kâ. Häälikulise arengu poolt kuulub siia tõenäoliselt ka ultus-, mis seostub ulg-tüvega ja mille levila kattub üldjoontes sõltus omaga.

Sõna sõltus näitab ilmekalt, kuidas keel muutub, areneb, sõnavara täiustub. Muistsete riiete ja munda esemete kinnitamise ja ühendamise abinõu nimi - sõlg on andnud keelele ka vastava tegevuse nimetuse, tegevuse laadi täpsustavate eri sufiksitega taletised, nagu sõlgima, sõlgama, sõlitsema. Tegevusnimest pärineb taas nimisõna sõltus nii üldisema kinnitamisetegevuse kui ka konkreetse sidumisvahendi, paela, sõõri, tripi tähenduses. Viimasest tuleneb omakorda abstraktne verb sõltuma, millest ei oskaks me tänapäeval vist läbi saada. On kordunud ajal: nimisõna - pöörd-sõna. Keele sõnavara on täienenud, arenanud abstraktse suunas: sõlg - sõlgima - sõltus - sõltuma. Kuid tähisõna sõlg elab üha edasi. Enigi mõni arengu läbi on vahemaal välja langenud, keelest hõvinud, teine astunud asemele, riistades keelt.

А. У Н И В Е Р С И Т Е Т
(Таллин)

О ПРОИСХОЖДЕНИИ СЛОВА õltsu

Р е з ю м е

В статье рассматривается происхождение диалектного слова õltsu.

Деривация слова õltsu 'завязка' на существительного õlts 'брось' при помощи суффикса -tsu вызывает некоторые сомнения. На прибалтийско-финского языка-основы учаславован только суффикс -tsu, формант -tsu возник позже в североэстонском диалекте. Поэтому слово õltsu выступает лишь в североэстонских говорах. Ареал распространения фонетических вариантов слова указан на прилагаемой карте.

Отмеченные производные на -tsu с конкретным значением имеют корень слабой степени, сильная степень корня наблюдается в именах качества, образованных от прилагательных. Сопоставление названных существительных затруднительно из-за противоречия формы и значения.

В эстонском языке имеются, кроме отмеченных, отглагольные производные на -tsu, обозначающие результат и объект действия или же возникающие действия и состояние. Соединение слова õltsu возможно с глаголом õltsima, уже утраченным в живой речи. От слова õltsu образовано в литературном языке производное õltsu 'зависать'.

Liivi keele 7 algupärast verbisufiksist on erineva produktiivsusega. Refleksiivsust väljendavate b- ja g-sufiksiga on tuletatud pelgalt üksikuid verbe¹, frekventatiivsust ja retsiprooksaust väljendava l-liitega aga suurel hulgal pöördõnu². Suhteliselt palju on tuletatud deakriptiivse või onomatopoeetilise varjundiga ikä-sufiksilisi verbe. Nende esinemuses on suuri erinevusi. Järgnevas esitatakse kõik ikä-sufikeilised sõnad.

alikäs 'arbuda, nõiduda'.

allikäs pr. alikäsob (avindob) feiern, heilig halten (IDW, 3); kiz buräks jälabäd, ne alikäsäd (LW, 22) 'Kas nõidadega tegelevad, need nõiuvad.'; ne jellistä burädäks un siz alikäsist (KI) 'Nad tegelesid nõidadega ja nõidusid siis'.

Verbiga alikäs on moodustatud nõidumisalaseid liitsõnu, nagu alikätäbädäg 'arbumisõhtu', alikätäp päva 'arbumispäev' jt. Usutavasti on tüvi ühendatav läti sõnadega aliga irrthümlich, falsch (LVV, I, 67) ja älätisä sich unruhig gebärden, lärmen, tollen, toben' (LVV, I, 67), kuigi häälikuliselt on seos võimalik ka haliseda-verbiga.³

¹ E. V Ä Ä r i, Liivi verbisufiksid b- ja g-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 344. Fennougristica. Труды по финно-угроведению I, Tartu, 1975, lk. 371-378.

² E. V Ä Ä r i, Frekventatiivne ning retsiprookee l-liitega verbid ja algupäraste liidetega adverbid liivi keeles. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 323. Tõid eesti filoloogialt, IV. Tartu, 1974, lk. 35-105.

³ L. K e t t u n e n, LW, lk. 7.

krja pul'issa, bul'issa, vdj bul'isa) on tuletatud onomatopoeetiliseast tüvest *pul-, mille variandiks on *mul-.

bumikšš 'pomiseda'.

bumikšš (LW, 31) 'Pomiseda.'; täme midäD kättššB/ mit_ika šp_sš aru / mis_ta bumikššB (Kl) 'Ta midagi ütleb, mitte keegi ei saa aru, mis ta pomiseb.'.

Verb bumikšš (vrd. e pomiseda, põmiseda, sa pomista, vdj bumisa) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *pom-. Muutused *p > b ja *o > u on häälikuseaduslikud.⁴

burikšš 'poriseda, porrata'.

burikšš (LW, 32) 'Poriseda, porrata.'; Te_ua nänd, ku jššš burikšššB lambidi (LW IV, 55) 'Ta on näinud, et oinas porrab lambaid.'; šp_sšeldššB rgkändššB / burikššB / / burikššššD jššššD nēdi lambidi (Va) 'Ebaselgesti rāgib, poriseb: oinad porravad lambaid.'.

Verb burikšš (vrd. e puriseda, poriseda, sa poristaa, vdj. burisa, bšrisa) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *por-.

ššrikšš 'šitseda'.

ššrikš pr. ššrikššB, blūhen; veiz ššrikššB das Wasser blūht (LDW, 15); ššrikšššš pušš (LW, 48) 'Šitsev lill'; šis_ku puttšd ššrikšššB (Ra, II, 77) 'Šis, kui lilled šitsevad.'; pūt_ššššš ššrikššššD (Kl) 'Puud šitsevad ilusaasti.'; pušškšd ššrikššššD (Va) 'Lilled šitsevad.'.

Verb ššrikšš on L.kettuse seisukoha järgi ühendamata soome sõnaga hedelmä 'puuvili' ja eesti murdesõnaga ššerššd 'šied' ning varasemaks kajuka saab taastada *ššššrikšš, milles sufiks *-ise- > -ikš-. Tüvi on deskriptiivne.

ššrikšš 'hššruda'.

ššrikš pr. ššrikššB (ššrikš) zerren, sich scheuern (LDW, 139); ššrikšš, ššrikšš, ššrikšš (ššrikšš) (LW, 53) 'Hššruda.'; ja ta volšš ka kššlšn tššm kšššš vštš kšššš kšššš ššrikššš (Lšvil, 12, 1935) 'Ja ta olevat ka kššlšnud tššm kššškat

⁴ L. P o s t i, GLL, lk. 10.

⁵ L. K e t t u n e n, LW, lk. 48.

vastu kellakappi hõõrunas.'; ku sēulšB / siz lēš kabāi
grikššB (Kl) 'Kui sügeleb, siis ühtelugu hõõrutakse.'; na ka
piš'grikššB (Va) 'Nagu koer hõõrub'.

Verb grikšš (vrd. e. hõriseda, hõõritseda) on tulsta-
tud soomeugrilise tüvega verbist grš 'hõõruda'. Verb
grikšš on kontinuaatiivse varjundiga.

grikšš 'kõriseda'.

geššettšgž, grikššB (LW, 56) 'Tunleviski kõriseb';
selli lū / kiš grikššB / grikšš lū nīm um tšmān (Kl) 'Sel-
line luu, mis kõriseb, kõrinaluu nimi on tal'.

Verb grikšš (vrd. e. kõriseda, sa korista, vđj ke-
rissaG) on onomatopoeetilist päritolu, kusjuures muutus
k > g sõna alguses on ootuspärane.

gidikšš 'käärida, kihiseda'.

Gidikš pr. gidikšob sprudeln, brodeln (LDW, 17);
appšn rok um nei appandšn, ku ta gidikššB, lē (LW, 57) 'Kali
on nii hapuka lüknud, et ta aina kihiseb.'; miš um pa jēšnš
m'c-apandšn / siš um gidikššn / v'olks mišgi zaft (Kl) 'Mis
on liiga palju hapnenud, see on käärinud, on mõni moos'.

Verb gidikšš (vrd. e. kihiseda, vđj kitissä) on ono-
matopoeetilise tüvega, muutus k > g sõna alguses on seadus-
pärane.

gil'ikšš 'kiliseda'.

laz ta tiedag, kus rō'um, kus, gil'ikššB (~ gil'šob)
šlš nei gil'-gil' (LP, IV) 'Teadku ta, kus on raha, kus all
kiliseb nii: gil'-gil!'; gil'ikššB um siš / ku um midagist
šlš pandšt / siš, ta gil'ikššB / gil'ikšiz (Kl) 'Kiliseb on
see: kui on midagi vñlja pandud, siis ta kiliseb, kilisea'.

Verb gil'ikšš (vrd. e. kiliseda, sa kilistä) on ono-
matopoeetilise tüvega, milles muutus k > g on ootuspärane.

gorikšš 'koriseda, muliseda'.

Gorikš pr. gorikšob schnarren, knarren; mag gorikšob
(šilob, rūtšob) der Wagen kollert (LDW, 18); všš kigh, gorik-
ššB (LW, 60) 'Vesi keeb mulisedes'; tšeb mšrrš / gorikššB /
siš um mšrrš (Va) 'Tšeb mšra, koriseb, see on mšra'.

Verb gorikšš (vrd. e. koriseda, sa korista, krjā ko-

rise-, vdj korissa) pärineb onomatopoeetilisest tüvest *kor-, milles muutus k > g on seaduspärane.

imikšš 'imestada'.

imikšš imikšš ne väggi (MEL, 56) 'Nad imestasid väga.'; Seda sügavalt vanad pedakad ja küsed imikšš (RA, I, 51) 'Seda aastat vanad pedakad ja küsed imestasid'.

Verb imikšš on tuletatud tüvest *ihma ning leidab uustuletisena kirjakeelseis allikais. Levinud verbiks on l-sufiksiline imlšš.

irikšš 'hinnuda'.

Iršš pr. irikšš wichern (LDW, 22); Juks ubi irik-
sub kur mäl (LG, 359) 'Üks hobune hinnub Kuramaal.'; ibbišt.
it. sešt. irikššbšš (LW, 75) 'Hobused aina vaid hinnuvad.'; Ta (u)m irikšš ka neiku ihbi un kitšn. ku knaš kõv voiti
(LF, IV) 'Ta on hinnunud ka nagu hobune ja öelnud, kui ilus
varse olevat'; iz. jayšt nooirikšš (LT, 48) 'Ise hästi hin-
nub'; irikšš um selli sšnš / kiš šp. knaššš nšššš (KL)
'Hinnama on selline sõna, kes inetult naerab'; lšštšn ku nšš
kittiz / šis pa nšš irikšš (Va) 'Lastele ka šoldi: šis pa
nii hinnud.'; ibbišt. irikššbšš (Mn) 'Hobused hinnuvad.';
ibbi irikšš (Fz) 'Hobune hinnub'.

Verb irikšš (vrd. e irigeda, em iristä, vdj irissa)
on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *ir-.

iukšš 'kiunuda'.

ibpišt iukššbšš ku ne št. kšžžšt (LW, 79) 'Hobused
kiunuvad, kui nad on tigedad.'; un šiz um ratštšn mšššš šil-
lš un tikkiž. še para tagan dšštššš un iekšš un iukšššš nei-
ku (LF, IV) 'Ja šis on ratsutanud mšššš šisse ja kogu šee
šalk jšrel tšštššššš, hšpštes ja kiunudes nagu.'; ne je-
mšštšt šbpišt iukššbšš (KL) 'Šmased hobused kiunuvad.'; šie
všlks nšš / ne, ks iukššš (Va) 'Šee oleka nii, nagu kin-
nub.'; ikššš / tšššš jšmštš tššš / ikššbšš (Mn) 'Kiunub, ta
tšštvt hammustada, kiunuvad'.

Verb iukšš on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest
niuke-. Liivi keeles on sufiks lühendunud (-iukš- > -kš-),
mille põhjuseks on esimese silbi i-element.

kadikäs 'õrritada, nokkida'.

Kadiks pr. kadikäs kränken; neidisch sein (LDW, 29); poiäki kadikäs pinnä (LW, 100) 'Poisike õrritab kosra!'; ne ka t'oištä ertlāš / kadikäs (Va) 'Nagu teist õrritab, nokib.'; kadikäs t'oištä ristinkts (Kr) 'Õrritab teist inimest.'; mis sa kadikäs / ne ka kadikäs (Mn) 'Mis sa õrritad, nagu õrritab.'; sis kadikäs / täme kittiz nei un nei (Kl) 'Siis nokkis, ütles nii ja naa.'.

Verb kadikäs on tuletatud tüvest kate-, erinevast tähendusest hoolimata on kadikäs ja katätš 'kadestada' samast tüvest.

kändikäs 'kanda'.

kändikäs pr. kändikäs (GIL, 78) 'Korduvalt kanda'.

Verb kändikäs leidub L. Posti häälikuloos. Frekventatiiv on tuletatud soomeugrilise tüvega verbist kändš 'kanda'. Frekventatiivseiks vastseiks on vps kändšeb 'kanneb' ja sm kanneksia 'kanda'.⁶

kedrikäs 'kedrata'.

Kedrikä pr. kedrikäs spinnen (LDW, 35); lvL kēdrikās, kēdrkās, lvL klzārikās (SH, 159) 'Ketrab'.

Verb kedrikäs on frekventatiivse varjundiga ning leidub üksnes varasemaie allikaies. Tõvi on ühine läänemeresoome ja volga keeltele.

kērikäs 'pügada'.

Kērikä pr. kērikäs scheeren, abscheeren (LDW, 35); sis un kērikāsmiat entä kura kainal aldo neidi kēridi (LG, 375) 'Siis tuleb pügada oma vasaku kaenla alt karvu.'; kērikāstš lāmbas (LW, 115) 'Põetav lambas.'; ja kui üonōz un vaga entä kērikāijiz vastu (UT, 249) 'Ja kui tall on vaga on pügaia vastu.'; kērikās lāmbidi kēš. rōdādska (Kl) 'Põetakse lambaid lambaraudadega.'; kērikās lāmbidi /ibūksi lv. kērikä (Va) 'Põetakse lambaid, juukseid ei põeta.'; lāmbast kērikās / sis un riktiš (Mn) 'Lambast põetakse, see on õige.'.

⁶ L. P o s t i, GIL, lk. 78.

Verb kerikäs (vrd. sm keritse-, krja keričše-, vps keričše-) on tuletatud germaani tüvest.

kodikäs 'kõditada, kõdistada'.

t^uoi sinda kodikäs (Mn) 'Teine kõditab sind.'.

Verb kodikäs on frekventatiivse tähendusega. Tüvi on deskriptiivset päritolu (vrd. e. kõdistada, sm kutista, vdj kutisa). Vaadeldav verb ei kuulu keeletarvitusse ning on registreeritud pelgalt ühe kord.

kelikäs 'ringe teha'.

ibbi kelikäs, aläs (LW, 118) 'Hobune teeb joostes ringe'.

Verb kelikäs on individuaaltuletis balti laensõnast kela 'ring, tiir, kaar'.

könikäs 'konutada'.

ta säl könikäs, imär, aga tiēdš āp, tie (LW, 121) 'Ta seal konutab, kuid tööd ei tee'.

Verb könikäs on frekventatiivse varjundiga ning seotatav eesti deskriptiivse sõnaga konutada. Sõna pole tarvitusel.

kõrdikäs 'kõõmata, kestendada'.

ku vāgsi kōgin pīlšp, pāvalīkiš, siš nōgš kōrdikāš (LW, 122) 'Kui ollakse väga kaua pühikese käes, siis hakk kestendab.'; kōrdikāšb jarā / siš tulāš kōrdikā pīlš (Kl) 'Kestendab, siis tuleb kõõma peale.'; leja ka ieb n'o-kōrdik-āšnōks (Va) 'Kaha ka jääb kestendamiseks'.

Verb kōrdikās on frekventatiivse tähendusega ning tuletatud balti laensõnast kōrda 'kord'.

klābikās 'logiseda'.

rattēt klābikāšbšD (LW, 141) 'Vanker logiseb'; vanād rujād kēšD / ku nōš'i liktāš / siš no klābikāšbšD (Kl) 'Vanad vigased rattad, kui neid liigutatakse, siis nad logisevad.'; klābikāšai um seļ'i nārā (Va) 'Logisemine on selline kolin.'; kēšēt klābikāšbšD / masin klābikāš (Kr) 'Rattad logisevad, masin logiseb.'; rattēt klābikāšbšD / rištīg ka klābikāš (Mn) 'Vanker logiseb, inimene ka logiseb'.

Verb kläppikäs tüvi tuleneb saksa keelsest klappern 'logiseda, lögiseda, plagiseda'. Ka lüti keeles on samatüveline onomatopoeetiline verb klabēt klappern; schwatzen (LVV, II, 207).

knäppikäs 'näppida, näpitseda, käperdada'.

pīl päikkal, alä knäppikäs (LW, 143) 'Ole paigal, ära käperda.'; knäppikäsB / amji ta vetäs / bet mit midad äh, üc tšimän miel pēraat (KL) 'Näpitsab, kõike ta võtab, kuid miski ei ole talie meale järgi.'; knäppikäsB / nei, ku kīakšB (Kr) 'Näpib, nagu kisub.'.

Verb knäppikäs (vrd. e näpitseda, aa näpistää, krja näpiatiä, vdj näpiesä) on tuletatud sõnast knäpp 'näppida'. Sõnaalguline k on vaadeldavas frekventatiivis ületatuks ning tüvi seostub läänemeresoomalise näp-tüvega.

kõppikäs 'kaubitseda, äritseda, hangeldada'.

Kõpikš pr. kõpikšqb, kõpikš pr. kõpikšqb handeln, verkaufen, verhandeln, Handel treiben (LDW, 41); kõpmies, kõppikšB (LW, 148) 'Kaupmees äritseb.'; Ja sizžil länd pyvakuodq6 ta tšizis üls ajis nant, kis kõpikšist (Lilvi, 3, 1935) 'Ja läinud sisse püakotta, hakkas ta välja ajama naid, kes kauplesid.'; un kõpikšis nantkoks, un sapelis vel tuoista viš pundo (EMO, 100) 'Ja hangeldas nendega ja teenis neilt veel teine viis punda.'; sie müds äh, üc / sie sie kõppikšmi un (Ma) 'See muud ei ole, see on kauplemine.'; kõppikšB / ku nög vägiš midägist tiem / miš ne kõpikššBp / ne kaks (Li) 'Kaubitsab: kui me vaikselt midagi teeme; mis nad kaubitsevad, need kaks.'.

Verb kõppikš (vrd. e kaubitseda) on tuletatud germani laensõnast kōp 'kaup'.

kräbikš 'krabiseda, krabistada'.

Krabiš pr. kräbikšqb rascheln, krabeln (LDW, 43); kūja kōakš kräbikšB (LW, 158) 'Kuiv kasukas krabiseb.'; nög kulsu kuakš / sis ta kräbikšB (KL) 'Me kuuleme kuakil, siis ta krabiseb.'; kräbikšB ir kuakš agä / o'orkš agä tieb, mairš (Va) 'Kas krabistab hür kuakil või teeb rott

müra.'; lõrd un s'orkõd gräbikšõd (Kr) 'Hiired ja rotid krabistavad.'.

Verb kräbikš (vrd. e krabiseda, sm rapista, krja rabista, krabista, vdj krapiša) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest, milles sõnaalguline kaksikkonsonant on lühenameresoomeline. Lähedased on siiski läti grābēt ja saksa krabbeln, kuid laenamist pole võimalik sedastada.

käräkš 'pragiseda, ragiseda; kraaksuda'.

Käräk pr. käräkš rasseln, klappern (LDW, 34); jei käräkšõd (LW, 177) 'Jää pragiseb.'; ku m'ersõ un jei / sia käräkšõd / on varikš ka käräkšõd (Kl) 'Kui meres on jää, siis pragiseb; ja vares ka kraaksus.'; jei käräkšõd varbūt (Mn) 'Jää võib-olla pragiseb.'.

Verb käräkš (vrd. e käriseda, sm käristä, vdj kärissä) on onomatopoeetilisest päritolu.

litikšõ 'khihiseda, kihistada'.

Litik pr. litikšõ kichern (LDW, 55); naitsõd litikšõdõd (LW, 196) 'Tüdrukud kihistavad.'; nõdõ un põgõn kupsõ / ne rõz litikšõdõd (Kl) 'Neid on palju koos, nad natuke kihistavad.'; ne ka skuškõd litikšõdõd (Mn) 'Nagu tütarlapsed kihistavad.'; no mis sa sõi litikšõd (Pr) 'No, mis sa seal kihistad.'.

Verb litikšõ (vrd. e lühiseda, sm. litistā) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest lit-.

lorikšõ 'loriseda, lobiseda'.

Lorik pr. lorikšõ schwatzen; lorikšõji schwatzenhaft (LDW, 56); Ala küldõ, mis ta lorikšõ (LG, 316) 'Ära kuula, mis ta lorisab.'; naist lorikšõdõd, mied rikandubõd (LW, 202) 'Naised lorisavad, mehed räägivad.'; lorikšõn ja lorikšõn, koõts nišõn ka, ku ne ni volliid rikšõd (JL, 67) 'Lorisunud ja lobisenud, kuni ka jutustanud, et nad olevat rikkad.'; ta j'egõ kord lorikšõ (Kl) 'Iga kord ta lorisab.'; lorikšõ / seiti rikandimi un (Va) 'Lorisab, on selles rääkimine.'; rikandõ / me ni lorikšõ (Mn) 'Räägib, ma nii lobisen.'; ne lõõst kubbõ un j'onnõ rikandubõd / k'itšõ

ku lorikäubšD (Pz) 'Nad lähavad kokku ja rühgivad palju; tõeldakse, et lorisevad.'.

Verb lorikäs (vrd. e loriseda, sm lorista, vdj lorissa) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *lor-.

lädikäs 'lädiseda'.

mis sa tühä lädikäsD, pida güdš (LW, 241) 'Mis sa siin lädised, pea suu.'; na midäd lädikäsšD (Kl) 'Nad midagi lädisevad.'; lädikäubšD / lädikäumi (Pz) 'Lädisevad, lädiseumine'.

Verb lädikäs (vrd. e. lädiseda, sm lätistā) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *lät-.

lälükäs 'läliseda'.

Lälük pr. lälükšob lallen (LDW, 53); lälükšobšD. nei sükkšs (Mn) 'Lälisevad nii suuga'.

Verb lälükäs (vrd. e läliseda) on onomatopoeetilist päritolu. Sõna leidub pelgalt Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus, Mustannumelt registreeritud lauses on keelejuht lädikäs asemel juhuslikult kasutanud lälükäs. Tüvele on lähedane ka saksa lallen 'läliseda'.

lärükäs 'läriseda'.

Lärük pr. lärükšob zanken, keiren (LDW, 53); pün alššb lärükšš šutš (LW, 212) 'Koor jookseb lärisedes juurde.'; Ku aragš kšaranta vägi lärükšub, alš maistšon um rüdšmist (LW, kataloog) 'Kui harakas talus väga läriseb, siis naised riidlevad.'; aragšd lärükššbšD (Va) 'Harakad lärisevad.'; aragšz lärükššš (Mn) 'Harakas läriseb.'; aragšd lärükšubšD (Pz) 'Harakad lärisevad.'.

Verb lärükäs (vrd. e läriseda, lariseda, sm läristä, vdj lärise) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *lär- ~ *lar-.

mörükäs ~ murükäs 'möriseda, mähgida; pomiseda'.

hõnnpõõga murükšub (LW, 236) 'Lambatall mähgib.'; "Kylab tēda jōdam vodlō kuodaj," mörükšiz jema ja ealliz pūstiz kvēditiilē silmēti (Livli, 13, 1932) 'Me ei jõua küll teda oodata koju', pomises ema ja pühkis salaaja pisaraid

silmiat.'; nei äiäb / ne lambad nurikäsõd tõmõr (Va) 'Nii jookseb, lambad mägivad ümberriingi.'; nurikäsõb / õõp puoga nē (Mn) 'Mägib, lambatall jah.'

Verb nurikäs ~ nurikäs (vrd. e nõriseda, nuriseda, sm nurista, vđj nurissa, nurissa) on tuletatud varieeruva vokaaliga onomatopoeetilisest tüvest *ner- ~ *nur-.

perikäs ~ nurikäs 'uriseda, vigiseda; nuriseda'.

Nurikäs pr. nurikäsõb brummen, nurren (LDW, 71); ja kera opatiid nurikäsist ja kitiist (LG, 352) 'Ja kirjatundjad nurisesid ja ütlesid.'; piñ nurikäsõb (LW, 257) 'Koor uriseb.'; ta idskabäl nurikäsiz nekke piñ (LW, 245) 'Ta ühtelugu urises nagu koor.'; Taizõl kyl nurikäsiz gundakõrd (Lävi, 4, 1934) 'Taisel küll mõnikord nurises.'; Ja farizerõd ja nõnt keratundijid nurikäsist (UT, 122) 'Ja varieerid ja nende kirjatundjad nurisesid.'; Un se lüpä un nei gõäki nurikäsõn (LF IV) 'Ja see laps on nii natuke vigisenud.'; attä eelliat lapst / kis äb, magattä / sia ta nurikäsõb (El) 'On sellised lapsed, kes ei maga, siis ta vigiseb.'; kaš nurikäsõb / mägä riätig ka nurikäsõb (Va) 'Kass lõõb nurru, mõni inimene ka nurrutab.'; kaš nurikäsõb / kaš lõb nurra / nurra (Mn) 'Kass lõõb nurru, kass teeb nurra, nurra.'; mis sa täš nurikäsõd (Pz) 'Mis sa siin urised.'

Verb perikäs ~ nurikäs (vrd. e nõriseda, nõriseda, sm nurista, krjā nurissa) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *ner- ~ *nur-.

õlikäs 'narrida, järele aimata'.

õlikäs (LW, 267) 'Narrida, järele aimata'.

Verb õlikäs leidub pelgalt L. Kettuse sõnaraamatus ega kuulu keeletarvitusse. Lätitüveline frekventatiivne verb seostub eespool käsitletud sõnaga alikäs.

plärükäs 'pläriseda, plärada'.

plärükäs = plärinõttä (LW, 304) 'Pläriseda, plärada.'; naist attä kupaš un plärükäsõd (Mn) 'Naised on koos ja plärevad.'

Verb plärükäs (vrd. e pläriseda, sm läristä, vđj plärissa) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest

pläp ~ plär. Keeletarvituses on samatüveline läti liitega plärintā.

potikāš 'podiseda; pobiseda'.

katlā potikāš (LW, 306) 'Katel podiseb.'; Sie pierast iebōd, ku n(e) āt sellist kōzist, rīdībōd un potikāšb (VL, 390) 'Seepärast jäävad, et nad on sellised tiigedad, riidlevad ja pobisevad.'; potikāš / katlā kīš (Pz) 'Podiseb, katel keeb.'; potikāš It nei / ku šb. hō juvā mēl (Ii) 'Pobiseb aina nii, kui ei ole hea meel'.

Verb potikāš (vrd. s podiseda, sm potista) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest *pot-.

purikāš 'raputada, rappuda'.

un nei ka purikāšbēd entān sie kāra jērandiz (MLK, 280) 'Ja nii ka raputavad endalt karva ära.'; sellī tūl purikāš / nei liēdēd purikāšbēd ku (Ii) 'Selline tuul raputab, nii lehed rappuvad.'.

Verb purikāš on frekventatiivse varjundiga ega kuulu keeletarvitusesse. Tuletamisel on lähtunud läti verbist purināt schütteln, rütteln (LVV, III, 417), mille liivikeelne keeletarvitusesse kuuluv kuju on purintā 'raputada, rappuda'.

rejikāš 'rehitseda'.

kōlā keft sōb rejikātāt (LW, 332) 'Kõla korda rehitsetakse'; nēgārd vagid, rejikāš / rejikāšbēd nēdi vagid / algā s'e ajna kaazē (Sr) 'Kartulivagusid rehitsetakse, rehitsetakse vagusid, et hein ei kasvaks.'.

Verb rejikāš (vrd. s rehitseda) on tuletatud läänemeresoomeliseast sõnast reja 'reha'. Muutus *h > j (*reha > reja) on häälikuseaduslik.

rābikāš 'rabada, lüüa'.

rābikāš (LW, 350) 'Lüüa'; rābikāš / dēzēb nei ku (Sr) 'Rabab, lööb nii et.'.

Verb rābikāš (vrd. s rabiseda, sm rapista, vđj rāpiā) on tuletatud genuiniise tüvega verbist rābbē 'rabada,

lülä', kusjuures sufika -ikä- annab frekventatiivse varjundi.

s^uodikäs 'sõdida'.

Sodikä, suodikä pr. sodikäob, suodikäob kriegem, Krieg führen (LDW, 103); u^us^usi^uks^uis taib^ura^us^uä s^uodikä^uijä (LW, 389) 'Ida pool Siberia sõditavat.'; Ku Rändalist mit^umod 200 ajgasto taggä^u v^ulto ne^u k^uögi^u s^uodikä^uonod (RA, I, 49) 'Et paljud liivlased olid 200 aastat tagasi nii kana sõdinud.'; Suoda suodikäub roudiz silda päl (RA, II, 66) 'Sõda sõdib raudsillal'; Tä^u suodikäom, tapl^uä mäg jela^uis^us (LVL, 77) 'Siin sõdime, tapleme elus.'; Livä^u nuormis mialperast tie vol^u s^uodikä^umi (TLI, 6) 'Liivi noormehe meelepärane töö oli sõdimine'; päid^uä j^u ka s^uodikä^usb^ud am^uerik un vietnam (Va) 'Praegu ju ka sõdivad Ameerika ja Vietnam.'; s^uodikä^usp, s^uodä (Mn) 'Sõda sõdib.'; s^uodikä^usb^ud/ tapl^usb^ud (Sr) 'Sõdivad, taplevad.'

Verb s^uodikäs on frekventatiivse tähendusega ning tuletatud genulinsest päritolu sõnast s^uodä 'sõda'.

tarikäs 'lobiseda'.

pa^uist tarikäs^usb^ud (LW, 410) 'Naised lobisevad.'; tarikäs^uB / ka rekänd^usb mi^ugi (Mn) 'Lobiseb, ka räägib keegi.'

Verb tarikäs (vrd. e täriseda, toriseda, sm täristä, tarista), mis L. Kettuse andmeil esineb ka kujul tärikäs ja torikäs, on tuletatud varieeruvast onomatopoeetilisest tüvest *tar- ~ tor-.

tebikäs 'kaapida, siblida'.

Tebikä pr. tebikäob schnarren (LDW, 112); kanä tebike^uB (LW, 411) 'Kana siblib.'; kanäd ne tebike^usb^ud (Va) 'Kana need siblivad.'; nei^u ta läb nekä tebike^uB (Mn) 'Nii ka läheb nagu siblib.'; sie un se^ul^uä kanä / kiä tebike^usb/ ri^ustiq^u ka tebike^uB (Sr) 'See on selline kana, kes siblib; inimene ka siblib.'

Verb tebikäs on frekventatiivse tähendusega. L. Kettunen on teastanud klisimärgilise *töbis-⁷, kusjuures tüvi on deskriptiivne.

⁷ L. K e t t u n e n, LW, lk. 411.

tirikä 'rüselda'.

net.tirikäist na'i kõgin kõn's pitkäl mõn's (LW, 421)
'Nad rüselesid kuni pikali maha'; nei kõgin suitt's tirikäst
(Kl) 'Nii kaua rüseldi'; tirikäsb / lapat ka tirikäsbSD
(Va) 'Rüselab, lapsed ka rüselavad.'; tirikäsbH / tēäl'sb
(Sr) 'Rüselab, tēaleb.'.

Verb tirikä on L.Kettuse arvamuse järgi samast tüvest eesti sõnaga tümitada⁸. Kõhlikuliselt on see võimalik, sest muutus ^H > i on reeglipärane.

tirikä 'raputada, tirida'.

tirikäsb.jalg'i (LW, 422) 'Raputab jalgu.'; tirikäsb.jalg'i / ku tapab lõm's (Va) 'Tiritakse jalgu, kui tape-takse looma.'; tirikäsb.jalg'i (Mn) 'Raputab jalgu'.

Verb tirikä (vrd. e tiriseda) on frekventatiivse tähendusega ning tuletatud algupärasest tüvest ^Htir-. Üldisemaks on saanud lätiliiteline tirint's.

täbrikä 'sibiseda, sibistada'.

täbrikäsbH / lindät täbrikäsbSD (Mn) 'Sibistab, linnud sibistavad'.

Verb täbrikä (vrd. e sibiseda, sm sipistä) on registreeritud 1970. a. Mustanummelt. Sõna on onomatopoeetilist päritolu individuaaltuletis.

täirikä 'süriseda, siriseda, siristada'.

v^upsä täirikäsbH, ku ūduB (LW, 435) 'Liha säriseb, kui praetakse.'; lindät täirikäsbSD / v^uozä ka täirikäsb.pai.pai (Kl) 'Linnud siristavad; liha ka säriseb pannil.'; täirikäsbSD / täit's / täit's (Va) 'Siristavad täit's, täit's'.

Verb täirikä (vrd. e siriseda) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest ^Hsir-, mis on läänemeresoomeline. Ka lüti keeles on lähedane verb zirketät zwitchern, piepen, zirpen;knarren, knistern, knochen, knirschen. (LVV,I, 414).

täabikä 'sahiseda, sabiseda'.

Täabik's ur. täabik'sob rascheln (LDW,116); ku tagän täabik'sob un ulub (LG, 438) 'Et taga sahiseb ja ulub.';

⁸ L. K e t t u n e n, LW, lk. 421

376) 'Nad pakkusid talle kuldä ja viirukit ja mürru.'; ta
tämikššB / niinon otš vannš ibigš (LW, 447) 'Ta pakub sulle
oma vana hobust.'; voi ta sis tamon alak oks tämikšš
(EMO, 22) 'Või ta siis talle oleks uusi pakkunud.'; tämikšš
tamon šrini (JL, 86) 'Pakkus talle rõivaid.'; ta set tä-
mikššB (Kl) 'Ta vaid pakub.'; tämikššB / ku töke / las vötš
mingi asä / v"otš taG (Va) 'Surub peale, et tabaks, las võt-
ku mingi asi, ostku.'; ta vögis tämikššB (Va) 'Ta vägisi
pakub'.

Verb tähts on frekventatiivse tähendusega.
L. Eettunen ühendab tšive seesti verbiga tammida ja soome
verbidega tammuta, tamoa.⁹

unikaŝ 'zuksuda; urineda; vigineda'.

Unikā pr. unikāp 'träumen (v. Kunden), im Schlafe wimmern (LDW, 123); viñ unikāpH. ruja riñtiG unikāp. ka (LW, 453) 'Koer uriseb, haige inimene ka vigiseb.'; unikāp / unñi riñtiG / mis sa unñatāD (KL) 'Nuukaub, unine inimene, mis sa unñatad.'; unikāpāD / ku lapst attā sellist unñist (Va) 'Nuukaavad, kui lapsed on sellised unised.'

Verb unikās (vrd. s unistleda, unistada, s unek-
sia, krjL uneksida, vdj uniš) op frekventativ ning tale-
tatur genuinsest ašast un 'uni'.

hoolikõs 'hoolida, hoolitseda'.

ta min jätst ülikõsõ (LW, 455) 'Ta hoolitses minu eest.'; päppen um jō, fidi ülikõsõiat (LW, 455) 'Õpetajal tuleb hinkede eest hoolitseda.'

Verb hõljaks (vrd. e hoolitseda, aa hoolentia) on loodud eestikeelse verbi eeskujul ning osutub seega eesti laenuks.

urikās 'uriseda'.

Uríkš pr. uríkšob brummen, knurren (LW, 124); piñ uríkšob, kílalist tulbšD (LW, 458) 'Koer uriseb, kílalistad tulevad.'; piñ uríkšob (Pz) 'Koer uriseb.'

Verb urikää (vrd. e uriseda, sm hurista, vdj urisa)
on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest ^hhur-.

⁹ L. Kettunen, DS, lk. 447.

variká 'koguda'.

Variká pr. varikáõb sammeln (LDW, 129).

Verb variká leidub Sjögreni-Wiedemann'i sõnaraamatuse ning on tuletatud germani laensõnast vargá 'koguda'.

vārbikāš 'kedrata'.

Vērbikā pr. vērbikāõb od. vārbokā spinnen (LDW, 132); jēwē vērbikāšb linist lēgš (LW, 480) 'Ema ketrab linast lõnga.'; un eiz se izēnd un'pend tām vērbikāšm liēdā eizēiz šēdē vā martsiūt (NLK, 129) 'Ja siis on härra lasknud tal linu kedrata esimesel õhtul viis naela.'; naist vērbikāšbēd / nēntšn attā linēd (Kl) 'Naised ketravad, neil on lined.'; vanād naist vērbikāšbēd (Va) 'Vanad naised ketravad.'; vērbikāšb.lēgš (Sr) 'Kedratakse lõnga.'

Verb vērbikāš on tuletatud lāti sõnast vērpt spinnen; hin und her drehen (LVV, IV, 564).

vīedikāš L. 'vedada, tõmmata'.

Vēdikā pr. vēdikāõb hin und her bewegen (LDW, 131); ta vīedikāšb.ginda ehtšēn lāš (LW, 496) 'Ta tõmbab mind endaga kaasa.'; Un jumēl, kis mūdī emdī vīedikāšb. ka nēdī ta izglōjibēz (VL, 586) 'Ja jumal, kes teisi kõiki jubib, ka neid ta püüdis.'; kui ku-rē vīedikāšb.xi-šti,ktē (ULS, 104) 'Kuidas kurat veab kaasa inimest.'; t'oištā vīedikāšb / juondimi teiē (Kl) 'Teist veab, juhtimise järele.'; ku sa lē āt tōke / bet s'ie t'oi vīedikāšb (Sr) 'Et sa ise ei tahaks, kuid teine veab.'; vīedikāšb / na,ka vīedāb midagēst (Mn) 'Tõmbab, nagu veab midagi.'

Verb vīedikāš on frekventatiivse tähendusega ning tuletatud genuiniise tüvega sõnast vīeddē 'vedada'.

vīedikāš 2. 'vihmaseks, veiseks muuta'.

šiga vīedikāšb (LW, 497) 'Ilm muutub vihmaseks.'

Verb vīedikāš on juhuslik tuletis soomeugriilist päritolu sõnast veiš 'vesi'. Verbil on frekventatiivne tähendus.

vinikāš 'vigiseda, vinguda'.

pūoraz.vinikāšb (LW, 489) 'Pörsas vigiseb.'; Ni tūlab jūrō un vinikāšb, za,nob pierata (LW, IV) 'Nii tuleb

juurde ja vigaseb, hõõrub perset.'; piakiat lapst / kis Mb. magäts / viinikššbšD (Kl) 'Väikesed lapsed, kes ei maga, vigasevad.'; ne lapst mi'giat, ke'rd viinikššbšD / ku midägiat tššbšD (Va) 'Lapsed mõnikord vinguvad, kui nad midagi tahavad.'; ne, ka lššš viinikššE (Mn) 'Nagu laps vingub'.

Verb viinikšš (vrd. e viniseda, sa vinistä) on tuletatud onomatopoeetilisest tüvest vin-.

võlikšš ~ välükšš 'valitseda'.

Volikš pr. volikšob (valikš pr. valikšob, valike pr. valikšob) herrschen, beherrschen, regieren, verwalten (LDW, 136); un tam valikšimi valikšob ul ama (LG, 405) 'Ja tema võib valitseb üle kõige.'; toššv tošši volikšob mēdi (LW, 500) 'Taevataat valitseb maid.'; ku-tšššš sa-ksš volikššis mēd mš-ššš (LT, 17) 'Kui sakelane valitseb meie maal.'; tšššš špdeš puol sinnen ontšš välükššmest (NLK, 110) 'Ta annab pool sulle oma valitsemisest.'; Sinnen šš un se volikššomi un se joud un se ovy bas lopändoket (RMÜ, 18) 'Sul ju on see valitus ja jõud ja au ilma lõppemata.'; Hei, ku riätš, tyerou blok iz jōda ūd välükšš kubšš pānda (Līvli, 1, 1931) 'Mii kui kristlik töörahva liit ei jõudnud uut valitust kokku seada.'; kis muinis āigas välükšššto ampo Puoj-kuramōšš (R4, I, 60) 'Kee muinasajal valitsesid kogu Põhja-Kuramaad.'; Sis šš vōi āinda vōlikšštō (F 175, M 1:15) 'Siis ei vōi sind valitseda.'; vōlšššššE / ne, ku riätšššš (Mn) 'Valitseb nagu inimene.'; vālükššmi / las, tulgšš mēd jūršš (Pz) 'Valitus tulgu meie juurde'.

Verb vōlikšš ~ vālükšš (vrd. e valitseda) on tuletatud germaani laensõnast vālda 'võim' frekventatiivsust väljendava ikšš-sufiksiga.

Kokku on registreeritud 62 ikšš-sufiksilist verbi, millest onomatopoeetilist päritolu on järgmised 31 sõna: be-rikšš, pobikšš, pomikšš, buššikšš, bumikšš, butikšš, gerikšš, gidikšš, giššikšš, gorikšš, irikšš, lūkšš, klāššikšš, krāššikšš, kššarikšš, litikšš, lorikšš, lāššikšš, lāššikšš, lššarikšš, merikšš ~ murikšš, nerikšš ~ nurikšš, plššarikšš, poššikšš, tarikšš, tššššikšš, tššššikšš, tššššikšš, tššššikšš, tššššikšš, urikšš, viinikšš. Ülejäänud 31 verbi on täheldatava frekventatiivsusega ega kuulu kokku onomatopoeetiliste verbiga. Sellis-

sed on alikäš, šärikäš, šrikäš, imikäš, kadükäš, kändikäš, kedrikäš, kerikäš, kedikäš, kelikäš, könikäš, kerdikäš, knäpikäš, kööpikäš, olikäš, parikäš, rejäkäš, rühikäš, šodikäš, tebikäš, timikäš, tirikäš, täpikäš, tšäpikäš, uukikäš, uolikäš, varikäš, värbikäš, viedikäš 1., viedikäš 2., völikäš, millest mõned sisaldavad ka kontinuaatiivsuse varjundi. Vaadeldavatest ikä-sufiksiliistest verbidest on kuni viimase ajani olnud aktiivsem keeletarvituses 48, tunda-
matud on 14 sõna. Verbitüvede etümoloogiseerimisel selgus, et sufix on liitunud gamiinaele tüvele 51 juhul, laenale 11 juhul. Viimaste hulgas on 4 germaani, 2 balti, 3 läti, 1 saksa ja 1 eesti tüvi. Seega on laenatud suhteliselt vähe tüvesid, onomatopoeetilisi aga paljalt üks. Helnev kinnitab veenvalt seisukohta, et onomatopoeetilist päritolu sõnavara tekib keeles eneses ning selles esineb kõrvalolekaldumisi üldistest häälikuseadustest. Nii võibki täheldada järjekindlalt b, d, g esinemist sõna alguses (berikäš, bobikäš, bo-
mikäš, bumikäš, buřikäš, gorikäš, gidikäš, gilikäš, g-
rikäš), samuti konsonantühendit (kläpikäš, kräpikäš, pä-
rikäš, tšäpikäš, tšärikäš, tšäpikäš, tšärikäš). On võimalik, et loodushääli matkivate sõnade kaudu on sõnaalgulised he-
lilised klusiilid ja konsonantühendid levinud ka teistesse sõnarühmadesse. Vastavaid deskriptiivseid sõnu on nimetanud S. Suhonen¹⁰.

Sufiks -ikä (sõnas ikäš ka -kä) jaguneb tuletus-
llesannetelt selgesti kaheks. Ühe piiritletud rühma moodus-
tavad onomatopoeetilist päritolu verbid, milles toimus areng
*-ise > -ikä, näit. *berise > berikä, *bulise > bu-
likä, *kolise > kelikä. Sugulaskeelte ainestik kinnitab,
et frekventatiivsufiks *-itse > -ikä areng toimus selli-
selt üksnes liivi keeles, mistõttu kaks liidet kujunesidki
häälikuliselt kokkulangevaks, samal ajal kui teistes sugu-
laskeeltes säilisid erinevused.¹¹ Liivi keele ikä-sufiksi-

¹⁰ S. S u h o n e n, Über die Charakteristik der de-
skriptiven Verben im Livischen und Wepsischen. Ettekanne
fennougristica IV kongressil Budapestis 12.09.1975.

¹¹ L. H a k u l i n e n, Suomen kielen rakenne ja ke-
hitys. Helsinki, 1968, lk. 213-215; T. L e h t i s a l o,
Über die primären ururalischen ableitungssuffixe. - SUST
LXXII. Helsinki, 1936, lk. 219; E. N. S e t ä l ä, Yhteis-
suomalainen äännehistoria. Helsinki, 1899, lk. 180-182.

liste verbide sisuline analüüs võimaldab sõnemaide rühmi
aga eristada, mida seepool ongi tehtud. Täpsemad andmed
vaadeldavate verbide kohta leiduvad tabelis.

Verb	Präkv.	Onomat.	Algup.	Läti	Germ.	Saksa	Esti	Balti	Akt.	Pass.
1. a'likās	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-
2. berikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
3. bobikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
4. bomikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
5. bu'likās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
6. bumikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
7. burikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
8. ēdrikās	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
9. ērikās	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
10. gerikās	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
11. gidikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
12. gil'ikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
13. gorikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
14. imikās	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
15. irikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
16. iukās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
17. kadikās	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
18. kāndikās	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
19. kedrikās	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
20. kerikās	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-
21. kēdikās	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
22. kēlikās	+	-	-	-	-	-	-	+	-	+
23. kēnikās	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
24. kērdikās	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-
25. klābikās	-	+	-	-	-	+	-	-	+	-
26. knāpikās	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
27. kōppikās	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-
28. krābjikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
29. kārj'ikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
30. līv'ikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
31. lor'ikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
32. lād'ikās	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-

Verb	Prakv.	Onomat.	Algup.	Läti	Germa.	Saksa	Esti	Soome	Altk.	Paas.
33. lükkää	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+
34. lürikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
35. murikää~murikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
36. nurikää~nurikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
37. õlikää	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+
38. plürikää	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+
39. potikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
40. purikää	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
41. rejikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
42. rübikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
43. s ^u odikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
44. tarikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
45. tevikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
46. timikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
47. tirikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
48. täibikää	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+
49. täirikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
50. tääbikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
51. täärikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
52. tünikää	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
53. tünikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
54. unikää	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
55. uulikää	+	-	-	-	-	-	+	-	+	-
56. urikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
57. varikää	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+
58. vėrbikää	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-
59. viedikää 1.	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
60. viedikää 2.	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
61. viinikää	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
62. võilikää~ välükää	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-
	31	31	51	3	4	1	1	2	48	14

Analüüsitud 62 ikä-sufiksilist verbi moodustavad enam-
võhem täieliku loendi, mis on koostatud trükitud allikate,
käsikirjaliste materjalide ja suuliste andmete põhjal. Liivi
kirjakeele teoreetiku P. Dambergi andmel on võimalikud veel
armikää 'armastada', borikää 'murisada', nutikää 'kohvida',
nuusikää 'ja vabikää 'lobisada, tuhja rääkida'.¹²

¹² P. Dambergilt 1.nov. 1975.a. saadud andmed.

L ü h e n d i d

EMC = Das Evangelium Matthäi in den östlichen Dialect des Livischen zum ersten Male Übersetzt von dem Liven H. P o l l m a n n, London 1863; F = KMSV TA Fr. R. Kreutswaldi nim. Kirjandusmuuseumi fondide liivi materjalid; GIL = L. P o s t i, Grundzüge der livischen Lautgeschichte. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXIV. Helsinki, 1942; JL = P. D a m b e r g, Jemakiel lugdsbrantöz aküol ja kuod pierast I. Helsinki, 1936; LDW = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas Sjögren's Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. - Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften II_{II}. St. Petersburg, 1861; LG = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. - Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften II_I. St. Petersburg, 1861; LT = J. M ä g i s t e, Liiviläisiä tekstejä. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 276. Helsinki, 1964; LVL = Līvlist vaimli lourentöz. Helsinki, 1939; LVV = K. M ü l e n b a c h s, Latviesu valodas vārdnīca I. Rīgā, 1923-1925; II. Rīgā, 1925-1927; III. Rīgā, 1927-1929; IV. Rīgā, 1929-1932; LV = L. K e t t u n e n, Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung. - Lexica Societatis Fennougricae V. Helsinki, 1938; MEL = Püwa Matteus Evangelium lihbičhki. Pechterburga, 1880; NLA = E. N. S e t ä l ä, Nüytteitü liivin kielestü. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 106. Helsinki, 1953; RA = Rāndalist ājgarāntöz 1933 ājgaston. Rīgā (I); Līvōd Rāndalist ājgarāntöz. Rīgā (II); TLL = Toi līvōd lugdsbrantöz. Tartu, 1922; UIS = Untersuchung über die livische sprache. Tartu, 1925; UT = Uz testament. Helsinki, 1937. VL = G. L o o r i t s, Volklieder der Liven. - Öpetatud Eesti Seltsi Toimetused XIVIII. Tartu, 1936; VR = E. N. S e t ä l ä, Yhteissuomalainen Väinöhistoria. Helsinki, 1899; WF = Eesti NSV TA Fr. R. Kreutswaldi nim. Kirjandusmuuseumi arhiiviraamatukogu liivi keele fondid.

e = eesti keel; Ii = liivi keele Iira murrek; El = lii-
 vi keele Kolka murrek; Kr = liivi keele Kostrõgi murrek;
krj = karjala keel; krjA = karjala keele aumuse murre;
krjL = karjala keele lüüdi murre; lv = liivi keel; lvL =
 = liivi keele länemurre; Pz = liivi keele Piza murrek;
sm = soome keel; Sr = liivi keele Sõkrõgi murrek; Va = lii-
 vi keele Vaide murrek; vaj = vadja keel; yps = vepsa keel.

В. В Я А Р И
(Тарту)

ГЛАГОЛЬНЫЙ СУФФИКС $-i\ k\ \dot{a}-$ В ЛИВСКОМ ЯЗЫКЕ

Р е з ю м е

В ливском языке имеется семь глагольных суффиксов, продуктивность которых весьма различна. Относительно много глаголов образовано при помощи суффикса $-i\ k\ \dot{a}-$. При исследовании письменных и рукописных источников, а также собранного диалектного материала выяснилось, что в ливском языке имеется 62 глагола с суффиксом $-i\ k\ \dot{a}-$, из которых 31 ониматологического происхождения. Остальные 31 — фреквентативные и континуативные.

Суффикс $-i\ k\ \dot{a}-$ образовался путем слияния двух более ранних, близких суффиксов: 1/ в глаголах ониматологического происхождения возник переход $*-i\ k\ \dot{a}- > -i\ k\ \dot{a}-$; 2/ в обычных фреквентативах — $*-i\ t\ k\ \dot{a}- > -i\ k\ \dot{a}-$. Таким образом, глаголы делятся на две большие группы.

Из рассматриваемых 62 глаголов 48 входят в активный словарный запас, 14 — в пассивный. В 51 случае суффикс присоединился к исконным корням, в 11 случаях — к заимствованным. Заимствованные корни следующие: 4 германских, 2 балтийских, 3 латышских, 1 немецкий, 1 эстонский.

При современном развитии балинггеме новые слова при помощи суффикса $-i\ k\ \dot{a}-$ не образуются. Поэтому указанный перечень можно считать исчерпывающим.

DAS VERBALSUFFIX - i k ä - IM LIVISCHEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Livischen gibt es 7 Verbalsuffixe, deren Produktivität unterschiedlich ist. Verhältnismäßig viel hat man mit dem Suffix -ikä- Verben abgeleitet. Schriftliche und handschriftliche Quellen sowie mundartliche Materialien ergaben im Livischen 62 Verben mit dem Suffix -ikä-, unter ihnen sind 31 onomatopoeischer Herkunft. Die übrigen 31 Verben sind Frequentativa bzw. Kontinuativa.

Das Suffix -ikä- hat sich aus dem Zusammenschluß von zwei älteren einander nahen Suffixen herausgebildet: 1) in Verben onomatopoeischer Herkunft vollzog sich die Veränderung *-isa- > -ikä-; 2) in gewöhnlichen Frequentativa *-itae- > -ikä-. So fallen die Verben in zwei große Gruppen.

Von den behandelten 62 Verben zählen 48 zum aktiven, 14 zum passiven Wortschatz. Das Suffix hat sich in 51 Fällen an den genuinen Stamm, in 11 Fällen an Entlehnungen angeschlossen. Unter den Lehnstämmen gibt es 4 germanische, 2 baltische, 3 lettische Stämme und einen deutschen und estnischen Stamm.

Auf der heutigen fortgeschrittenen bilingualen Stufe werden mittels des Suffixes -ikä- keine neuen Wörter mehr abgeleitet. Aus diesem Grunde dürfte das aufgestellte Verzeichnis als vollständig gelten.

P. A r i a t e

(Tartu)

KOMI-SYRJÄNISCHES AUS PUZLA

Die komi-syrjänischen mundartlichen Texte, die hier veröffentlicht werden, hat der Unterzeichnete im Jahre 1941 von Kirill Uljašev, 25 Jahre alt, aufgezeichnet. K. Uljašev stammte aus dem Ustj-Kulomer Bezirk der ASSR der Komi, wo er in Dorfe Puzla gelebt hatte. In Tartu lag er als Verwundeter in einem Krankenhaus. K. Uljašev war ein guter Erzähler, der als Jäger und Fischer interessante Schilderungen des Jagd- und Fischereiwesens der Komi-syrjänen geben konnte. Er kannte auch Erzählungen, Rätsel und Lieder. Von seinen volkaskundlichen Erzählungen ist nur ein kleiner Teil aufgezeichnet worden. Damals gab es keine Tonbandgeräte, um schnelle und genaue Aufnahmen zu machen. Alle Aufnahmen wurden nach dem Gehör gemacht. K. Uljašev hatte einige Jahre eine muttersprachliche Grundschule besucht. Da er die komi-syrjänische Literatursprache gewissermaßen beherrschte, kann man in seinem Dialekt den Einfluß der Literatursprache feststellen, obwohl er rein mundartlich sprechen wollte. Russisch sprach er fehlerhaft.

Die Sprache der vorliegenden Texte ist auf keine Weise normalisiert worden. Die Transkription der Originalaufzeichnungen wird hier genau wiedergegeben. Nur anstatt ta, tä, g und j werden ca, ä, g und z gebraucht.

1. tutru vetru patruča'.

oliany ökülaõn äyt da vorobe'1. oliany da oliany, da
dumaitiany naija öukartny, naija öukartny tuš. öukartiany

naija kujim vo.kujim vo bõrad čukartiany kujim ambar_tyr.
 voviany sporõ.da zavodí'tiany jukáiny. naija jukáiny. kyk
 vo tyrais jukáiny. i nalõn lovi õki tuš l'ěñõi. najõ ku-
 tiany vendáiny. õkiya šuvõ: me vaili. - mõdya šuvõ: me vai-
 li. - naija jona sporuitiany, šyr da vorobe'i. i naija šu-
 visny čukartny volna õki tuš ponda. šyr šuvõ: me čukarta
 stav nu viváis šversõ. - a vorobe'i šuvõ: me čukarta stav
 lebalan põtkašõ. - pondiany naija čukartny vol'ska'. čukar-
 tiany vođžyn. no nalõn vol'ska' čukarnis. zavodí'tiany vo-
 ju'itny. vojuiti'sny vo dorys dyrdžyk.stavšõ vijiany. toikõ
 koliny borttõm ořo'i da šinpõla oš. naija dugdiany tiakašõ-
 mys. da õtarõ mõdarõ muniany. võrõ petis okotnica'itny
 i v a' n i v a' n o v i ć. sija adžáis borttõm ořo'ltõ.
 da zavodí'tis võtlyšny.võtlyšis da võtlyšis.ez šed lovjõn.
 da kõšjõ lyiny. i ořolid silly šuvõ: en lyi! dyrkõ võtlyšen,
 šeda. bara zavodí'tis võtlyšny.võtlyšis da võtlyšis.dai ša-
 di ořolys. boštis da nuvis gortaš.jona aslis šinkoid.

1.Das Märchen "t u t r u v e t r u p a t r a ć a".

Es lebten zusammen eine Maus und ein Sperling. Sie lebten und lebten, und sie gedachten zu sammeln, Körner zu sammeln. Sie sammelten (sie) drei Jahre. Nach drei Jahren hatten sie drei Speicher voll gesammelt. Sie gerieten in Streit. Und sie fingen an, (die Körner) zu verteilen. Sie verteilten (sie). Es /reichte aus/ dauerte zwei Jahre, sie zu verteilen. Und da blieb ihnen ein Korn übrig. Sie begannen zu streiten. Der eine sagt: "Ich habe (es) gebracht.." - Sie stritten /stark=/ erbittert, die Maus und der Sperling. Und sie begannen eines Kornes halber Kriega-
 heer zusammenzusammeln. Die Maus sagt: "Ich versammle alle Tiere auf der Erde." - Aber der Sperling sagt: "Ich versammle alle fliegenden Vögel." - Sie fingen an, (ihr) Heer zu versammeln. Sie sammelten (es) ein halbes Jahr. Nun, es hatte sich ihr Heer versammelt. Sie begannen zu kämpfen. Sie kämpften mehr als ein Jahr. Sie töteten alles. Es blieben nur ein flügelloser Adler und ein einäugiger Bär übrig. Sie hörten auf zu kämpfen. Und sie gingen, der eine auf die eine und der andere auf die andere Seite. Es ging Ivan Ivanovič in den Wald jagen. Er sah den Adler ohne Flügel.

Und er begann (ihm) nachzusetzen. Er setzte und setzte sich (ihm) nach. Er bekam (ihn) nicht lebend. Und er will erschies-
sen. Und der Adler sagt ihm: "Schieße nicht! Wenn du mir
lange nachsetzest, werde ich (dir) zuteil." - Er begann
wieder (ihm) nachzusetzen. Er jagte und jagte (ihn) nach.
Und der Adler wurde (ihm) zuteil. Er nahm (ihn) und trug
(ihn) nach Hause. Er selbst (war) sehr froh.

2. ícín vodž.

korkõ šócíá eráa lánõ ny.õs ícín ystis vala, zev völi
pužja asvodž, kómtõg ni paštõg. sija ícínly áínõm ez lyšty
šuny vočá. tomińik nylid, sija viázõdõ tõliš vilõ, dai
kevmišõ tõlišly, šuvõ: tõliš, tõliš, vai te manõ az dinadžõ!
bošt menšim! ícín virõs juvis. jona hín kynmi. - tõliš si-
jõs boštis az dinas. - kodnõ, kodnõ, mamõ, tõliš vilas? -
dértõd (~ gertõd) kodkõ (~ kotkõ)em. - korkõ nylõ zev hín
važõn völi ícín vodž. sijõ seččõ tõliš boštis. õni sija sen
biččõ sija setõni katiš va.

2. Bei der Stiefmutter.

Einmal an einem Herbsttage schickte eine Stiefmutter
ein Mädchen Wasser holen - es war früh am Morgen ein starker
Reif gefallen - ohne Schuhzeug und ohne Felt. Es wagte
nicht, der Stiefmutter (etwas) zu widersprechen. Das junge
Mädchen, es schaut auf den Mond. Und sie betet den Mond an,
sie sagt: "Mond, Mond, führe mich zu dir! Nimm mich! Die
Stiefmutter hat Blut getrunken. Ich bin schon stark er-
froren." - Der Mond nahm sie zu sich. - "Wer (ist) denn,
wer (ist) denn, Mutter, auf dem Monde? Wahrscheinlich ist
(dort) jemand?" - /sagene/ fragen jetzt die Kinder. - "Es
war einmal, schon lange (ist es) her, ein Mädchen bei der
Stiefmutter. Der Mond hat es dahin genommen. Es ist dort
jetzt, als ob es dort Wasser trüge.

3. kužim pi.

važõn olis kreštja'nin. silõn völi kužim pi: 1 v a' n

da va š i l' ō i i p e d e r. va š vōli med ydšid vok. i v a' n šōrkos vok, p e d e r med džolā, da šedun. sija vōli vek olš pačcer seregin. oz leččiv šakučōma udš vilš. sils toikš vōli šetlōny čorid nān da kartu'pel' šojansō. no olisny. baknis višmis, da šuvō: mekš kula, gu vilš volši kujim voi tyrtōdš karavil'ččiny. pervo'i voi med ydšid vok, seššā džolāqžik, med bōrin med džolā'is volas med. - no nalōn baknis regid višōmōn kuli. najš bura mōdšdisny. korkš vony kutis voi, kolš munny karavil'ččiny. v a š šuvō: me nape'rvo og mun.a. vetli kolškš p e d e r. - p e d e r korkš kyštiz-kaštiz mōdšččās, da munas bačgu vilš. voas da bak juvalš: kodnōpš? - p e d e r. - no, me ted šeta voronā'i vōl. šobdi jōrtōd dorin sulalš. kor kovmas toikš čukōst. - no p e d e r bōr gortas munas. p e d e r l i š juvalōny: mylnōpš bakid šuwis? - a mylnō sija šuwas, kulōm mortid? - p e d e r bara pačcer seregō vodas. mōd, ryt bara voas. kolš munny tavoi i v a' n l y. i v a' n šuvō: me og mun, p e d e r vetla'a. - vetla'm, myl se-šō'm! - bara munas. da bač bara šuwō: me tenid šeta šerōl vōlš. šobdi jōrtōd dorin sulalš kor kovmas, toikš čukōst. - p e d e r bōr gortas munas da kajas pačcer seregō. da vodas. kolmōd voi voas. da ščōrōd p e d e r l y. da byk mun! nīnōm oz šu. da munas bara bačgu vilš. bak šuvō: tavun tenid me šeta peganaš vōlš. tožš sulalš šobdi jōrtōd dorin. kor kovmas, seki čukōstan. - sija bōr gortō munas, pačcer seregō vodas. setiš oz i leččiv. setōny vek olš. - kutisny višē'vny: vičko krest jylinpš puka'lō sar nyv. kotpō vermas seččō ščččiātlas da zōlštōi čukkiš boštny varmas, sija lovō muži'k. no seččō čukōrččisny zev una jōz bydlas ščččalōny. da šekodna oz vo džynjas. i v a' n da v a š tožš boštisny vōvjas. da kutisny munny. šedun p e d e r naja munōm bōrin kōmašis paštāšis bagaty'rakōi paš-kōmōn. da kutis gōni'tny. mort jur gyršā vōv-kok-tuišis leti'te mays. vokjasō džyn tujōdisna ordjōdis. toikš naja uditlisny vidžōdliny šedun p e d e r vilš. p e d e r ščččištias, da volas vičko krest (krest) džynjōdž. p e d e r bōr bergččās, da gōni'tas. mukōd vokjas toikōna vovōny vičko dorō, nskōd bōr panidāšās. gortō voas p e d e r da vōl ledās. da kajas pačcer seregō. korkš lōktōny mukōd vokjas rybānis, da šerāitōny: kotkōpō šus vōlāžš tavun

ordjõdis mijanõs? koipõ bara võli seõõmis? võlislõnpõ mort
 jur gyras leti'talõ mays_bõrõ. toikõ mijanõs võlõny stavõn
 nõbala. õuk uditõn vildõõdliny. seõõm õusõ gõõi'tis. - no
 niasny. mõd_luna's bara kõsjõny munny võlõn. šedun p e -
 d e r tožõ vokjasly võzjisõ. bošpõ kujim-koka va-kyska'-
 lan kõbila'tõ! da vetli! - vokjas boštasny lúbõi võvsõ. da
 munasny. a p e d e r l y kujim-koka va-kyska'-lan kõbila
 kolõ. šora puõ lãskas võlõs. da šobdi jõrtõd doris õukõstas
 šergi võlõs. i si_vilõ sõlas. bagaty'rakõi paškõm paštalas.
 zavedi'tas gõõi'tny. mord_džyn gyras bõrõ leti'tõ mays võv
 koksis. vokjasõs džyn tajõõdis ordjõdas. vokjas toikõ ud-
 ta'any šany. i l'l'ã, i l'l'ã! j o g o r õ i! -
 toikõ najõ nõbala's. šõõb jyvas šetõõtlas. da šewu'na oz
 voli. jõsis bydõn čuimivlasny. askipõ med_bõrja lun. kod
 voas, silõn lovõ gõtir j e l' e n a p r e k r a' s a .
 vokjaskõd ješõõ bõrna panidasas p e d e r . munas da bõr
 kajas pačõer seregõ. korkõ voasny vokjas, da šornitõny:
 kotkõpõ jenašõ õus võla volis? hinõmpõ ez voli. askipõ kõn-
 kõ vola's, mijanõspõ ordjõdas. toikõ nõbala's! - šedun
 hinõm ez i šu. koimõd lun med bõrja lun.. no asivõdõ vovis.
 da bara muniasny vokjas. p e d e r bara pačõer seregõ ko-
 li. sijõ voronsi võlõm õukõstis. da paštalis bagaty'rakõi
 paškõm. bara mõdõõdis gõõi'tny. mort tuša' gyras letita'lõ
 mays_bõrõ. vokjas õuk džyn tuisõ aba monõmas da ordjõdas.
 šetõõtlas. da j e l' e n a p r e k r a' s a šetas čun-
 kišas, da plešas lĩčkas pečat. p e d e r bõr gõõi'tas.
 da pačõerõ vodas. korkõ vokjas bõrin voasnyšõ. askinas sar
 čuka'rtas bal. koras šehi'kõs. stav jõsas čuka'rtas. da
 õõõid kyõo'wtas. da oz adõzi. a p e d e r kõrta'lõma
 võli plešõõ i čuhsõ. mõdis pondas kyõo'wtany. da adõžas še-
 dunõs. silis rakas plešaid kõrtõttõ. da šetõn pečatis. najõ
 õtla'alas. da sõlõttõi runkã's gozna'nysõ jukta'las vina'n.
 najõ piruita'any veiko'n kymi'n.

3. Drei Söhne.

Es lebte in alten Zeiten ein Bauer. Er hatte drei
 Söhne: Ivan, Vasilõi und Peder. Vãs war der /grõste/ ãl-
 testes Bruder, Ivan der mittlere Bruder, Peder der /kleinste/

jüngste Bruder, und winzig. Er pflegte immer auf dem Ofen in der Ecke zu weilen. Er steigt zu keiner Arbeit herunter. Sie pflegten ihm nur hartes Brot und Kartoffeln als Gericht zu geben. Nun, sie lebten. Ihr Vater erkrankte, und er sagt: "Wenn ich sterbe, kommt während dreier Nächte auf das Grab Wache halten. In der ersten Nacht der Älteste Bruder, dann der jüngere, zuletzt soll der jüngste kommen." - Nun, ihr Vater starb bald an (seiner) Krankheit. Sie haben (ihn) gut das letzte Geleit gegeben. Als es Nacht zu /kommen=/ werden begann, /muß=/ mußte man auf die Wache gehen. Vaś sagt: "Ich gehe nicht als erster. Wenn es nötig ist, gehe (du) Peder." - Peder macht sich dann, seine Füße nachschleppend, auf den Weg, und geht /auf das =/ zum Grab des Vaters. Er kommt an, und der Vater fragt: "Wer ist (es) denn?" - "Peder." - "Nun, ich gebe dir einen Rappen. Er steht an dem Ringelzaun des Weizens. Wenn es nötig (ist), rufe (ihn) nur." - Nun, Peder geht zurück nach Hause. Sie fragen Peder: "Was sagte denn der Vater?" - "Aber was sagt er denn, der verstorbene Mensch?" - Peder legt sich wieder auf dem Ofen in die Ecke hin. Es kommt wieder der andere Abend. Es muß heute nacht Ivan gehen. Ivan sagt: "Ich gehe nicht. Peder wird gehen." - /Wir gehen=/ ich gehe, was denn (immer)!" - Wieder geht er, und der Vater sagt: "Ich gebe dir ein graues Pferd. Es steht an dem Ringelzaun des Weizens. Wenn es nötig (ist), rufe (es) nur!" - Peder geht zurück nach Hause und steigt in die Ecke auf dem Ofen. Und er legt sich hin. Es kommt die dritte Nacht. Und Peder ist an der Reihe. Und er muß gehörig gehen! Er sagt nichts. Und er geht wieder zum Grab des Vaters. Der Vater sagt: "Heute gebe ich dir einen Schimmel. Er steht auch an dem Ringelzaun des Weizens. Wenn es nötig (ist), so rufst du (ihn)." - Er geht zurück nach Hause, legt sich auf dem Ofen in die Ecke hin. Von dort steigt er nicht herunter. Er willt immer dort. Man fing an zu erzählen: Auf dem Kreuze der Kirche sitzt die Zarentochter. Wer aber dahinspringen kann und den goldenen Ring nehmen kann, der wird (ihr) Mann sein. Nun, es versammelte sich dort zum Springen von Überall sehr viel Volk. Und niemand kommt bis zur Hälfte. Auch Ivan und Vaś nahmen /ihr Pferd=/ ihre Pferde. Und sie begannen zu /ge-

hen=/ reiten. Nachdem sie gegangen waren, zog sich der winzige Peder Schuhe (und) Heldenkleider an. Und er begann zu jagen. Von den Fußspuren des Pferdes fliegt die Erde so groß wie ein Menschenkopf. An den Brüdern ist er auf halben Wege /vorbei gegangen=/ -geritten. Sie kamen nur dazu, auf den winzigen Peder zu schauen. Peder springt nach oben, und er kommt bis zur Hälfte des Kirchenkreuzes. Peder kehrt zurück und jagt (davon). Die anderen Brüder kommen erst zu der Kirche. Er begegnet ihnen wieder. Peder kommt nach Hause. Und er läßt das Pferd los. Und er steigt in die Ecke auf dem Ofen. Wie die anderen Brüder zum Abend kommen, so sprechen sie: "Wer hat uns denn heute mit dem flinken Pferde überholt? Wer war denn solch einer? Von seinem Pferde fliegt die Erde so groß wie ein Menschenkopf hinterher. Er hätte fast uns alle fortgeweht, kaum gelang es uns, (ihn) zu sehen. So flink jagte er," - Nun, sie schliefen. Am anderen Tage wollen sie wieder dahin gehen, um die Braut zu /erreichen=/ gewinnen. Am anderen Morgen standen sie auf und /wollen=/ wollten mit den Pferden /gehen=/ fortreiten. Auch der winzige Peder drängt sich zu den Brüdern, - "Nimm denn die dreifüßige Wasserfuhrstute! Und gehe!" - Die Brüder /nehmen/ /das beste Pferd=/ die besten Pferde. Und sie gehen. Aber für Peder bleibt die dreifüßige Wasserfuhrstute übrig. Er wirft das Pferd auf einen krummen Baum. Und vom Ringelzaun des Weizens ruft er das graue Pferd. Und er setzt sich /auf ihn=/ aufs Pferd. Er zieht sich Heldenkleider an. Er beginnt zu jagen. Die Erde fliegt unter den Füßen des Pferdes in der halben Größe eines Menschen hinterher. Er überholt die Brüder auf halbem Wege. Es gelingt den Brüdern nur zu sagen: "Elias, Elias! Georgius!" - Er verweht sie nur. Während er das Pferd antreibt, springt er nach oben. Und fast wäre er angekommen. Das ganze Volk ist verdutzt. Morgen ist dann der Letzte Tag. (Derjenige) der ankommt, den wird Jelena Prekrasa als Frau haben. Peder begegnet den Brüdern wieder. Er geht und steigt zurück in die Ecke auf dem Ofen. Wie die Brüder kommen, so sprechen sie: "Wer kam denn mit diesem flinken Pferde? Es kam doch nichts. Am Morgen kommt jemand, überholt uns. Er weht nur (wie Wind)." - Der Winzige sagt nichts. Der dritte Tag (ist) der letzte

Tag. Nun, es wurde früher Morgen. Und wieder gingen die Brüder. Peder blieb wieder in der Ecke auf dem Ofen. Er rief den Rappen. Und er zog sich Heldenkleider an. Wieder begann er zu jagen. So groß wie ein Menschenrumpf fliegt die Kröde hinterher. Die Brüder sind nicht einmal bis zu dem halben Wege gegangen, und er überholt (sie). Er springt. Und Jelena Prekrasa gibt (ihm) den Ring und drückt einen Stempel auf (seine) Stirn. Peder jagt zurück. Und legt sich auf den Ofen hin. Nach einer Weile kommen die Brüder hinterher. Am anderen Morgen /versammelt=/ gibt der Zar einen Ball. Er sucht den Bräutigam. Er versammelt das ganze Volk. Und er geht ein Mal umher. Und er sieht (ihn) nicht. Aber Peder hatte die Stirn und den Finger zugebunden. Er beginnt zum anderen Mal umherzugehen. Und er sieht den Winzigen. Er entfernt ihm die Binde von der Stirn. Und dort ist der Stempel. Er verbindet (sie). Und aus einem goldenen Becher gibt er ihnen beiden Brantwein zu trinken. Sie schmausen ungefähr eine Woche.

4. viist a l' e k s a n pölliön.

no me eg'na vól pörís, me muni p o m õ z d i n õ lav-
kaõ. vóli kolõ munnysõ kykja'mis il'i õkmis verst. no me
asivnaasnai mõõõõõi munny p o m õ z d i n õ.lavkaõ. me se-
tõni oli lun-tyr da rytnas šorõnikkõn mõõõõõi gortõ.me muni
r a s j o l' mõdar čojõõõ. da seõõõ pukai šoičõõny. da me
dinõ laktisny lëša'k-čuka'r. da menõ nuvõõõõny. da menõ pyr-
tisny võras. da setõni mi jona i gašečim. gudõkašõny da
jõktõny, vina juvõny, bydnogis vešeli'tõny. i me čõõ setõny
kuti gorõ'dliny. no konkõ kvaticõõi da puka'la štna'mõn myrk
vilin. no dert (~ gert) menam sadõi põati byri.seõõmõõõi
povõi. dava'i kotõ'rtny gortlah. no me kotõ'rtni d'á o l' a
r a s j o l' čojõõõ. da seõõõ suvtiätli. da kažičõõ bõrin
šy kõlõkõ'la võla šy. me sijõ kõsja vičõõisny, sijõ. da so-
nas vovis da dugdis vól-šy mi kõlõkõl-šy kylõmis. menia
ješõõ lovi gašõõm. bara kuti vodžõ kotõ'rtny. da i du-
ma'ita: tatis võd višta'llõny muťijasõs. da vóli og ješõõ
verit. õni võlõma abyli'. no jona hin kašmi omõõa. hin loiõi
šedõ. me vek kotõ'rta. kolõna gortõõõ kotõ'rtny ješõõ kyk

angetrieben?" - "Ich erzähle (es) sofort." - Und ich begann, (es) der Frau zu erzählen.

5. pōlōlōn kybōm.

no mi vōli kybam vojia. vōli tōliša. kylo āy šuvalō:
šveki ňebē, šveki ňebe. - šunčupōd dorō petōma vaša va, u'-
sa, zev kuž-juršija. dai šuvalō: šveki ňebe. - sešša pōlō
kyjōdas da kvatitas juršiočdis, da kijas gartyātas. da va, as
šullas juršiočdis. dai šuvō polō: šnipō šveki ňebe illi ňe
šveki ňebe? - vavu'sa šuvō: ňe šveki ňebe. - sešša va, šōrō
šybitas juršiočdis, dai šuvas: ňekor me šōr en lōšōčcy!

5. Urgroßvaters Fischfang mit der Fischgabel.

Nun, wir fischen nachts mit der Fischgabel bei Kien-
spanfeuer. Es war mondhell. Es ist zu hören, (wie) eine
Stimme sagt: "Heller Himmel, heller Himmel." - Zum Lehn-
streifen war aus dem Wasser der Wassergeist gekommen, sehr
langhaarig, und er sagt: "Heller Himmel." - Dann fängt der
Urgroßvater (ihn) ein und greift (ihn) beim Haar, und
wickelt es um die Hand. Und er taucht (ihn) an den Haaren
ins Wasser. Und der Urgroßvater sagt: "Ist jetzt immer
noch ein heller Himmel oder ein nichtheller Himmel?" - Der
Wassergeist sagt: "Nichtheller Himmel, nichtheller Himmel."
- Dann wirft er (ihn) an den Haaren mitten ins Wasser. Und
er sagt: "Komm nie mir in den Weg!"

6. vōraliā j e p i m dād.

važōn me kyišili vōrin. džolānik kerka vōriā vovi,
kerka. da pač lonti i ušin puvi. da ušna'iti. da zavodī'ti.
ur kuľny. urid kuľsis. da šuvi: vōlikō oškō kuľina. - sešša
lešakjasis pondisny šyblāwny, jur-jyv-šyhbōdis urto šyb-
lāwny. kuti pōgibō vony, sešša tol'kō kuti pišas oeglāwny da
kok-sōnsō vundyny purtōn voišōr gōgōrōdž, sidai dōsadi'tis-
ny voišōr bōrin. šuviany lešakjasis: kužinpō vōčny da lov-
jōn mynia.

6. Onkel Jopim der Jäger.

In alten Zeiten ging ich im Walde auf die Jagd. /*Es kam*/ Ich traf im Walde ein kleines Haus, ein Haus. Und ich heizte den Ofen und kochte (mir) das Abendessen. Und ich aß zu Abend. Und ich begann ein Eichhörnchen abzuhäuten. Das Eichhörnchen wurde abgehäutet. Und ich sagte: "Wenn es (ih-rer) noch gäbe, so würde ich (sie) abhäuten." - Dann began-nen die Waldgeister zu werfen, durch das über dem Kopfe stehende Fenster Eichhörnchen zu werfen. Ich geriet in gro-ße Not. Dann begann ich mit den Zähnen zu klappern und (dem Waldgeist) um Mitternacht die Fußsehne mit dem Messer durchzuschneiden. Ebenso haben sie (mich) nach Mitternacht geärgert. Die Waldgeister sagten: "Du verstandest aber (die Zauberei) zu machen und hast dich lebend gerettet."

7. Iěšakjas.

me vōli na toikō kyž kvait arčs, me kōsja muny vōr-kerka'ō kyšyŋy, no vōli zev gažtōm. dumaŋta da mēsā hornō pōra, is kol'ō ōkinad. ješō Iěšakja'siDkō kutasny dōsadi'ōči-ny. jōz kerka'd abu lōsiā ōkinad, no aaki me mōdōčōā vō-rāwŋy. og tōd, kyžsi kute ovny ōkiōn. tavun ješō kolō vet-liny vōlōstō gulaitny, me zavodī'ti kainy vōrō. vovim šoiā-čān-kerka. kolō setōni ūžny voinad. oge_žō munō tatiš penid vojis. no si vodim ūžny. šai juvištis, da vočōm bōrin eg na udit (~ ugit) unmovainy, da me vilō pōrōdleny pyzan-sō Iěšakjasis. jōtkištiŋy. me šuimi, űekod ez vōv. a pōri me vilō pyzan. me šeōči da pyzantō ylisti. dai bara gurgie-ny melaŋ pyzantō Iěšakjasyd. no me jona sek pōvzi. vōli jo-na, dumaŋta, pyšjiny setiš. sešā kylō lokny kutisny kōlō-kōla vōlajjas. da medinyš pyšjiny Iěšakjas. vōliš myni. - vištala lōktiš jōzisly. da oz veritny. no me kuta veritny vōlišt. me tožō eg veritly. da ōni zbyl.

7. Waldgeister.

Ich war doch nur sechsundzwanzig Jahre (alt). Ich /*will*=/ wollte auf die Jagd in das Waldhaus gehen. Nun, ich

war sehr mißmutig. Ich denke, wie vergeht mir einsam die Zeit, wenn die Waldgeister (dazu) noch anfangen, mich zu beunruhigen. In einem fremden Hause (ist) es nicht angenehm, allein (zu sein). Nun, am Morgen gehe ich auf die Jagd. Ich weiß nicht, wie ich (dort) einsam wohnen werde. Heute muß man noch ins Dorf gehen, um sich umherzutreiben. Ich begann hinauf in den Wald zu gehen. Ich kam in das Ruhehaus. Man muß dort Übernachten. /Wir=/ ich gehe doch in der dunklen Nacht von dort nicht fort. Nun, /wir=/ ich legte mich zum Schlafen hin. /Wir=/ ich trank ein wenig Tee, und nachdem ich mich hingelugt hatte, kam ich noch nicht dazu, einzuschlafen, als die Waldgeister den Tisch auf mich warfen. Sie erhoben (ihn) plötzlich. Ich geriet in Angst; es war (dort) niemand. Aber es fiel auf mich der Tisch. Ich stand auf und entfernte den Tisch. Und wieder streckte ich mich auf das Lager hin. Es /war=/ dauerte nicht lange, und die Waldgeister zogen den Tisch wieder zu mir. Nun, dann erschrak ich /stark/ tüchtig. Es wäre zu-träglich, denke ich, von hier wegzulaufen. Dann ist zu hö-ren, daß Pferde mit Glocken zu kommen begannen. Und die Waldgeister liefen von mir weg. Erst dann machte ich mich (von ihnen) los. Ich erzähle (es) den Leuten, die kamen. Und sie glauben (es) nicht, aber ich fange an, (es) zu glauben. Ich glaubte (es) auch nicht. Und jetzt (ist es) Wirklichkeit..

8. višt p r o k o p e l' ō n.

me kōsja leččiny meliāš'. vōli voi. no me lečči me-
liāš' izny. no me vōli ušō pōriš. vetla vōli beddōn. oz hin
vōli kokōi nollōdli bettōg, krukašļa i ušļaša. me lečči
verst kymīn ōa vova j a g - ō o n ō. i menč kutisny
myšku, šā (~ mušku, šā) jōtkyny lāsakjasis. ōa ōoi panitaš
kotōrtōdny. vušig og varmi pyksīnysō beddōn. myi verma,
pyksā beddōn. da og vermi. i beddōi ōegi. ācīm sečči kymīn
uši. i bōrō vidžōdli. dā űekod āvu. no ōečči, dā bara vodžō
kuti leččiny. beddōi ōegi. bettōg krukašļa da ušļaša' pemid
vojis. me kuti bōr kainy gortō. kaijigōn monim bara kutisny

lešakja'sid dōsadi'ččyny. kokčō i menč krukčōdlōny. da šap-
kačs šybitōny. čuki myni lešakjasaid.

8. Eine Erzählung von Prokopei.

Ich will zur Mühle hinuntergehen. Es war Nacht. Nun,
ich ging hinunter zur Mühle mahlen. Nun, ich war schon alt.
Ich ging mit einem Stock. Ich /führte=/ bewegte meine Füße
nicht mehr ohne Stock, stolpre und falle hin. Ich ging un-
gefähr eine Werst und komme zum Reidental. Und die Wald-
geister begannen mich in den Hücken zu stoßen. Und sie
zwangen mich bergauf zu laufen. Ich kann mich nicht einmal
mit dem Stocke dagegenstemmen. /Was-/ Soweit ich kann,
stemme ich mich mit dem Stocke dagegen. Und ich kann (es)
nicht. Und mein Stock zerbrach. Ich selbst fiel dort mit
dem Gesicht nach unten hin. Und ich sah zurück. Und es war
(dort) niemand. Nun, ich stand auf, und begann wieder wei-
ter zu gehen. Mein Stock zerbrach. In der dunklen Nacht
stolpre und falle ich. Ich begann zurück nach Hause zu ge-
hen. Während ich ging, begannen die Waldgeister, mich
wieder zu beunruhigen. Sie fassen mich an den Füßen. Und
die Mütze werfen sie weg. /Knapp-/ Mit knapper Not konnte
ich mich vor den Waldgeistern retten.

9. p e č e r a vōrč-vetlōm.

važōn atavis vōli vetlō p e č e r a' ō kyišiny. se-
tōni vōris pontōm parma. una jōz tōrō kyišiny sečō. una
vijim šver byčōma pōlōsis, gyryšis i pošhidis. uđaiččakčō
vetlōmid, ozirmillan byden. tuvsav vōrčō vetliny, jonže
veđ ščid, omōlččillan. vek vōli solččōny čkiklain čki kō-
čajin ordin tai vilas. setōni vek šulisny lešakčs. laktisny
seččō kujim oko'tnik, da pondisny užna'itny. da užnaitig
kostid najč pondisny šiblāwny kynsapčgōn da myjčōd lōk kō-
lujōn da najč šuvōny, oko'tnikasid: vaipč, maččalanitkč, ma-
čālčī pramč'idžika. - seššš šybitasny čkily čer-čbukčōn pļe-
šas. pļešis potč. kutas petny gyrd. i šuvč: taja vyvti jo-
načō. med luna'e čččasny, da kodlōnkč lyžid abu, kodlōnkč
kōšis oz šur. naja setōni lunjasny lyžtōg da kōmtōg. ogč

vermo hekycčō munnysō. jona šendžōny, myi taja škilōn lytis šurō kujim verat sajis. mōdlōn šurō kōma krōvat uvaia. udiwla'icčōny, myila taja tadži kerš. kod šurō kašalōny šōlōb dorāis dšolāšī'k nylōn, to šera kašen javiččilō. šakod oz verai kutny. no naly seššā kōlūi šuralō da munnys. seččō loktasny mōd artōl'. vōriš ušē munnōny gortanyš. seččō bara suvtasny šoiččiny. nortjas suvtōdalaany šain ulas. da pyrasny kerkā's. da šorūtōny. medyr lovš pōrais, da pe-tasny yllas nortjas meštitny. kyk nort abu. nališ pyšjōčōma lešakid. ješšō sija nortjas vōli stav prōšais. no myi vōčny! kytyš korša'n! tujis oz tšōči, kyččō munnōmaš. ogō kužš hektyš koršnyšō. - no paka tavun ušlamōi, aški gaškō kyškō koršam. jugidmas šura's. tavun volnad šemy'hin ve-čān. oz šur šorevno'. - pyrisny da šorūtny kutisny kō-ža'jinjasiaškōd. kōža'jinjasia šuvōny; gaškō voinas vajasny. ožkō vainy, to aški koršam. - no užba'itasny da vodasny užny. mōd luna's čēčcasny. da vajōmaš bōr norttō. stav kō-lujis vōli byttor. no al tatōny pondas lunjiny. kutam šoič-činy tatōny. aški yšōžjik munnas. no tajō lunaš šoiččim. vo-vis ryt. užba'itim. da vodalam užny. voinas ušim spoko'ino. mōd luna's vodāni čēččim da kutim kōma'any. da kodlōnkō kōmid abu. kodlōnkō pašis abu, kodlōnkō kapišis. stavišiš dšabemaš lešakjasia. no najō owy kutisny mōd lun. da šor-ūtōny: tatōnykō kutam owy dyrdžik, gačnimš kōnkō čēč vočtam. - no naly ez vainy leša'kjasia kōluitō vežon. ve-žon naja olišny sečōny kōža'jin ordad. vežon bōrin bōr stav kōluitō vajōmaš seččō kōža'jin ordō. naly myjōm šuri kō-lujid, ez hin sečōny dyr owy. šōdjōžjī'ka mōdšōčiny gar-tanyš munny. naly vōli kolōna gortōčnis munnysō šō vetimin verat. jona matkōny (~ matkōny): myi dyra pō mašitisny ta-tōny. ōni seššā pondas ušawny. da nortnad ogōi krasuiččōi. no pondis šeriatlyny da. šōvai vovlany gortanyš, da gor-tanyšely vištālōny, kydš myi vetlany. naja vištālōny vežon ōki mašad olōatō. da šendžōny jōzis. inkire'snōpō sija toriīd.

9. Die /Wald-/ Jagdreise nach Petšora.

In alten Zeiten gingen alle nach Petßora jagen. Dort

ist der Wald eine endlose Taiga. Viel Volk hat dort Raum zu jagen. Es gibt reichlich allerlei Wild, groß und klein. Wenn deine Reise (dir) gelingt, wirst du sogar reich./Früh-jährlich=/ Im Frühjahr in den Wald zu gehen, ist doch sehr schwer, du wirst arm werden. - Unterwegs ruhte man sich immer an derselben Stelle bei demselben Bauern aus. Dort wurde immer erzählt, (daß es dort) einen Waldgeist (gebe). Dahin kamen drei Jäger und begannen zu Abend zu essen. Und während sie aßen, begannen (die Waldgeister) auf die Filzstiefel zu werfen. Und mit allerlei schlechten Sachen. Sie sagten, die Jäger: "Nun, wenn ihr Ball spielt, spielt (ihn) ordentlich!" - Dann warfen sie einem einen Beilrücken an die Stirn. Die Stirn birst. Das Blut beginnt herauszutreten. Und er sagt: "Das (war) doch zu gut." - Am anderen Tage standen sie auf, und der eine hat keine Schier, dem anderen fehlt das Schuhzeug. Sie wundern sich, warum er (es) doch so macht. Einem gelingt es, ihn bei der Dachrinne als kleines Mädchen zu erblicken, bald erscheint er als bunte Katze. Niemand kann (ihn) erhaschen. Nun, ihre Sachen fanden sich dann und sie gehen. Dahin kommt eine andere /Genossenschaft=/ Jagdgesellschaft. Aus dem Walde gehen sie schon nach Hause. Dort halten sie nur, um sich auszuruhen. Die Marten (= eine Art Handschlitten) stellten sie unter das Fenster. Und sie gehen in das Haus hinein. Und sie unterhalten sich. Es vergeht nicht viel Zeit, und sie gehen hinaus, um die Marten unterzubringen. Zwei Marten sind nicht da. Der Waldgeist hat (sie) ihnen weggeschleppt. In diesen Marten war überdies die ganze Beute. Nun, was tun? Wo suchen? Es ist keine Spur zu sehen, wohin er (sie) gebracht hat. - "Wir können (sie) nirgends suchen. Wollen wir heute unterdessen schlafen, morgen werden wir (sie) vielleicht irgendwo finden. Bei Tageslicht findet es sich. Heute nacht machst du schon nichts. Sowie so findet es sich nicht." - Sie kamen herein und begannen mit den Hausgenossen zu sprechen. Die Hausgenossen sagen: "Vielleicht werden sie (sie) nachts (zurück) bringen. Wenn sie (sie) nicht bringen, so werden wir (sie) morgen suchen." - Nun, sie essen zu Abend und legen sich zum Schlafen hin. Am anderen Tage stehen sie auf. Und die Marten waren (zurück) gebracht. Al-

le Sachen waren sogar da. - "Nun, wir werden uns hier ausruhen. Morgen werden wir weiter gehen." - Nun, den Tag haben wir uns ausgeruht. Es kam der Abend. Wir aßen zu Abend. Und wir legten uns zum Schlafen hin. Nachts schliefen wir ruhig. Am anderen Tage standen wir früh auf und begannen die Schuhe anzuziehen. Und einem fehlt das Schuhzeug, einem anderen der Pelz, (noch) einem anderen der Fausthandschuh. Von allen haben die Waldgeister (etwas) versteckt. Nun, sie begannen einen anderen Tag (dort) zu verweilen. Und sie sprechen: "Wenn wir hier länger sein werden, /Lassen wir-/ werden wahrscheinlich unsere Hosen zugleich verloren gehen." - Nun, die Waldgeister haben ihnen die Sachen in einer Woche nicht (zurück)gebracht. Eine Woche lebten sie dort beim Bauern. Nach einer Woche wurden alle Sachen dahin zum Bauern wieder (zurück)gebracht. Alle Sachen fanden sich bei ihnen ein. Sie waren dort nicht mehr lange. Sie begannen schneller (als gewöhnlich) nach Hause zu gehen. Sie hatten bis nach Hause hundertfünfzig Werst zu gehen. Sie schimpfen /stark=/ mächtig: "Wie lange haben sie (uns) doch hier aufgehalten. Jetzt fängt es an, feucht zu werden. Und mit den Karten werden wir uns nicht groß tun." - Nun, es begann dann leicht zu regnen. Kaum kamen sie nach Hause, so erzählen sie ihrer Hausbewohnern, wie sie wanderten. Sie erzählen vom wochenlangen Verweilen an derselben Stelle. Und die Leute wundern sich. Diese Sache ist doch interessant.

10. p e ć e r ā vetlōm.

korkō važōn hīn me gruz sōwti kyk vōlōn. p o m ō z -
 ā i n i š kōsja nuny p e ć e r ā* gruz. p o m ō z -
 ā i n i š ā n p e ć e r ā* d'z šo hēla'min hōl verat. ko-
 lō nunya grusaō, da kolō ješšo muži'k dinō kežāwzy. aija
 kyiāō tui doršānis kyk verat sajin, olō kyiāō, no me mōdōc-
 či gortis kyk vōlōn munny p e ć e r ā*. me muni perwo'i
 e ž v a dorōdž. setōny šoičōi. bara kuti munny vodžō
 d'z e l e n i ć a*d'z. d'z e l' e n i ć a* n šoičōim. da
 kuti munny n u m i l g a'. seti kolō ydžid vōlōk vudžny-
 sō, komin hōl kilometra'. vōli me muna vojnin ōtnasōn. muni,

mami voi, byđ pošti. me vovi k o s - š o n á c o j ō. manam
 vōli vođšā vōlis šōjōđžik manō. da sija ne, ylō menō kolīs.
 karkō kvatišōci, a manam vōlid laktō panid gruze dođnad. me
 mami, da bōr bargōdi. da bara kuti manny vođšō. myikō vōlōi
 šuvtiš? me vōlōš ordjōdi. da vođš vilas setōny kuilō par-
 ka' muži'k. myjōn me ordjōdi vōvtō, tečēiz da kotōrtis. me
 bydōn povzi. kod tajō vōli tažōmis? k o s - š o n a i d
 vištālōny gažtōmōš. da gaškō sija da. jona lovi gažtōm. ko-
 lō vōli ješšō manny das verat h u m a l g ā' d' ž. tujis
 lōk. doggōi (~dodgōi) pōrlašō. aslym gažtōm. karkō vovi
 h u m i l g a' šoičōn-inō, vovi, da šoičōišis setōny
 nna. juvala: setiš kod menō povžōdinid? - da šekod oz
 vištāš. oz veri'tni, myi me adžžilli k o s - š o n i š
 lēšakš. no setiš eškō vekna vištališny. da kōk' (~kōt') oz
 veri'tnia, no byk veri't. setišaš manim una'n. sešša jōžkōd
 mi vovim. da gruz xdaiti. da peti gortō. kežalli muži'k
 dišō. da setōny lunji. eijō kōšjō mekōd ystiny prōmish. da
 mekōd ystis šo kōc, da kyk šo ur. me mōd luna's peti gortō.
 me vištali lēša'k adžžillōmtō. da sija šuvōi. mepō setiš
 pōv mōdiš adžžillizō hin. da šekodlyna eg vištavli_a da mun
 gortadi - me ved lun kyž kymin miški laktāš gortō. vovō
 strok kylišmōyš. gōtiršō kolīs. gōtiris petis gortas.

10. Die Reise nach Petšora.

Einst schon vor langer Zeit belud ich zwei Pferde mit
 einer Last. Von Pomōzdin will ich nach Petšora die Last
 bringen. Von Pomōzdin nach Petšora sind es hundertvierund-
 vierzig Werst. Die Last muß gebracht werden. Und man muß
 noch bei einem Manne einkehren. Er jagt vom Wege zwei Werst
 entfernt, lebt (dort), geht auf die Jagd. Ich ging zuerst
 zur Ešva. Dort ruhte ich mich aus. Wieder begann ich bis
 Ūzelešitša weiterzugehen. In Ūzelešitša /ruhten wir-/ ruhte
 ich mich aus. Und ich begann nach Numilga zu gehen. Dort
 muß man durch den großen Wald zwischen zwei Flüssen fahren,
 vierunddreißig Kilometer. Ich ging nachts allein. Ich ging,
 ging fast die ganze Nacht. Ich kam zum Trockenen Talberg.
 Mein vorderes Pferd ging schneller. Und es ließ mich weit
 zurück. Nach einiger Zeit holte ich (es) ein, aber das Pferd

kommt mir mit dem beladenen Schlitten entgegen. Ich ging und kehrte (es) um. Und ich begann wieder weiterzugehen. /Irgendwas=/ Aus irgend einem Grunde blieb mein Pferd stehen. Ich ging am Pferde vorüber. Und vorne liegt ein Mann in einem Überwurf. Wie ich am Pferde vorbeiging, stand er auf und lief davon. Ich erschrak sogar. Wer war dieser /so einer=/ Mann? Vom Trockenen Talberg wird erzählt, (daß es dort) unheimlich (sei). Vielleicht ist es (es) auch. Es wurde sehr unheimlich. Bis Numilga waren noch zehn Werst zu gehen. Der Weg (ist) schlecht. Mein Schlitten legt sich auf die Seite. Mir selbst ist es unheimlich zumute. Als ich in das Ruhehaus in Numilga kam, so ruhten sich (dort) viele aus. Ich frage: "Wer von euch hat mich dort erschreckt?" - Und niemand bekennt (es). Sie glauben nicht, daß ich im Trockenen Talberg einen Waldgeist gesehen habe. Nun, von /dort=/ diesem Ort wurde (es) immer erzählt. Und obwohl sie (es) nicht glauben, aber ob man es will oder nicht, /glaube ich=/ muß man (es) glauben. Von dort gingen wir viele zusammen. Dann /gingen wir=/ ging ich mit anderen Leuten. Und ich gab die Last ab. Und ich ging nach Hause. Und ich kehrte zum Manne ein. Und dort habe ich einen Tag verbracht. Er will mit mir (seine) Jagdbeute schicken. Und er schickte mit mir hundert Hasen und zweihundert Eichhörnchen. Am anderen Tage ging ich nach Hause. Ich erzählte /vom Sehen=/ daß ich den Waldgeist gesehen habe. Und er sagt: "Ich sah (ihn) dort auch mehrmals. Und niemand erzählte ich (es). Ich weiß schon lange, (daß es) dort einen Waldgeist gibt. Nun, schirr doch an und gehe nach Hause! Ich komme ja in etwa zwanzig Tagen nach Hause. Es kommt das Ende der Jagdzeit." - Die Frau schickte er fort. Die Frau ging nach Hause.

11. myjõn lyji, regid i lõhiš tai oškid.

mi aja-pija aryn mõdõõcim kainy dozmõr da ur kyiny. no mijanly kolõ võli munny pyžõn verst komin kymin. no mi gortys võrdžecõcim žas dasyn kymin, katim verst dasvit kymin. da setõni pondim užny važ kerka'in (v'kerka'n). da mi seč-õõ vovim rytmas šorehi'kõn. no vek setiš kerkašis vištalõ-

ny lešakjasõs. ne he,oko'ta voli užny setõni. no heve'lá lovi užmõõõinyasõ seõõõ. korkõ puvim užin. da užnaitim. kõs-
jam vodny užny. bi karaši'ndozjiõ kusõõim. da vodim. egõ,na
uõitõ (~ uõitõ) unmovsiny, da kutisny šybláwny mijanõs lók
roa-čukarõn. ogõ lyatõ hinõm šuay. myikõ šuvankõ, ješõõ
jona zavodit'asny šybláwny mijanõs. omõilá hin lyatam lo-
lovny. no šdva_i jugdyny kutis, dugcísny õõsadi'õõõmõis.
bakõ õeõõis, da zavodit'tis zavtrek puny. da me bakõly šuva:
taja kerka'd mõdiõ egõ hin užmõõõõõ. tavoi eg verayv un-
movsiny. voi_byd eg pramo'ja lolyetny lyetli. toikõ veõõ
põra mukõd põra's. no bakõlõn zavtrek puõis. dava'i zavtre-
kaitim, da tatiõ šdjõdžik katam, šojiõtam. da no zavtrakait-
tim. da zavodit'tim katny aslanim kerka'. ketim, katim, da
kolõ õõõda'itny. kynõm šuma:õ. a kerka'dž ylina, vaižõ, pi-
jõ, õõõda'idiõtam. gaškõ pyžid õdõptiõtas. - šojiõtim jõv,
da šai juvii, da bara mõdõõõim kerkalañ. kor rytnas vovim
pemõigas kerka', kõlui katlim žyčpikõ. da užin puvim. bura
užnaitim. da vodim užny. užim mõd_luna's. kõsjam vetliny
õõejas šijáwny, õozmõr kyiny, ur kyitõõž. kaji võrõ, da
õeasjas šijalim õki lun, mõd_luna's bara õõs šijalim. koi-
mõd lun leõ šijalim šõlajasly. lojõd luna's munim õõs kyi-
ny. da mijanlyõ šojis õõ vodz viliõ vit dozmõr. da bakõ šu-
võ; aski katõdam kapka'n. askinas katediz kapka'n. da šij-
jalim tui vilas õõly kapka'n. da kerka' leõõim bõr. kerka'
vovim, užna'tim. da bakõ petis yllaõ. da õõkid_põ kylõ še-
õõma kapkana'd. kylõpõ gorzõ. jona lókis gorõdlõ õõkid. ba-
kõ šuvõ; kailam_põ aski. tenid petkõõdam dozmõr šojõm. švi-
nõõ pulán gõõtitõda tenõ. askinas vodõnai õeõõem. zavtre-
kaitim da kajim õõ_dinõ. korkõ õõ_dinõ vovim, da mijanõs
adõõis, da kapkanaõ kutis vačkovny puõ da gorzõ. mijanlañ
loktõ. me leõõõõi lyiny seisõñ. me sily stõõ lyji pleš šõ-
ran. myjõn lyji, regiõ_i lõniõ tai õõkid, bok vilas uõis.
me zyredi da plešas ješõõ õertyškõn vačkali. varti vit(õ)-
kvaityõ. zavoditi kulnys. sijõs kul'i. da jaisõ da kučiksõ
leõõõõli kerka'. jaisõ vordi ponly. kučiksõ kovmas gortõdž
leõõõõny vuzovny. no õõs kyitõõs lovi byrõõõma. gaškõ õni
kutas šurny aslinym põtkeys. no redig pondam kyiny ur. he-
kyin lun myõki bakõ petis võrõ voi_kolõn. menõ õõnemõs
snovtis kerka'. no gažtõm menim lešakjasõid. og voi byd

uēli, bytēō toīkō lōktōny lēšakjas me dinō. bakō lōktis, da
me eily viātal. - da mōdiš ok kolōči. - prōstō tenid
kažičō toīkō. lēšakjas mijan kerka'n abu. - kyānō abu? me
dinō volisny voinas una lēšag, da.

11. Wie ich schoß, war der Bär sofort still.

Wir, Vater und Sohn, begaben uns im Herbst auf den
Weg, um Auerhähne und Michhörnchen fangen zu gehen. Nun, wir
hatten etwa dreißig Werst mit einem Boote zu /gehen=/ fah-
ren. Nun, wir machten uns zu Hause ungefähr um zehn Uhr
auf. Wir /stiegen=/ fuhren etwa fünfzehn Werst aufwärts.
Und dort /begannen=/ wollten wir in einem alten Hause
schlafen. Und wir kamen dahin am Abend etwas spät. Nun, es
wurde von diesem Hause immer erzählt, (daß es dort) Wald-
geister gebe. Nun, es war keine Lust, dort zu schlafen. Nun,
ob man es will oder nicht, mußte man (doch) dort zum Über-
nachten bleiben. Nach einiger Zeit kochten wir (unser)
Abendessen. Und wir aßen zu Abend. Wir wollen uns zum
Schlafen hinlegen. Wir löschten das Feuer in der Lampe aus.
Und wir legten uns hin. Wir kamen doch nicht dazu, einzus-
chlafen. Und begannen /sie=/ die Waldgeister auf uns
schlechte Besenbündel zu werfen. Wir wagen nichts zu sagen.
Wenn wir etwas sagen, fangen sie noch stärker an, auf uns
zu werfen. Wir wagen nur schwach zu atmen. Nun, kaum begann
es zu tagen, hörten sie auf /das Beunruhigen=/ uns zu beun-
ruhigen. Mein Vater stand auf, und begann das Frühstück
zu kochen. Und ich sage meinem Vater: "In diesem Hause wer-
den wir ein zweites Mal schon nicht übernachten. Heute nacht
konnte ich nicht einschlafen. Die ganze Nacht wagte ich
nicht, /ordentlich=/ richtig zu atmen." - Nun, mein Vater
kochte das Frühstück. - "Nun, wollen wir frühstücken. Und
wollen wir von hier schneller (wie sonst) stromaufwärts
fahren. Wollen wir ein wenig essen." - Und nun, wir früh-
stückten. Und wir begannen stromaufwärts zu /eigenem=/ un-
serem (Wald)hause zu fahren. Wir fuhren (und) fuhren strom-
aufwärts und man muß zu Mittag essen. /Der Rauch=/ Es hun-
gert einem. Aber bis zum Hause ist es noch weit. - "Wollen
wir, mein Sohn, ein wenig zu Mittag essen. Vielleicht eilt

(dann) das Boot." - Wir aßen ein wenig Milch und tranken Tee. Und wieder machten wir uns in der Richtung zum Hause auf den Weg. Irgendwann kamen wir am Abend, als es dunkel wurde, in das Haus. Wir brachten die Sachen hinauf in den Speicher. Und wir kochten das Abendessen. Wir aßen gut zu Abend. Und wir legten uns zum Schlafen hin. Wir schliefen bis zum anderen Tage. Wir wollen gehen, Vogelfallen (mit der Schlinge auf einem Querholz zwischen zwei Bäumen) ausstellen, um Auerhähne zu fangen, bis wir Biehhörnchen (nicht) fangen. Ich ging hinauf in den Wald, und einen Tag stellten wir Vogelfallen aus. Am anderen Tage stellten wir wieder Vogelfallen aus. Am dritten Tage stellten wir Schlingen (mit der Schlinge auf der Erde unterhalb eines Querholzes) für Haselhühner aus. Am vierten Tage gingen wir mit den Vogelfallen (Vögel) fangen. Und ein Bär hatte vor uns fünf Auerhähne aufgeessen. Und mein Vater sagt: "Morgen wollen wir ein Fangeisen bringen." - Am Morgen brachten wir das Fangeisen. Und wir stellten das Fangeisen dem Bären auf den Weg. Und wir gingen zurück nach Hause, aßen zu Abend. Und mein Vater ging hinaus. Und es ist zu hören, (das) der Bär ins Fangeisen geraten ist. Es ist doch zu hören, (das) er brüllt. Sehr /schlecht=/ zornig brüllt der Bär. Mein Vater sagt: "Wir werden schon morgen hinaufgehen. Wir werden dir /das Auerhähnenfressen=/ zeigen, wie man Auerhähne frisst. Mit einer Bleikugel werde ich dich bewirten." - Am Morgen früh standen wir auf. Wir frühstückten und gingen hinauf zum Bären. Als wir zum Bären kamen und er uns sah, so begann er das Fangeisen gegen einen Baum zu schlagen, und er brüllt. Er kommt in der Richtung auf uns. Ich bereitete mich vor, hinter einem Baume auf ihn zu schießen. Ich schoß auf ihn gerade in mitten die Stirn. Wie ich schoß, war der Bär sofort still, (und) fiel auf die Seite. Ich stürzte mich auf ihn und schlug noch mit dem Beilrücken auf die Stirn. Ich schlug (ihn) fünf- (oder) sechsmal. Ich begann (ihn) abzuhäuten. Ich häutete (ihn) ab. Und das Fleisch und den Pelz brachte ich nach Hause. Das Fleisch gab ich dem Hunde zu fressen. Den Pelz kann man zum Verkaufen nach Hause bringen. Nun, der Vogelfallenfänger war vertilgt. Vielleicht werden jetzt die Vögel uns selbst zuteil werden.

Nun, bald fangen wir an, Eichhörnchen zu fangen. Nach einigen Tagen ging mein Vater auf eine Nacht in den Wald. Er ließ sich im Hause allein zurück. Nun, mir ist es vor Waldgeistern unheimlich. Und ich schlafe die ganze Nacht nicht, als ob (nun) die Waldgeister zu mir kämen. Mein Vater kam, und ich sage ihm: "Und ein anderes Mal bleibe ich nicht (allein)." - "Es scheint einfach dir nur. In unserem Hause gibt es keine Waldgeister." - "/Wom/ Wie dann gibt's keine? Nachts kamen zu mir viele Waldgeister."

S a g e n t y p e n v e r z e i c h n i s

1. Der Krieg der fliegenden und der vierfüßigen Tiere. Aarne-Thompson 223 B . Vgl. Keskemäti-Paunonen 222.
2. Das Mädchen zu dem Mond. Aarne UB 7.
3. Die Prinzessin auf dem Turme. Aarne-Thompson 530 I. Vgl. Keskemäti-Paunonen 530, 530 I, 530*.
4. Mensch im Banne des Waldgeistes. Simonsuuri K 231+B 401.
5. Wassergeist in Gestalt einer Frau. Simonsuuri L 71.
6. Waldgeister beunruhigen einen schlafenden Menschen. Simonsuuri B 351+ *G 602, vgl. G 221.
7. Waldgeister poltern im Waldhause. Simonsuuri B 351+G 601.
8. Waldgeister irreführen einen alten Mann. Simonsuuri K 231.
9. Waldgeister beunruhigen Jäger, verstecken ihre Sachen und erscheinen in Gestalt einer Katze oder eines kleinen Mädchens. Simonsuuri *G 603 + 351 + K 5, vgl. G 221.
10. Waldgeister beunruhigen einen Reisenden. Ein Waldgeist in Menschengestalt auf dem Wege. Simonsuuri K 47.
11. Vater und Sohn auf der Jagd. Sie werden von Waldgeistern gestört. Simonsuuri G 601 + B 351, vgl. G 221.

Die mit einem Sternchen bezeichneten Sagentypen sind Ergänzungen zum Typenverzeichnis von Simonsuuri. Iomí-syrjä-nische Varianten sind im Typenverzeichnis von Keskemäti und Paunonen vorhanden.

L i t e r a t u r

- Aarne, A. 1918. Estnische Märchen- und Sagenvarianten. - FF Communications 25. Helsingfors.
- Aarne, A., Thompson, St. 1961. The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. - FF Communications 184. Helsinki.
- Simonsuuri, L. 1961. Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen. - FF Communications 182. Helsinki.
- Keskemäki, I., Paunonen, H. 1974. Die Märchentypen in den Publicationen der Finnisch-ugrischen Gesellschaft. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 73, 205-265.

ОБРАЗЫ КОМИ-ЗЫРЯНСКОЙ РЕЧИ ДЕРЕВНИ ПУЗЛА

Р е з ю м е

Приведено 11 текстов коми-зырянского языка, которые в 1941 году записаны от Кирилла Уленева, 27 лет, уроженца деревни Пузла Усть-Куломского района Коми АССР. Тексты фольклорно-этического содержания. По типологии сказок Аарне-Томпсона (Aarne-Thompson 1961) и преданий Аарне (Aarne 1916) и Симонсуури (Simonson 1961) они следующие:

1. Война между мышкой и воробьем. Aarne-Thompson 222 B. Ср. Keskemeti-Paunonen 222.
2. Сирота на хуле. Aarne UB 7.
3. Царевна на церковной башне. Aarne-Thompson 530 I. Ср. Keskemeti-Paunonen 530, 530 A, 530*.
4. Девка вводит старика в заблуждение. Simonson K 231+ + B 401.
5. Русалка с длинными волосами сидит на мелнице. Simonson I 71.
6. Девка беспокоит спящего охотника. Охотник перехитрит их. Simonson B 351 + *G 602, ср. G 221.
7. Девка беспокоит охотника. Simonson B 351 + G 601.
8. Девка вводит старика в лес. Simonson K 231.
9. Охотники в Печорском крае. Девка беспокоит охотников, прячет их вещи, появляется в виде кошки и маленькой девочки. Simonson *G 603 + B 351 + K 5, ср. G 221.
10. Торговое путешествие в Печорском крае. Девка крадет путешественника. Девка лежит на дороге в виде человека. Simonson K 47.

II. Отец и сын на охоте. Девка беспокоит спящих охотников. Simonson G 601 + B 351, ср. G 221.

Типы преданий с крестиком - наши дополнения к типологии Симонсуури. Коми-зырянские сравнительные данные приведены по каталогу сказок Кескемети-Паунонен (Keskemeti-Paunonen 1974).

A. K u n n a p
(Vartto)

KAMASSILAISIA TEKSTEJÄ I

Seuraavassa julkaistaan pieni erä Viimeiseltä Kamassilta - kielenopas Klavdija Plotnikovalta - Abalakovossa vuonna 1964 nauhoittamiani kamassinkielisiä tekstejä, Litteroin vuoden 1964 kamassinauhoitteeni välittömästi kääntymätkäni jälkeen ja Uralin Valtionyliopiston nykyinen venäjän kielen ja yleisen kielitieteen professori Aleksandr Matvejev luki litterointini Abalakovossa kielenoppaalle, joka saneli hänelle venäjänkielisen käännöksen. Tässä julkaistut tekstit perustuvat kymmenen vuoden takaiseen litterointiini, jonka olen tarkastanut uudelleen vuonna 1975. Kielenoppaan sanalemaa venäjänkielistä käännöksiä ei ole muutettu muutamia pieniä välittämättömiä korjauksia ja liekeyksiä lukuun ottamatta.

Aineiston foneettisen vertailukelpoisuuden vuoksi olen yrittänyt käyttää yleensä samaa transkriptiota kuin aikoinaan Kai Donner (K. D o n n e r - A. J. J o k i, Kamassisches Wörterbuch nebet Sprachproben und Hauptsätzen der Grammatik. Helsinki, 1944, s. 121-127). Vokaalien kestonasteita olen pyrkinyt merkitsemään tarkemmin: ^a, ^ä, ^ä, ^ä, ^ä, ^ä. Soinnillisten konsonanttien pieninkin ^{soinnittomuus}asteidensä on huomioitu: G, B, D jne. Heikko liudennus on merkitty erikseen: k, p, t jne. Heikon laryngaaliklausiliin merkinä on '. Sananalkuista pääpainoa ei ole merkitty. (Nykykamassin ääntämyksestä yleensä ja transkriptiosta joistakin yksityiskohdista ks. tarkemmin A. K u n n a p, О непоследовательностях в произношении современного камассинского языка. - Советское финно-угроведение I 1965, s. 47-52; A. K u n n a p, Tänapäeva kamassin keelest. - Emma keele Seltsi aastaraamat 11 1965, s. 251-262.)

Tekstien jälkeen olen sijoittanut joitakin huomautuksia.

nen abā·ā kōstebē·ī. s a x x ē · r, a numuiku'pī·ī.
 š t o p ā · n ē t' ā. a iāā a y a n ā · ō ā, numuiku'—
 pī·ī. a n t t ō · n o β n o. a γamī·ī'ā Desē·n·ib·ē.
 a n ā · ē i g ā : t' t' o' ī T. . gseguDē·īāī. ēē, ēē-
 Dē·, nāfur, t'ē·t'ē, sumnā·, se:ī'pā·, ēīnt't'ē:t'ē, .
 amī·t'ē'ān. β^uoēm.¹ urgō. kōstebē·ī. l' ē n ā. ā
 pība' k'ēāēē·ēē·ī. D ē = ā. Degēt't'ē. mēnā. k'ēāēē·ē.
 k' x a β ā ē · ī x a. mēā ēēētrā·m k'ēāēē·ē·ī. n ā -
 d' ī ā. degēt't'ē. īpī. a p r ō · ō ā ā, degēt't'ē. īpī
 β¹ ē r a. degēt't'ē. m ā n ā ib'ī. degēt't'ē. pī³.
 ēēēī, kōstebē·ī. m ā ē ē T. . m. ēēē ēī k'ēāē·mēī.
 mēnā. ēēēō. nāēā ēib·ī. a kōt'ō. kōā·mēī. ēē·
 ēīēē, nā·fur, t'ē·t'ē, sumnā·, muk't'ē·, ēēē'pā·²,
 ēēnt't'ē·t'ē, amī·t'ē'ān. ēē', ēē' ēēēē·, ēē' ēēē',
 ēē' nāēē. urgō. kōt'ō. kōā·mēī. ēē' nāēē k'ē·
 ib'ī. Dē³nē. ā ā p r ō · ō ā : m k'ē·pī ... ēēē
 t'ēēē. k'ē·pī. Dē, n ā ē ī m kōā·mēī, ēēēē· k'ēī.
 k'ēāē·pīurpī·ī. a·mī' ēēē·gu mē:ru'pīā·² - k' x ā β -
 pī ā i m ā k ē T. . m.⁵

Моего отца звали Захар, а величали Степанч. А мать
 Афанасия, величали Антоновна. А фамилия у них была Анджи-
 гатовы. Детей у них было один, два, три, четыре, пять,
 семь, восемь, девять. Восемь.¹ Старшую звали Лена. А парня
 нашего звали Дёма. Потом меня звали² Клавдия. Моею сестру
 звали Надя. Потом была Апрося. Потом была Вера. Потом Маша
 была. Потом сын³ пришел, звали Максим. Один сын помер. Маша
 еще не была. А девочка померла. Один, два, три, четыре, пять,
 шесть, семь, восемь, девять, десять, двенадцать, одиннад-
 цать,⁴ тринадцать. Большая девочка померла. Тринадцать лет ей
 было. А Апрося убила ... ее муж убил ее. Надя умерла, пять
 лет прошло. А мы двое остались — Клавдия и Максим.⁵

[illegible]

Много лет прошло⁸ и люди ничего не знают. У них (ведь) много коней и коров много. И овец много. Куриц много, много свиней много. (ведь). Молока ведь много. Ясные (ведь) жили. Из дерева (ведь)⁹ делали, потом из глины¹⁰ делали, потом на бумаге¹¹ делали. Железного бога делали и поставили (ведь). Они (ведь) им свечки ставили, зажигали. Ясные (ведь) помни. В тайге потом холодно было, так привелут сюда (ведь). Там на старой стойбе¹² стояли, да вот умерли. Там вода не мерзнет. Потом тут ставили (ведь) прты¹³ и тут жили. Они (ведь) ходили. Дорога¹⁴ (ведь) узнал был. Один идет так (ведь), а идут, как гуси. В тайгу помни. Один не пойдет, а много пойдут. Они из тайги идут - один, два, четыре, три,⁶ пять, шесть. Один за одним⁷ ... идут. Сперва

... Həmə-’pə’ju. ba:stə-p dən, nubi’¹⁴’I., i l’ p i -
 a a . n t’əndu. dəgət’t’¹⁵. dē u w k’u’pə’¹⁶’I.. Ə k’ana-
 l’¹⁷. Dəxə-ŋ dā ma’¹⁸. nuŋu’¹⁹’I., i dē’²⁰’I. aŋə-
 ta bəb’²¹’I., k’aman ŋi:ŋiŋə. mo’²²’I. Dəxə-ŋ bar bə-
 bi’²³’I. i l’ b’ i - n q a, amə-la-’²⁴’I. dəgət’t’²⁵. dē’²⁶’I.
 bəb’²⁷’I., bə k’ubi’²⁸’I. dē u w k’andə. dē’²⁹’I. bəxə-ŋ
 aŋə-ŋit’t’³⁰, k’aman ŋi:ŋiŋə. mo’³¹’I. dēxə-ŋ dē mo’³²’I.
 mif. dəgət’t’³³. k’andəgə’³⁴’I. Dəi:ŋə. pə’³⁵’I., bər
 Dəxə-ŋ mən’³⁶’I. a’³⁷’I. a n q a . k’u’pə’³⁸’I.. a a .
 i l’ bəb’³⁹’I. mi:ŋiŋə. bəntu. k’əŋ nə’⁴⁰’I. pə’⁴¹’I. q-
 əŋ t’əmə’⁴²’I. mən pəŋiŋtə. a mi’⁴³’I. t’əmə’⁴⁴’I.
 Dəxə-ŋ bar bəntu. k’əŋəŋə. nə:bi’⁴⁵’I. təi:ŋiŋə. bar
 k’əŋə. k’əŋə. d’⁴⁶’I. bəktəŋə. pə’⁴⁷’I. bə. d’⁴⁸’I. n bəŋə-
 t’⁴⁹’I. bəŋə. pə’⁵⁰’I. mi’⁵¹’I. bar nəŋə k’əŋəŋə. i b’⁵²’I. d’⁵³’I.
 i k’əŋ. k’əŋə. pə’⁵⁴’I. nuŋu’⁵⁵’I. pə’⁵⁶’I. t’əŋ. a t’⁵⁷’I. bə’⁵⁸’I.
 nəŋə. mif dē dē nəŋə. tū dē dē ŋi:ŋiŋə nəŋə. pə’⁵⁹’I.
 tū dē dē toptə. k’əŋəŋə. dē i k’əŋə. k’əŋə. pə’⁶⁰’I.
 nəŋə. t’⁶¹’I.

там стояли, у Ильонна. Потом эту воду налили. Не замерзает.
 Они тут крты поставили. И сюда приезжают¹⁵ жить, когда хо-
 лодно будет. Они (ведь) приехали на Ильон, жили. Потом
 сюда приехали, воду налили. Она не мерзнет. Сюда приезжают
 жить, когда холодно будет. Они не оставались¹⁶. Потом едут
 в тайгу. Везде, по всей земле ездили. На Белогорье поска-
 ли. И люди пришли к нам. Своего начальника поставили. Они
 умеют на бумаге¹⁷ писать, а мы не умеем. Они (ведь) своих
 начальников поставили. Теперь мы на русском языке гово-
 рим. Их язык учим. У нас старое кладбище было там, много
 крестов¹⁸ стоят там. А сейчас ни одного нет.¹⁹ Ничего там
 нет. Теперь там сушилка стоит. Теперь у нас новое клад-
 бище. Там много крестов¹⁸ тоже.

ikkō. pō k'atāp̄yarp̄i¹ I. Sobbi² I. kōmā²⁰, seṣṣe³ I. Sobbi² I. a ul' uḡā-n̄Da p̄iṃp̄e⁴ I. bar u⁵ muṣā-n̄p̄i⁶ I. d̄ḡyā⁷ āS. uḡā-mā p̄emb⁸ 'e⁹ I. u k'āman Sōbi¹⁰ I. m̄¹¹ n̄, Deke¹² ā bar Sōbi¹³ I. d̄ḡe¹⁴ ā bar Sōbi¹⁵ I. ā, āḡḡe¹⁶ ilā. mī¹⁷ ā i: r̄h̄. bar k'ōmā¹⁸ iṃē¹⁹ ā, āḡḡe²⁰ I. p̄ē²¹ k' m̄p̄e²² I. m̄b̄ ul' k' S. bar m̄be²³ I. t̄ā, m̄p̄e²⁴ m̄p̄e²⁵ I. āḡḡe²⁶. t̄at̄t̄ā. āS. Deḡyā²⁷ m̄b̄ i²⁸ I. kōmā²⁹ I. bar p̄ḡiṣḡan m̄m̄: h̄³⁰ I. a nuḡḡi³¹ h̄ d̄ō³² S. Sōbi³³ I. m̄ē: r̄at̄³⁴ t̄³⁵ o. Sō³⁶ r̄ā Sōbe³⁷ I. S̄id̄e. āt̄f̄ā³⁸ ā k̄ō: m̄-ju³⁹ h̄. m̄at̄t̄yā⁴⁰ i. od⁴¹ i⁴² h̄ Sō⁴³ b̄ār⁴⁴ t̄⁴⁵ āt̄⁴⁶ ā S̄i k' u⁴⁷ p̄i⁴⁸ I. ā I. nu⁴⁹ k' k' ḡ⁵⁰ ā m̄ē⁵¹ Bā Sōnu⁵² ā. "S̄i⁵³ ā bar Dōā ā⁵⁴ S̄ēbā⁵⁵ t̄⁵⁶ ar̄⁵⁷ ā⁵⁸ X̄o⁵⁹, u k̄u⁶⁰ ā k̄u⁶¹ m̄p̄e⁶² k' ḡ⁶³ ā nuḡ⁶⁴ ā, āḡḡe⁶⁵ ā⁶⁶ S̄o⁶⁷. Sō⁶⁸ m̄p̄e⁶⁹ ā: n̄ Sobbi⁷⁰ I. k'ōmā⁷¹ I. k̄u⁷² ā. De⁷³ p̄i⁷⁴ I. ā, āḡḡe⁷⁵ t̄⁷⁶ ōndu k' u⁷⁷ p̄i⁷⁸ I. d̄ḡḡe⁷⁹ t̄⁸⁰ ā⁸¹ ā⁸² b̄ār⁸³ t̄⁸⁴ ḡbe⁸⁵ ā⁸⁶ ā⁸⁷ oḡ⁸⁸ t̄⁸⁹ ubi⁹⁰ I. m̄m̄: r̄bi⁹¹ I. bar p̄i⁹² t̄⁹³ k̄ā⁹⁴ ā⁹⁵ ā⁹⁶. Sō⁹⁷ k' u⁹⁸ ā⁹⁹ ā¹⁰⁰ bar p̄i¹⁰¹ m̄p̄e¹⁰² I. bar t̄¹⁰³ u¹⁰⁴ p̄i¹⁰⁵ I.

Много лет прошло. Пришли красивые²⁰, белые пришли. А люди очень боятся. Все убежали в тайгу. Очень боялись. А когда приехали домой, они (ведь) приехали, белые люди. Нани (ведь) красные²¹ давали. Им хлеб давали. Что было²³, все давали. Соль, котлы²⁴ давали. Еще картошку им давали. Красные (ведь) в тайге жили, а ночью сюда приходили есть. Один раз пришло два отряда красных. Руками друг друга (ведь) чуть не убили. Старуха к нам пришла. "Вы (ведь) тут разговариваете, а под окошком человек стоит, олушает." В одну ночь приехали красные. Человека привезли, у дверей²² убили. Потом (ведь) мужчины собрали, белы (ведь) плетками. Один человек в штаны сходил.

meb'ê-x. - "meb'ê-m. bār ambi'x. - "tên mē'na' am-
mō.b'ul eññeñf. bēññeb'ê-x. xi. dēñ? - "Bēññeb'ê-m. i
būt meb'ê-m. i. bū. bē'pī. - "Bēññē-p. ambī. amb'ê.
eññ. - ēi. amñā. ēi. ēññāññ. ēññē-p. nōrbub'x."

7.

ugā.nda urōō. bēññu. bār. t'ōñ. bār. k'anDoga.
eññē. bar k'undā. pō. i. Dññ k'undā. pō bār. eññē. i
dññ, bār²⁸ bār. bññēññ:ēññ. pī. bū. bar k'ōññēññ. pī.
uññ. nūñ. x. bār. Dññ bññ ēi. sa'ñol'ā. x. ugā.nda ēñ-
ēññē. bū. bar, k'ōññēññ. meñ. uññēññ. ²⁹ nu'ññ. x.
t'ē. ēi. bēññēññ. eññē. nē. bār nu'ññuñ. pō-m. pēñ³⁰.
dññ. bar k'atad'ññ. x. meñ. bññuñ. x. eññē. ugā.nda
i'k'ō. i'pō. x. pō. meñ. k'amb'ā. x. i. dññ bññ nu'ññuñ. pām.
bar pīññ. meñ. bññ. t'ē. x. ēi. t'ē. x. ³¹ bññ. x. meñ.
bar ugā.nda bññ. x. i'k'ō. meñ. nuññ. x. i. Dññ sa'-
mēñ. pām. bar uññ. x. dññ. t'ē. k'ōt'ññ. x. meñ. ēi.
d'ññ. pō-m³² i. pām. x.

ком. Кормил ли его?" - "Кормил. Я молока давал, и воду пил."
- "Правда ли. Ел ребенок - не ест. Не время. Правду сказал"

7.

Очень большой ветер ведь. Сильно (ведь) идет. Снег
(ведь) мерзнет и земля мерзнет (ведь). Снег и земля, боло-
то²⁸ (ведь) смешались. Вода (ведь) замерзла. Ногами вста-
нешь, так туда не провалишься. Очень холодная вода (ведь),
замерзла. Я ногами²⁹ стояла, она не сломалась. В снег (ведь)
вскочила, так (ведь) до половины³⁰ ушла. Я шла. Снега очень
много лежит. Я шла и туда провалилась (ведь) до половины. Я
по болоту³¹ шла. Там (ведь) очень много грязи. Я стояла и
туда провалилась (ведь) до рук. Потом за кочку руками схва-
тилась³² и вылезла.

bār snbi, detke. ³po. k^cuvā. ⁴11'1, kēndā. - ei, t^cgannē.

10.

k'odē. Nōbā.ē Dōbār tan tibi Gībēr k'ahā-dšurō:?
 k'anā-n t'nra.āē. Šē' 11x Gīlō. ... Gībēr³⁷ k'and-
 bē.ī? r š b n ā : n ū k'andōbē.ī. Onō. k'usā. Dōn, a
 onō. k'usā. Dōn. k'anā. Dībār. Dōbār! Dēbār.ēm k'a-
 nā.³³ 1. Dōbār.ēm k'ahā.³⁹ k'ōDē. Dērō. mōtūi,³⁸ mī?
 bār šōbi. bā. k'at'šīnō. kušā. bār šō:nugā. mī'šī. Dē.
 surā. rā. k'at'šī! Gībār. t'ē. k'anDugā? a tō. mī' bar
 šī. Dībār mōšē. k'anbībā. b.

11.

[illegible]

12.

$v \bar{a} \bar{n} \bar{1} \bar{n}$, $k^{(ana)}_{\bar{a}}$, $k^{(asak)}_{\bar{1}\bar{n}, nat}$, $k^{(opt)}_{\bar{a}, 1}$

мой. Этому человеку (ведь) что-то прикис. Бог или кто - не знаю.

10.

Как принял отца? Этот мужчина куда³⁷ ушел? В русскую деревню. Ваши люди куда пошли? В Рыбное поехали. Один человек тут, а один человек там. Иди туда, отца! Туда не пойду и сюда не пойду. Как это будет?³⁸ Мы (ведь) пришли на дорогу. Человек (ведь) идет к нам. Спрашивай дорогу! Куда она идет? А то мы (ведь) не туда, может, пошли.

11.

Ты, бог, бог, не оставляй меня, не оставляй меня! Не оставляй меня, не бросай меня! Ты возьми у меня сердце глупое³⁹, ты дай мне сердце мудрое!⁴⁰ Научи меня восхвалять те-бя!⁴¹ Научи меня по твоей дороге⁴² идти!

12.

Бака, или к крестной! Проси у нее ножницы, овечьи ножки—

De'g·h, uā·ran k'apt'i! uāra'¹I. t'grdē. bor, hu'ñi'-
t'ò. mi'ñiBē. k'exē.²V. laxē. pet':

13.

men t'ārdēin pāstē šab'ā·m. β ā ā k k a abateI.
šobi'¹I. menā.: "urgā:īā., kot'āide Girgi·t k'ōka·bar
uryō·¹" a mon monb'ā·m: "kumē·n ūāppīxā?" Dē·meñdā.:
"ōB, āidē., nāyur, tē'ti, sunnā., mu'ta', sei'pā ūāp-
pihā²V."

14.

rašīetē¹I. i, mi'¹IY ugē.² bār, dēābrō·ka'pī¹I.,
a, mi'² āidō·gā mā'nān amō:ka'pī. bar. g r i ā k a
menbI., k'ōka dēāppī du mā'ndē de'pI. nā:bo·¹I. ōB,
āidē., nāyur detlē¹, a mon uā·r egdub'ā·m. men ug-
ā·hā kaikō·kēde tō:gunurā·m. ikkō. āā·pedeb'ā·m, Bē'
āidē. pedeb'ā·m, ōBō. āidē., degette. ōhe' dēāzā.
nāyur b'ē² pedeb'ā·m i, tō'tē eēñō. sō:īka'¹I.

цы! Овечек мерсть (ведь) стречь нам надо. Хорошо промчи!

13.

Я вчера на печку лавала. Ванька с отцом приехали. Гово-
рит: "Бабушка, погляди, какая рыба (ведь) большая!" А я ска-
зала: "Сколько наловили?" Он говорит: "Одну, две, три, четы-
ре, пять, шесть, семь наловили."

14.

Фаншты в наши дни все (ведь) дрались, а мы двое дома
сидели (ведь). Пришла ходил, рыбу ловил в домой приносил.
Уток одну, две, три принесет, а я овечку доила. Я много в
колхозе работала. Много ржи выжиала, двенадцать [соток] вы-
жиала, еще две. Потом один день тридцать выжиала и еще четы-
ре сотки.

15.

men t'ugan dōt⁴³ nurā.rkō'pī: "nādo mēnā. nēxgō-d-
tē k'anfīt't'ō. Si'nīlō.", k'adō. d'šēbakt'eri ā.βa. -
"šō' k'oxoDžā.ā!" deze.ŋ šōlu'iu. "nēxgō.t'!"

16.

t'šidšīn nēxē.ŋ mēnā. šōbi'āi. šūt kurfīt't'ī. ik-
kō. ib'i'āi. dōh. a predžedā.ttel'in nēt' amō-bi.dōn.
nīt šō:bi. men, de'nō mēnda: "k'anžōbū.ī m'ni'bō: :
mi' k r ā š n ō ī ā . r s k a ' ī : " ⁴⁴ k'azūbā.'! a mēh
momb'ā.m De'nē.: "igō." ānaž mōipibū.š kufā.š, plāt
igō., oždžā.īt' kufā.š!" deze.ŋ bar k'ak'nā.rta'pōiu,
deze.ŋ šī. tēme'ī. d'šēbaktorzi.ttē.

17.

teine.n nuškē. šōbi: "nādo mēnā. toktā-mō' am-
zi.ttē. k'aza.ā t'uiō. Boštu nīāš, ruškā.ī amō:rtē.ī
men. t'okt't'ā:nō." šō' t'ēm momb'ā.m: "k'alā' īōn
šōkt't'u'nā.rōp, a Di.ruškā.ī bu.t'āžō:rtē.ī mo:tšā.-
m! t'ugā. šōbraiō.'! men teinā.n irttē. u'p't'ubā.m,

15.

Меня родня тогда⁴³ спрашивала: "Надо мне слушать идти и
вам, как мы разговариваем." - "Приходи завтра! Они придут.
"Слушай!"

16.

Вчера женщины ко мне пришли молоко пропускать. Много бы-
ло там. А жена председателя сидела тут. Ее сын пришел ко мне
и говорит: "Пойдем домой! Мы в Красноярск⁴⁴ поедем!" А я
сказала ему: "Возьмите своей матери что-нибудь красивое, пла-
ток возьмите, одежду возьмите красивую!" Они (ведь) кохочут,
они не умеют говорить.

17.

Сегодня старуха пришла: "Надо мне картошку сажать. Пойду
сейчас к своему сыну. Пускай посадит мне картошку." Одному
там я сказала: "Ступай лени молотить, а он пускай воду тас-
кает в баню! Выметай в избе!" Я сегодня рано встала, еще па-

əŋŋō. ʊkʊnā. nago. hi. Degettɪ. pēš ʊ pʊnēndeb'ē. m. Bū. nuʔub'ā. m. DəGtɪ bāsu ʊ pēšē. m. əŋŋō. kʊnō. tʰā. m. əŋŋō. b'ē²³ mōbɪ. deget't'ē. ʊpt'ub'ī. m. sādē. m. teinē. n t'ō. gunprb'ā. m. a t'ākdēin ʊ ŋi. šādē. m. t'ui mon šalbɪ. nā. ga. šɪ t'ēmē. m. de ʊ gɪre. ʊ ambɪ.:

18.

meŋ ib'ē. š. x a. ʊ š b. : r k k a. ²⁴⁵. k'amā. m. ʊpt'ē. kkanē. šimande. ² ʊ xat't'ē. š. i xit't'ē. š. š toby men. dšrɪttɪ. k'u:ŋ. Gē. m. Dēšē. ŋ ŋi meŋ'i. šie, mēndā. i'pō. iu. 'i. "k'anā. ², šimā. ŋ. mēndōrdē. Degettɪ. šōkā. š. i ʊl'i. A. "

19.

d'šɪlō. hē k'aka. š. kept'ɪ. ʊpt'ustō. "kaŋšibē. ² mā. šibɪ, kept'ɪ. nāya. i" tōl'kka k'anglittɪ. Gɪš. nde šō. tu. iu. ² ugā. nda ikkō. kaptɪ. dēgettɪ. bā. so. ʊpt'ɪ. i. x. dēgettɪ. mōl'ā. m.

20.

dē kʊnā. ʊ izambɪ. a t'ui šɪ ʊ izambē. x⁴⁸, ʊl'ufɪ. ⁴⁹ ʊ

ти не было. Потом ночь топила, воду ставила. Потом опять легла, еще спала. Еще десять стало, тогда встала. Также сегодня работала, а вчера не тяжело. Совсем у меня сил нет, не знаю, куда она девалась.

18.

Я была в Заозерке⁴⁵. Ходила в аптеку, очки⁴⁶ хотела взять, чтобы видеть далеко. Они не дали, говорят: "Ступай, глаза поглядят [врач], потом придешь да возьмешь."

19.

В тайгу пойдемь ягоды собирать. "Пойдемте домой, ягод нет!" Только идти, откуда-то прилет⁴⁷ очень много ягод. Потом опять собираешь. Потом могу. Когда домой идти, всегда ягод много.

20.

Этот человек болел, а теперь не болеет⁴⁸, на ногах⁴⁹ хо-

məŋgɛ. to 1'pɔ̃.bi.

21.

mən uðŋugɛ. əb'o.m. mən⁵ 1 iɪ̃.ə tɔ:gunurbɪ., k'u-
ba²ɪ. əbɪ., pɔŋt'aɪ. tɔ:ɪ.ɪ. ɪam²ɪ. tɔ:ɪ. uʃu.
tɔ:ɪ. ɪ abə.m bar tɛrbɪ. dɛ əbɪ. bar pɪ²məzandɪ.
bar əɪ nɔlʃu'pɪ bar. ʃi mɔl.ə.ɪbɪ. nānā ɪə̃.ə ʃa'ɪt-
tɪ., zəplā.tɪm əhɪtɪ.

22.

dɔ̃ bar kuxə.m k'o²ɪ. Dɛn amnɔ:ɪbɪ²ɪ. nā nāgu:t
k'ɪ. amnɔ:ɪa'pɪ p ɪ t'ɪ̃ m'əndɛ tɔbɪ., mɛtɛ.'pɔ. pər
takɛm²ɪ. Bɛkɪu.'pɪ²ɪ. mɛn uɪu.m bar pɪɪɪ; to²nā:r-
xu.²ɪ²ɪ. Bar k'əm m'əndɛ'pɔ. mən. bɔtɪtɪkɪ. bar naum
baldɔbɔ²ɪ. kɛkɛ'ɪ. bar uɪu²ɪ. ɛgumə.'pɔ uɪu.ugā.nda.
ugā.nda pɪmɔ̃.m bar, mən. ɛgɛrɪkɛ.'pɔ.

23.

mən tɔkɛ.m k'ɪkɛ.mɪ. mən ɪzɪt ɪzɛ.m ɪ dɪb²ɪ
dɪm ɪmb'ɛ.m ɪ d'ŋugɪ. k'omnab'ɛ.m. mən bar uðŋugɛ.
kɔrɪzɛ'ɪu. uðkɛ.'pɔɪu², bar ɛuɪɔ̃.ɪa'pɔ'ɪu.

лит. То лежал.

21.

Я маленькая была. Моя мать работала, шкуры делала, шубы
шила, сапоги шила, шапку шила, и отец (ведь) надевал. Этот
парнишка (ведь) все штаны порвал (ведь). Дыра стала. Надо их
починить, заплатку ставить.

22.

Он (ведь) человека убил. Его посадили на три года. Сидел
и теперь домой пришел, ходит. Все чашки поломали. Мне по го-
лове (ведь) камнем ударили. Кровь (ведь) бежит. Мне топором
(ведь) голову сломали. Натирай²⁰ (ведь) ноги! Болит очень.
Очень боюсь (ведь), меня трясет.

23.

Моя свекля подходла. Я землю выкопала, и туда ее положила,
и землей засыпала. Мои (ведь) маленькие куршмы вылезают, пе-
шат (ведь).

teĩnã-n̄ ðĩĩĩ-ŋad ðã:bĩã.°, ugã.nda ðĩĩĩĩĩ. ib'ĩ.
da mi² ugã.nda k̄onã-mbĩã.° bar, īẽũ k̄onã-mbĩ:-
ba'v.° kãmã kũnõ:ĩĩĩĩ. i'p̄ĩĩĩ.ĩ, aũã.ra³: "o'ĩĩĩ.ĩ
mũã. kũnõ:ĩĩĩĩ'ĩ dõn?"

tĩb̄r kãmã-m. dẽĩ-ũ bar d'ĩĩĩĩ.ĩ.ĩ.ĩ⁵². "ũbĩ.
d'ĩĩĩĩ.ĩ.ĩ.ĩ? Ȳ kergẽ.ĩĩ, iexĩĩ.ĩ.ĩ.ĩ.ĩ.° nẽ'ĩĩ.
ũã.ĩ: Ȳ d'ĩĩĩĩ.ĩ.ĩ.ĩ. nãĩĩ. d'ĩĩĩĩ.ĩ.ĩ.ĩ? o'ol'ĩ.ĩ: bẽĩ.ĩ.
k̄adẽĩĩ.ĩ⁵³ Bũĩ. i kũĩĩ.ĩ.ĩ: sũĩ.ĩ.ĩ.ĩ.ĩ.ĩ, kũĩĩ.ĩ.ĩ
mũĩ.ĩ.ĩ:°"

Сегодня в тайге⁵¹ мы ночевали. "Очень холодно было и мы
очень замерзали, сильно замерзали." Когда спать ляжем, спроси
"Пустить меня спать тут?"

Туда я пошла. Они дерутся⁵². "Что деретесь? Не кричите,
хорошо будьте! Протяни руку! Не лови! Зачем вы поймали? Пус-
ти! Мой лицо водой и вытри! Белый будешь, красный будешь!"

HUOMAUTUKSIA

1. Luettelassa on 'kuusi' jännyt väliin: 'yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, seitsemän, kahdeksan, yhdeksän'; lasken-
nan tulos on korjattu kuitenkin venäjäksi: vuosien "kah-
deksan".
2. Yksikön 3. persoonan monikon 3. persoonan sijasta.
3. Virheellinen(?) yksikön 2. persoonan possessiivisuffiksi.
4. Virheellinen järjestyks: 'kaksitoista, yksitoista'.
5. Tästä perheestä v. 1914 Kai Donner: "Ein Russe - Frau:
Afanasia (Schwester von Avdakov ja And'igatov, die Mutter
einer Kottin). Kinder: vier Kinder (vier gestorben)." (K.
D o n n e r - A. J. J o k i, op. cit., s. XXXI).
6. Virheellinen järjestyks: 'neljä, kolme'.

7. k'a^{3v} on todennäköisesti keuhkeneräinen ja vänteellisesti virheellinen muodoste (k'andoga^{3f} 'nenevät' ?), joka puheissa jälkeä on korvattu sanalla šonā³pe'ju 'tulevat'; šā³ ōš³t'šī³ tarkoittaa sananmukaisesti 'toinen toisensa kanssa'.
8. kaka.ššurbi¹ on monikkomuoto: 'menivät'.
9. kudājdā³ on yksikön 3. persoonan possessiivisuffikeilla varustettu yksikön nominatiivi: 'jumalansa'.
10. šigā³ tarkoittaa itse asiassa 'kivestä', vrt. šī 'kivi'.
11. šā:šānššā³ lienee adjektiivimuoto sanasta 'paperi': 'paperinen' (ka, ibid., s. 135).
12. stāra stōi³ on katsottava ilmeisesti virheelliseksi, osaksi venäjännäiseksi ilmaisuksi, vrt. myös venäjänkielinen käännös.
13. nuš³ā³pe'ju³ba³ mā³šī³ tarkoittaa sananmukaisesti: 'pysähtyväthän kotineen' (presens!).
14. Muodon šit'šī³t lopussa on ilmeisesti yksikön 3. persoonan possessiivisuffiksi -t: 'tiensä'.
15. šop³šī³ on preteritimuoto: 'tulivat'.
16. Verbiä on käytetty vahingossa monikon sijasta yksikkömuotoa: šā³ mošā³mbī³ 'ei jätty'.
17. šāšān on nominatiivi ja näin ollen lienee kyseessä 'kirjoittaa'-verbin objekti: 'paperia'.
18. krōš³pa³ī³, krōš³pa³ī³ tarkoittaa sananmukaisesti: 'ristipunt'.
19. a t'mi šā³ Da nāšā tarkoittaa itse asiassa suunnilleen 'mutta nyt yksikin puuttuu'.
20. Yksikkö monikon sijasta: kōmā 'punainen'.
21. nē³-suffikein tehtävä muodossa k'omū'imē³: 'punaisia' ei ole selvä, kyseessä saattaa kuitenkin olla korostava liitepartikkeli (ka, ibid., s. 189-190).

22. āiāDe on yksikön 3. persoonan yksikön genetiivi: 'oven-
ma'.
23. ik¹5 on presensmuoto: 'on'.
24. napā³ on yksikkömuoto: 'kattila'.
25. āal¹it¹t¹o on muodoltaan aivan epäselvä, ei ainakaan lo-
katiivi.
26. āim on ilmeisesti virheellinen kontaminaatiomuoto (āi
'si' ja ām 'en'), jota tässä lienee käytetty kieltoverbin
yksikön 2. persoonan säännöllisen imperatiivimuodon Y si-
jasta; saattaa olla ehkäkin, että koko lause tarkoittaa:
'en syö'.
27. ukār²āi on nominatiivi: 'lampaat'.
28. Sanan bārū käännös 'suo' on mielen tulkintani (vrt. Kai
Donnerilla bār², ḡār², bār² 'Sumpf, Moor', ks. ibid., s.
8a). Kun seuraavassa on käytetty samassa merkityksessä
vanhjatK lainattua sanaa brāō¹t¹t¹a¹ (ks. 31), lienee
mahdollista, ettei 'suo' ehkä olekaan oikea tulkinta.
29. Muodossa uauḡiḡi 'jaloilla, jaloin' on käytetty vartalon
n¹ 'jalka' sijasta vahingossa vartalon uau 'pää'; ky-
seessä lienee adjektiivimuoto, vrt. Kai Donnerilla uāi-
x³bi 'Puss-' (ibid., s. 80a, vrt. myös s. 135).
30. ḡet on nominatiivimuoto: 'puoli'.
31. brāō¹-t¹t¹a¹ ḡi¹i¹-tā¹ 'suota myöten' saattaa olla post-
positiorakenne; sen alkuosa on ilmeisesti nominatiivi:
'suo'; mutta kyseeseen saattaa tulla instruktiivikin;
brāō¹-t¹t¹a¹ ḡi¹. Kummassakin tapauksessa postpositio vai-
kuttaa täysin oudolta.
32. ḡōt¹ākam uḡ¹ uḡā¹ḡi d¹ā¹pō¹ tarkoittanee sananmuukai-
sesti 'mättäkin yhdellä kädellä pyydystin (otia, tartuin)';
33. Muoto bārū¹ḡāḡit¹t¹ḡ 'heittää pois, heittää ulos' on var-
taloiltaan tuntematon infinitiivimuoto, mahdollisesti jopa
kaksi erilaista sanaa.

34. mõnmi: 'minua' saattaa olla asianomaisen persoonapronominin adjektiivimuoto (ks. *ibid.*, s. 135), mutta laryngaalilukusiili sen lopussa on joka tapauksessa outo ilmiö.
35. dõ:'pi-ɪ 'toin' on muodostettu virheellisesti yksikön 2. persoonan päätteeseen -ɪ avulla: 'toit'.
36. mbār, embi: 'kaikkea paljon' vastine löytyy Kai Donnerilla: bār mbia igt 'alles, was ich habe, was [ich] auch immer [habe]' (*ibid.*, s. 19a); ā-muodossa mbār on outo.
37. VEHRE adverbi on paussia jälkeen korvattu oikealla.
38. k^cõDõ. Derẽ mõõni? tarkoittaa sananmukaisesti 'miten näin tulee olemaan?'
39. sāgāšepē-t^c 'tyhmä' on ilmeisesti virheellinen kontaminaatiomuoto, vrt. Kai Donnerilla sāgāšẽ bi 'verständlich, vernünftig' ja sāgāšẽt 'toll, verrückt, ohne Verstand' (*ibid.*, s. 56b).
40. sāgāšẽ ek^c k^cõ tarkoittaa sananmukaisesti 'viisautta paljon'.
41. mak^t 'energet^c t^cõ. tōngi 'ylistämään sinua' tarkoittaa itse asiassa suunnilleen 'kehuskelemaan sinulla', vrt. Kai Donnerilla mak^tā^hrl'am jne. 'sich rühmen, prahlen, gross-sprechen, flunkern' (*ibid.*, s. 37a).
42. akt^c 'šⁱ 'šⁱ 'šⁱ 'šⁱ on virheellinen monikon instruktiivimuoto: 'toilla, teitse'.
43. Muodon adõt kāñnõs 'silloin' on minun tulkintani; myös jokin virheellinen possessiivisen deklinaat-ion muoto t^cu-gandõt saattaa tulla kyseeseen.
44. krāšnojā-rska'i: 'Krasnojarskiin' on muodoltaan aivan epäselvä, ei ainakaan latiiivimuoto.
45. začõõ:rõka-²² 'Zaozjorskassa' on muodoltaan aivan epäselvä, ei ainakaan lokatiivi.

46. silmaandę³ 'silmälasit' on muodoltaan outo; kysymässä saattaa olla possessiiviseen deklinaation latitiivi-lokatiivimuoto: 'silmillään'. 3. persoonan possessiivisuffiksiin lopussa on siinä tapauksessa virheellinen laryngaaliklusiili. Kielenopas lienes tarkoittanut lausetta 'silmilleni halusin ottaa'.
47. Ńótu¹⁴ on monikkomuoto: 'ilmeistyvät, tulevat'.
48. ó1 isemá² on yksikön 2. persoonan kieltomuoto: 'et ole sairaa'.
49. uluŹI on muodoltaan yksikön instrumentaali: 'jalalla'.
50. keŹke¹ 'hiero!' on itse asiassa indikatiivin monikon 3. persoona: 'hierovat'.
51. DŹiie¹ taD 'taigassa' on itse asiassa ablatiivimuoto: 'taigasta'.
52. d'Źabrō.ta⁵ pom 'tappelevat' on yksikön 1. persoonan muoto: 'tappelen'.
53. k'edęrdę on yksikön 3. persoonan muoto: 'kasvonsa'.

А. К ю н н а л
(Тарту)

КАМАСИНСКИЕ ТЕКСТЫ I

Р е з ю м е

Автор статьи публикует несколько камасинских текстов, записанных им на пленку в селе Абалаково в 1964 г. с уст Последней Камасинки — Клавдии Захаровны Плотниковой. На основании литеровки автора профессор Александр Константинович Матвеев записал у информатора русские переводы текстов, которые приводятся почти без изменений. Свои литеровку автор снова проверил в 1976 г.

Автор пользуется фонетической транскрипцией Кааа Дон-гара (с незначительными отклонениями).

В конце статьи читатель находит комментарии к текстам.

А. К ю н н а п
(Тарту)

НЕКОТОРЫЕ ЭНЕЦКИЕ И ИГНАСАНСКИЕ ИНФИНИТНЫЕ
ПЛАТОЛЬНЫЕ ФОРМЫ ИЗ РУКОПИСЕЙ М. А. КАСТРЕНА

Из современных самодийских языков наименее изученными являются энецкий и игнасанский. Но в последнее время наблюдается заметное оживление и в этой области самодологии: собирается новый лингвистический материал, публикуются статьи, защищаются кандидатские диссертации. В этой связи особенно важное значение приобретают рукописные материалы М. А. Кастрена по энецкому и игнасанскому языкам, которые лишь частично представлены в его грамматике и словаре самодийских языков. Записанные примерно 130 лет назад, они представляют большой интерес для сравнительно-исторического изучения как энецкого и игнасанского, так и всех самодийских языков.

В последние годы некоторые исследователи на основе новых лингвистических данных стали пересматривать традиционные взгляды на категории наклонения и времени в северносамодийских языках и на категории причастия и деепричастия в селькупском языке. Хорошо известно, что все эти категории в самодийских языках связаны друг с другом теснейшим образом. Вопрос о наклонениях и временах рассматривается в самодийской грамматике М. А. Кастрена довольно основательно, приводятся парадигмы финитных форм глагола. В то же время инфинитные формы глагола затрагиваются в ней только мимоходом и приведены лишь единичные примеры на инфинитиве и деепричастии. Однако в рукописях М. А. Кастрена имеется еще целый ряд энецких и игнасанских инфинитивных форм глагола.

Финские ученые намереваются опубликовать все рукописные материалы М. А. Кастрена по самодийским языкам. Но пока не известно, когда они могут осуществлять эти планы. Поэтому мы

считаем целесообразным опубликование некоторых энечских и иганасанских инфинитных глагольных форм из записей М. А. Кастрена, хранящихся в рукописном фонде библиотеки Хельсинкского университета. Мы имели возможность работать над ними в течение длительного периода. Энечский и иганасанский материал сосредоточен в трех томах фонда "Manuscripta Castreniana": XIV. Samoiedica 8. Jenisei-Samoiedica, (1. Anteckningar öfwer Chantaisko-Karasinaka dialecten, pagg. 1-112. 2. Grammatikaliska anteckningar i Jeniseiska Samoied-dialecten, pagg. 113-191); XV. Samoiedica 9. Tavgy-samoiedica 1, (1. Awamak Grammatik, pagg. 1-229. 2. Awamakt Vocabularium, pagg. 231-421); XVI. Samoiedica 10. Tavgy-samoiedica 2, (1. Awamaka dialekten, pagg. 1-330. 2. Varja, pagg. 331-388).

В приводимом энечском и иганасанском материале полностью сохранена транскрипция М. А. Кастрена. Переводы в рукописях даны в большинстве случаев на русском языке, отчасти на шведском и финском. Русские переводы мы даем по правилам орфографии современного русского литературного языка. Шведские и финские переводы даем параллельно и на русском языке. Грамматические термины М. А. Кастрена сохранены, только их написание и сокращения систематизированы. С целью наглядности иногда изменен порядок подачи форм. Все явля дополнения заключены в квадратные скобки.

ЭНЕЦКИЙ ЯЗЫК

Как можно судить уже по подзаголовкам рукописного тома материалов по энечскому языку, эти материалы записаны в хантайско-карасинских знаках. Иногда приводятся соответствия из языка энцев группы байка (сокращение "В"), а также из энечского диалекта иганасанского языка ("Aw") и из ненецкого языка ("Jur").

'р а з а з'

	I вариант	II вариант	III вариант
Ger. I		Ger. I	Ger. I
	<u>motas</u> = Aw motuŋ	<u>motas</u> (=Inf.) =	<u>motas</u> , B motasi
		Ger. Acc.	= Acc. = Inf.,
			Ger. (Sup. Abl.)
			(Jur <u>madaa</u> ~

	<u>notae kanj ~ hanj</u> 'резающий [ушел]'	<u>notae kanj</u> 'резающий ушел'	<u>notae kanj</u>
	<u>notae fue'ao</u> 'резать перестал'		
	<u>notae ~ mata'addo</u> 'резал'		
	<u>notae sova</u> 'рез. ладно'		
Ger. II	<u>notabu sova ~ sova</u> 'резать ладно' ; <u>notabuno</u> 'мне рез.'	Ger. II <u>notabu</u> , <u>notabu</u>	Ger. II <u>notabu</u> = Aor. (Jur <u>notab</u>)
	<u>notaji notabuno</u> <u>sova</u> 'мне резать ладно'	<u>notaji notabuno</u> <u>sova</u> 'мне резать ладно' ; <u>notabuto</u> и т. д.	
Ger. III	<u>notasei abu</u>	Ger. III <u>notasei abu ~ abu</u>	Ger. III <u>notasei abu</u> Praet., B <u>notae abu</u> (Jur <u>notawu</u> <u>leb</u>)
	<u>notasei abu' sova</u> 'резал бы, ладно бы'	<u>notasei ahuna</u> <u>sova</u> 'резать бы, ладно бы'	
Part. Perf.	<u>notasei</u> , Aw <u>notajuaik</u>	Part. Aor. II <u>notasei</u> , Aw <u>notajuaik</u>	Part. Praet. <u>notasei</u> , B <u>notae</u>
Part. Aor.	<u>notadde</u> 'кот. резался', Aw <u>notatua</u>	Part. Aor. I <u>notadde</u> , Aw <u>notatua</u>	Part. Aor. <u>notadde</u>
Part. Press.	<u>notulrodde</u> 'ре-		
	забавлял'		

Part. Pass.

metai~metai'

Part. Pass.

metai' 'резанный'metai' enette

'резанный олень'

Part. Pass.

metai, Иmetae = Jurmadaw

[Pass.]

meta'i 'резанный'medii tia meta'ie

'от меня олень резанный'

[...] meta'igre 'от тебя олень резанный'medii pro tiameta'igre 'от меня один олень резанный'medii tiabameta'ihune 'от меня 2 ол. р.'medii gooka tiameta'ino 'от меня много ол. р.'medii meta'io 'я сам резанный'

Pass.

meta'ire 'я резанный':meta'idde и т. д.meta'iredji 'резанный был':meta'idoni и т. д.Plusq. meta'i~meta'ira abiro'

и т. д.

meta'ira abirodji

и т. д.

Fut. meta'iraatjuro и т. д.Conj. meta'iraa'irodji и т. д.Pot. meta'iraatšero и т. д.

[Agendum]

meta'a 'leikkami-nen [резание]'meta'addo~metaemeta'addo komeo

'резать хочу'

Agendum

meta'a 'leikkami-nen [резание]'Dat. meta'addo

Agendum

meta'a

Actor

metatji 'skärare

[тот, кто режет]'

metatjuro 'резать'

Actor

metatji 'skärare

[тот, кто режет]'

metatjuro 'att skära [резать]'

Actor

metatji

motatjuro iigua

'резать нечего'

motatjurobo iigua

'у меня резать не-
чего' : -tiuroiye

: -tiuroye и т. д.

motatjuro iigua

'резать нечего'

[Instr.]

motatie 'verktyg
att skära [инстру-
мент для резания]'

[Instr.]

motatie 'verktyg, motatie'

hvarmed man skär

[инструмент, кото-
рым режут]'

Sup.Acc.

1) motaddae (←
motaddabo)

2) motatjura ge
'резать иду'

Instr.

Sup.Abl.

motashoro 'ifrån

att skära [отде-
латься от резания]'

motashoroni tuaro'

'jag kom ifrån att

skära [я отделился

от резания]'

mótakábo 'резать
стал'

mótungábo 'все ре-
зал'

Отрицательный глагол + 'резать'

Ger.I ie mata

Part. [Aor.] idde mata'

Ger.II ibei mata

isei mata'

Ger.III isei abu mata

nijabo mata 'нерезанный'

'КУПЯТЬ'

Ger. I	<u>tiddedje</u> (Inf., Sup. Abs., Ger. Praes.) <u>tiddedje fue'se</u> 'купить перестал' <u>tiddedje garar</u> 'купить яду' <u>tiddedje nees</u> 'стоит купить'
Ger. II	<u>tidefu'</u> <u>tidefu' sewa</u> 'К. ладно'
Ger. III	<u>tiddetjel afu</u> <u>tiddetjel afu sewa</u> 'торговал ~ купил он, ладно' <u>tiddetjel</u> 'som förr köpt [то, что куплено ранее]'
Part. Praet.	<u>tiddete</u> = [Aw] <u>tamtutua</u>
Part. Pass.	<u>tidde'i</u> <u>tidde'iro</u> 'я купленный'
[Agendum]	<u>tidde'a</u> <u>tidde'adde hema</u> 'купить хочет' <u>tiddema</u> 'ostaminen [покупина]'
Acter	<u>tiddatji</u> Abl. <u>-tjinhoro</u>
	<u>tiddetjuro'</u> <u>tiddeso', -goba</u> <u>todji, piddedje kanje', modji tiddeabo</u> 'jag hade köpt förrän, du verte [я купил до того, как ты вернулся]' <u>todji ekohone nadasj, modje tidde'abo</u> 'du var här, då [...]' [ты был здесь, когда ...]' <u>tidda kabo</u> 'купить стану' Pot. <u>tidde'otabo</u> 'я может купить, не помню'

'ПОЛОЖИТЬ'

I вариант		II вариант	
Ger. I	<u>fudje</u>	Ger. I	<u>fudje</u>
Ger. II	<u>fubu'</u>	Ger. II	<u>fubu</u>
Ger. III	<u>fudjeiabu</u>	Ger. III	<u>fudjei abu', B</u> <u>fume obu</u>
Part.	<u>fudde</u>	Part. I	<u>fudde (fudjse)</u>
Part.	<u>fudjei</u>	Part. II	<u>fudjei, fudjii</u> (B <u>fudjse</u>)
Part. Pass.	<u>fumi</u> <u>fumiro</u> 'я полож- женны',	Part. Pass.	<u>fumi</u>

[Agendum] funa
 Dat. funaḍḍe
 Actor futji
funo
fudjuro, -raḥa

'б ы т ь'

I вариант		II вариант	
Ger. I	<u>af</u>	Ger. I	<u>ac</u> (<u>acc</u>), B: <u>osi</u>
Ger. II	<u>abu</u> (<u>afu</u>)	Ger. II	<u>abu</u> , B: <u>ebu</u>
Ger. III	<u>acc abu</u>	Ger. III	<u>acc abu</u> , B: <u>e'e</u>
Part. Praes. <u>adde</u>	'som ar [что есть]'	Part.	<u>adde</u> , B: <u>adde</u>
Part. Praet. <u>asei</u>	'som var [что было]'	Part.	<u>asei</u> , B: <u>e'e</u>
Part.	<u>ai</u>	Part.	<u>ei</u> , B: <u>e'e</u>

f a ḡ a b o, B f a ḡ a b o 'п и с а л'

Ger. I	<u>faroo</u> , B: <u>fadoci</u>	Part. I	<u>farodde</u>
Ger. II	<u>farobu</u>	Part. II	<u>farocci</u>
Ger. III	<u>farocci abu</u>	Part. III	<u>faroci</u> , B: <u>fadoo</u>

b a l ḡ u m a r 'с е р д и л с я'

Ger. I	<u>balrudje</u>	Part.	<u>balrudde</u>
Ger. II	<u>balrubu</u>	Part.	<u>balrudjai</u> (<u>-djai</u>)
Ger. III	<u>balrudjie abu</u>	Part.	<u>balrumi</u>

l a ḡ u m a r 'с о г р е л с я'

Ger. I	<u>lahudje</u>	Part.	<u>lahudde</u>
Ger. II	<u>lahubu</u>	Part.	<u>-hudjai</u>
Ger. III	<u>lahudjai afu</u>	Part.	<u>lahumi</u>

n e e t i b o 'о т в о р и л'

Ger. I	<u>neetes</u>	Part.	<u>neetodde</u>
Ger. II	<u>neetebu</u>	Part.	<u>-teeci</u>
Ger. III	<u>neetecci abu</u>	Part.	<u>neeteci</u>

n o ḡ i m a r 'з а м а р а л с я' nobiḡi 'замаранный'

НГАНАСАНСКИЙ ЯЗЫК

'р е з а т ь'

Ger.I	<u>matdij</u>	
Inf.	<u>matdij qadde'om</u>	'резать перестал'
Præs.	<u>matdij nijandjet</u>	'режет (-зак) стоит'
Præst.	<u>matdij kuana'a</u>	'резавший (резав) ушел'
	<u>matdij tuma</u>	'резавший (резав) пришел'
Ger.II	<u>matfby', -tuba'</u>	
	<u>m. nijagaa</u>	'резать ладно'
	<u>matubyna nijagaa</u>	'мне резать ладно' :
	<u>-ta : -ty</u>	и т. д.
	<u>matubana</u>	'я ли резал?' : <u>-ara</u> : <u>-atu</u>
Perifr.Præst.	<u>matujna ofy'</u>	
	<u>matujna ofyty nijagaa</u>	'он как skulle skära voge väl [если пришлось бы резать, то было бы хорошо]'
Pass.	<u>matuma</u>	
Part.Præst.I	<u>matukama eisjya</u>	: <u>-ra</u> и т. д.
	<u>matutuma eisjya faa</u>	'[дерево,] которого я резал'
Part.Præst.II	<u>matutuma eisjyan</u>	'я резанный был~резал' :
	<u>-ag -ag</u>	и т. д.
Part.Plusqu.I	<u>matutuma efadu</u>	'которого я резал, был'
Part.Plusqu.II	<u>matutuma efadum</u>	'резанный был'
	<u>faa matutuma eisjyan</u>	'дерево, которое я ре-
[Agendum]	<u>matutung</u>	'leikkaaminen [резание]' зал'
Actor	<u>matf'si</u>	'skärare [тот, кто режет]'
	<u>matututjang</u>	'резать хочу'
	<u>matumogata</u>	'kom ifrån att skära [отделался от резания]'
	<u>matubsang</u>	'verktyg att hugga [инструмент для рубки]'
	<u>matugata</u>	'att skära [резать]'
	<u>matuanta nagsang</u>	'к. резать станет' ← 3.Pers.Pst. <u>-uta</u>
<u>m a t u t i s t d m a</u> 'р е з а ю'		
Ger.I	<u>matutasa</u>	Part.Præs. <u>matututun</u>
Ger.II	<u>matutaby'</u>	Part.Pass. <u>matutamsa</u>
Ger.III	<u>matutasua ofy'</u>	Inf. <u>matunantutja</u> (← <u>matunantutdma</u> 'резать')
Verbalis:	<u>matutasi.</u>	<u>matutasyng.</u> <u>matutabsang.</u> <u>matutasuda</u>

t u m t a ' s a 'ОГОНЬ ДОБИЛ'

Inf. I tumtusa = Inf., Ger., Sup. Dat.

tumtusa namadding 'д. ставай'

Inf. tumtusa seitjaska 'ок. д. судил'

Ger. tumtusa bustu

Sup. tumtusa kusa'a 'огонь добить ушел'

Inf. II tumtugaja (= Inf. I)

Inf. tumtugaja quitjasa 'от. д. судил'

Ger. tumtugaja bustu

Sup. tumtugaja kusa'a

Ger. I tumtuby ('добыл см')

tumtuby = tumtuy

tumtubyna : -byna и т. д.

tumtuby njagasa 'огонь добить хорошо'

mana tumbuna 'mana valkean tekemisesed' [когда я зажигаю огонь ~ развожу костер]

Ger. II tumtusasa efy ('если добывал см')

Part. Praes. ~ Fut. tumtustina

Dat. -tintang

Part. Praet. tumtutina

Dat. -tutang

Part. Praet. Pass. tumtusasa

Sup. Abl. tumtugata 'ifrán att gōra etc. [отделаться от делания и т. д.]'

[Agendum] tumtānu

tumtawntang

tumtawntang karbata

tumtawntanu (atj)

i a d a b t u g u i t j i m a f a b e m t a ' s a

'з а б у т ы в а л'

Ger. I jadabtuqia

Ger. I fabemtasē

Ger. II jadabtuquify

Ger. II fabemtihi

Ger. III jadabtuquijua efy

Ger. (III) fabemtesed efy

Part. Praes. jadabtuqitjua

Part. Praet. Act.

fabemtetēh

Part. Praet. jadabtuqitjuma

Part. [Praet.] Pass.

fabemtemja

Actor fabemtihi

fabemtiweng

fabemti, -tidang

fabemteseda

н а з а н а ' н а а

Ger. I náa

Ger. II náfy'

Ger. III nasaa efy

Part. Praet. Act. natáa

Part. [Praet.] Pass. naada

naaui

náaui

naábaang

naada

н и л о ' б н а ' о т д а л'

Ger. I niá

Ger. II níi

Ger. III niáie efy

Part. Praet. Act. niitá

Part. [Praet.] Pass. niina

niáai

niá

niáábaang

niáida

к и д и ' о н а

Ger. I kitiá

Ger. II kitibi'

Ger. III kitiáa efy

Part. [Praet.] Act. kiditá

Part. [Praet.] Pass. kitinda

Actor kidáai

kitáina

kidábaang

kidáita

г а н у ' а н а

Ger. I gána

Ger. II gángfy'

Ger. [III] ganáa efy

Part. Praet. Act. gantáa

Part. [Praet.] Pass. gana

Actor gánaai

gánaang

ganábaang

ganááta

н и а н а ' а н

Ger. I niána

Ger. II niángfy'

Ger. III niánaa efy

Part. Praet. niánáda 'стал'

Inf. gana (← ganetju' 'есть')

Inf. tantarasa seitjaska 'ку-
пать супид'

Ger. nantysja fadatandu 'сидя
пешу'

П Р И Л О Ж Е Н И Е

В ноябре 1972 г. мы имели возможность записывать в Ленинграде материал по энепкому и нганасанскому языкам. Информантами были представители младшего поколения (две энки и нганасан), имеющие среднее образование и свободно владеющие некоторыми соседними языками (энки — ненецким, а нганасан — долганским). Свободно они владели и русским языком. Вполне естественно, что родным языком, как выяснилось, они владели не в совершенстве, проявляя неуверенность, например, при образовании грамматических форм.

Приведем для примера записанные нами энепские и нганасанские инфинитивные формы глагола 'резать, рубить'.

ЭНЕПКИЙ ЯЗЫК

neṭṭagubida 'рубящий (сейчас) [старик]; [дерево,] которое рубят'

neṭṭagubi 'срубивший [дерево старик]'

neṭṭagubi-ja ~ neṭṭagai-ja 'отрубленное дерево'

neṭṭanda-ja 'дерево, которое следует срубить'

neṭṭa-ḡ 'срубивший [ушан]'

neṭṭa-ḡ 'рубить [приказ]'

o-ṣet-ḡ ~ o-ṣeḡ 'кушая [хочет]; кушать [хочет]'

НГАНАСАНСКИЙ ЯЗЫК

naṭṭasuttida iḡḡe 'он должен был обрезать'

naṭṭasuttā 'должен был обрезать'

naṭṭamakkaḡ '(я позволю,] чтобы резать'

naṭṭanḡ 'обрезанный'

naṭṭaṭṭatṭa 'тот, кто режет'

naṭṭaḡ-iḡ 'тот, кто резал'

naṭṭaḡ-ḡn biḡe³¹ 'обрезал (и) ушан'

naṭṭa-ḡa biḡe³² 'обрезан ушан'

A. K ü n n a p
(Tartu)

**Enetsin ja nganasanin kielen infiniittisiä verbimuotoja
M. A. Castrénin käsikirjoituksista**

T i i v i t e l m ä

M. A. Castrénin noin 130 vuoden takaisissa sanoi-
kielten muistiinpanoissa, joita säilytetään Helsingin yli-
opiston kirjaston käsikirjoitusosastolla, löytyy joukko jul-
kaisemattomia enetsin ja nganasanin kielen infiniittisiä
verbimuotoja, jotka saattavat kiinnostaa nykytutkimusta.
Kirjoituksessa esitetään valikoima sellaisia muotoja. Muo-
tojen kirjoitusasu on säilytetty samoin kuin M. A. Castré-
nin käyttämät kiellopilliset termit ja muotojen käännökset-
kin. Liitteessä löytyy muutamia kirjoittajan vuonna 1972
Leningradissa muistiinmerkitsemiä nykyenetsin ja -nganasa-
nin infiniittisiä verbimuotoja.

М.В. МОСИН
(Саранск)

ПЯТАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ОНОМАСТИКЕ ПОВОЛЖЬЯ

Ономастика — молодая, но быстро растущая и перспективная отрасль знания в нашей стране. Ее быстрое развитие закономерно, так как оно охватывает широкий круг исторических, историко-географических и лингвистических проблем от глубокой древности до современности.

Если 15 лет назад не было и мысли о форумах ономастов, то в настоящее время проведение поволжских ономастических конференций стало традицией.

Первая Поволжская конференция по ономастике состоялась в 1967 г. в г. Ульяновске, вторая — в 1967 г. в Горьком, третья — в 1971 г. в Уфе, четвертая — 1973 г. в Саранске.

12 — 15 сентября 1974 г. в г. Пензе состоялась 5-я конференция по ономастике Поволжья, на которой было заслушано 73 доклада. Из них: 53 — по славянской тематике, 15 — по финно-угорской, 14 — по тюркской, 1 — по монгольской.

На секционных заседаниях конференции были представлены также разделы ономастики, как антропонимия (23 доклада), топонимия и микротопонимия (31), этнонимия (4), космонимия (3), ктестонимия (3), ономастика в художественной литературе (4), общие вопросы ономастики (5). Доклады, представленные для обсуждения, строились на глубоком научном анализе собранного материала.

Мы остановимся на тех выступлениях, в которых прямо или косвенно затрагивались различные вопросы истории финно-угорских народов и их языков.

Финно-угорская тематика хорошо была представлена на секциях топонимии, микротопонимии и антропонимии.

В докладе "Мордовские архайчные черты в топонимии Мордовской АССР" Л.В. Цыганкина дан анализ слов-архаизмов в

названиях типа: Тумонал — название луга, Пичеур — название села и др. Автором по-новому трактуется происхождение элемента сар в топонимах Саранск, Иксар, Сарка и т.д. Элемент сар складчик связывает с древнейшим финно-угорским словом свр, обозначающим понятие 'ветвь', 'разветвление'. Интересные мысли высказаны об архаических элементах и в области синтаксиса, обнаруживаемых в основном в микротопонимах, состоящих из трех и четырех компонентов, соединенных между собой особым примыканием, типа "Пиче эрьэ угод пры".

Доклад А.В. Вахрушевой "Особенности некоторых топонимов бассейна реки Иж" был посвящен рассмотрению группы топонимов, возникших в результате контакта удмуртов и татар. Выделены: 1) топонимы на тюркской основе с русским суффиксальным оформлением типа Антабьево от Антабий (тат. ата 'отец' + бай 'богатый') + ев(о); Барипово от Бария + ов(о); 2) топонимы-композиции типа Чемонур — Чурм, где первая часть удм. чум + о — суффикс обладания + нур 'река', вторая часть топонима восходит к тат. хлек 'гарь'. Анализ собранных топонимов свидетельствует: 1) о наличии татарских имен во многих названиях средней и южной части бассейна Иж; 2) о поселениях татар; 3) о взаимодействии двух неродственных языков.

Семантическому анализу удмуртских географических терминов посвящен свой доклад Г.А. Архипов (пос. Яр, Удмуртская АССР). В составе удмуртских топонимов автором выделены гидрографические и орографические названия и ойконимы. Отмечается, что географические термины часто переходят в собственнотопонимы типа Шур (от шур 'река') и т.д.

М.В. Мосин (Саранск) в докладе "Топонимические этимологии (финно-угорские элементы в топонимах Мардовской АССР)" анализирует основу дохристианских мордовских имен, выступавших в названиях многих мордовских сёл. Отмечается, что в основе дохристианских личных имен лежат нарицательные слова, имеющие финно-угорское происхождение.

Лексико-семантическому и словообразовательному анализу был посвящен доклад С.И. Липатова (Саранск) "Микротопонимия села Старая Самаявка Ковылкинского района Мордовской АССР". В лексико-семантическом отношении среди микротопонимов рассматриваемой территории автором выделены две группы: 1) названия, отражающие признак объекта; 2) названия, связанные с

флорой и фауной.

По своей морфологической структуре микротопонимы также не одинаковы: одни выступают в форме сложных слов, другие — в форме словосочетаний.

С.Н. Липатов также выступил с сообщением на тему: "Термины родства и семейного свойства и их употребление с личными именами", в котором показаны случаи употребления терминов родства с личными именами и без них.

Лексико-семантическому и словообразовательному анализу микротопонимов посвятил свое сообщение П.Г. Матюшкин (Саранск) на тему "Из наблюдений над микротопонимией Староайгатовского района Мордовской АССР".

Ф.Г. Горшкова (Казань) в своем выступлении дала определение различным гидронимическим пластов, составляющих современную гидронимическую систему заказанской части (бассейны рек Мёши, Анит, Казанки, Шожмы) Татарской АССР.

Гидронимическая система Татарской АССР (в том числе За-казанья) формировалась в течение длительного времени в чрезвычайно сложных историко-географических и лингвистических условиях. Лингво-структурный, отчасти этимологический анализ, проведенный с учетом данных истории, этнографии, археологии и других смежных наук позволил автору выделить ряд напластований: 1) монгольский, 2) древне-тюркский (булгарский, татарский), 3) финно-угорский (марийский, мордовский, пермский), 4) древнерусский, 5) славянский (русский).

Т.Л. Тепляшина (Москва) в докладе "Удмуртские родовые названия в основах личных имен" по данным архива ЗАГСА прослеживает динамику антропонимии удмуртов Кушадинского района Пермской области. На основе анализа материала трех срезов (1929, 1950, 1970 гг.) — с промежутками в 20 лет автор выделяет 3 этапа развития удмуртской антропонимии: 1) бытование тюркского именина; 2) заметное влияние русского именина, в основном в виде подимков (сокращенные имена) — Аня, Катя, Люда, с частичным сохранением тюркских имен Гайнур, Диртбай, Темирбай, Шамсикамал и др.; 3) почти полный переход на русский именинник и употребление полного имени.

В докладе Н.Ф. Мокина (Саранск) "Титул — социальный титул или антропоним" говорится о том, что термин **"Титул"** первоначально выступал в качестве социального титула, озна-

чаемого древнемордовских племенных вождей (от морд. тёж 'вождь, вершина, верхушка, макушка + эти 'старик'). С исчезновением института племенных вождей он трансформировался в антропоним.

В сообщении "Как мордва называла чувашей" Н.Ф. Моклин показывает, что чувашь были издавна известны мордве под этнонимом детька. Эти данные, отмечает автор, подтверждают предположение И.Н. Тихомирова о тождестве чуваш с ведой, упоминаемой в древнерусских письменных источниках, например, в "Слове о погибели земли русской".

На секции "Космонимия" В.Д. Бондалетов (Пенза) выступил с докладом "Названия Млечного пути на территории Поволжья". Автор привел свыше 40 названий Млечного пути (Млечный путь, Батмеза дорога, Путь птиц, Хуравлиная дорога, Дорога на Киев, морд.-эрз. Каргож ки 'Хуравлиный путь'), бытующих в народном языке русского, финно-угорского (мордовского, марийского, удмуртского), тюркского (татарского, башкирского, чувашского) населения Поволжья, дал классификацию этих наименований по "внутренней форме", территории распространения, частоте употребления, а также указал на необходимость начать организованное массовое обследование космонимии с применением специальных программ, вопросников и др. методических пособий.

Л.В. Карлова (Пенза) в докладе "Названия звезд Медведиц на территории Пензенской области" сделала обработку материалов, собранных анкетным и экспедиционным способом на территории Пензенской области. В собранных материалах (около 100 ответов) отмечено около 20 названий Большой Медведицы (Большая Медведица, Досъ, Медведь, Сохатый, Кош, Большой Кош, Дожка, Полонник, Воз, Колымага и др.) и лишь 3 названия Малой Медведицы. Среди татарских и мордовских наименований содержится внутренняя форма "семь, семерка" (Семь звезд, Семь братьев и под.). Не только по разным языкам, но и по говорам одного русского языка встречаем названия с совершенно разными внутренними формами или "идеями" названия космического объекта.

Материалы ономастической конференции будут издавы в сборнике "Ономастика Поволжья, 5".

V. Trummal
(Tartu)

UUS ETAPP LÄÄNEMERESOOOME IDARÜHMA HÕIMUDE
ARHEOLOOGILISES UURIMISTÖÖS

Läänemeresooome idapoolsesse rühma kuuluvate hõimude - vepalaste, karjalaste, isurite, vadjalaste jt. - arheoloogilise uurimise algus ulatub tagasi juba XIX sajandi lõpu-kümnendisse, mil vene vanema põlve arheoloogid (A. I. Spitsõn, N. E. Brandenburg jt.) avaldasid arheoloogiliste materjalide esialgseid publikatsioone Looke- ja Kirda-Vene alade muististe, peamiselt siinsel kääbestel teostatud varasemate kaevamistööde kohta. Uurimisretki ja vähesel määral ka välja-kaevamisi oli siinses Peterburi kubermangus, Kagu-Laadogal jne. ette võetud ka soomlaste (D. Europæus H. Salonen) poolt. Ulatuslikumaid süstemaatilisi uurimistöid ninetatud hõimude levikualadel pole siiski enne nõukogude perioodi tehtud.

Revolutsioonilisest perioodist kogutud materjal oli aga lünklik, uuritud ebaühtlase teaduslik-metoodilise tasemega, ega võimaldanud tõsisemaid teaduslikke järeldusi nende hõimude varasema mineviku, eeskätt nende etnilise arengukäigu kohta. Tolle aja normannistlik suund teaduses (eeskätt rootsi uurijad T. Arne ja A. Arhman) käsitas näiteks Laadoga ümbruse tuhandeisse kääbastesse ulatuvate kalmete materjali kui viikingite kunagiste kolooniate pärandit, diferentsierimata seda lokaalselt, ajaliselt ja etniliselt. Soome professor M. A. Tallgren pidas kõige esimesena seda materjali seostatuks kohalike täuudidega, tunnistades ühtlasi normannide teatavat osa Laadogal. Kuid nii tema kui ka rea hilisemate vene uurijate (V. I. Raudonikas jt.) käsituses oli alles liialt vähe materjali, et oma seisukohti veenvalt põhjendada.

Tänapäeval on kalmete ja linnuste väljakaevamise tempo silmapaistvalt kasvanud, materjali hulk Kirde- ja Lode-Vene aladelt tunduvalt suurenenud, ent sellega seoses on järjest kasvanud ja keerulisemaks muutunud ka probleemistik nimetatud laialdaste alade muististe, isehranis keskaja künniselt pärinevate kalmete ja linnuste (linnade) uurimisel. Sellal toimus nimelt intensiivne idaslaavlaste edasinihkimine oma esialgeestelt asualadelt Dnepri-Dnestri basseiniist järjest kaugemale põhja ja kirde suunas, kaasa arvatud Lode-Vene, Laadoga ja Väinijärve ning Valgjärve piirkond. Nende alade põlisasukate - mitmete soome sugu hõimude ja idaslaavi kolonisaatorite omavaheliste suhete iseloomu, segunemismäära ja sellega seoses nende kultuuri ja ühiskondlik-majandusliku arengu isehranuste väljaselgitamine on raskemaid probleeme ka tänapäeva teaduses.

I ja II aastatuhande vahetusel kujunenud keerukas ajaloolis-poliitiline olukord Lode-Venes seoses Vanavene feodaalriigi kujunemisega avaldas kõigile siinsele mittevõene rahvastele olulist mõju, ent siiski kujunes viimaste, s.t. läänemeresoome hõimude, aga samuti ka nende lõuna- ja läänepoolsetes naabruses asuvate idabalti rahvaste ajalooline saatuse igal konkreetsel juhul mõnevõrra erisuguseks.

Teiselt poolt on järjest komplitseeritumaks kujunenud Dnepri-Volga-Väina ülemjooksa piirkonda ning Ilmeni-Laadoga basseini asunud idaslaavi hõimude (krivitšite, sloveenide) etnilise ajaloo ja kogu nende keskajase kultuuripärandi hindamine, nagu on näidanud vastav probleemistik silmapaistva nõukogude arheoloogi V.V. Sedovi hiljutistes monograafilistes käsitlustes krivitšite ja sloveenide kohta¹, akad. P.M. Tretjakovi², E.A. Schmidt'i kirjutised³ jne.

¹ В. В. С е д о в, Длинные курганы кривичей. - Свод археологических источников, вып. В 1-8. Москва 1974; В. В. С е д о в, Новгородские сопки. - Свод археологических источников, В 1-8. Москва 1970.

² П. М. Т р е т ь я к о в, Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. Москва-Ленинград 1966.

³ Э. А. Ш м и д т, Особенности формирования культуры у восточно-славянского племени кривичей. - Actes du VII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques 2. Praha, 1971 jt.

Üha enam selgub, et kõnesolevaid probleeme pole võimalik lahendada ilma kohapealsete läänemeresoome ja idaalavi hõimude substraatselt osa tundmata ja seda arvestamata. Küsimuse mitmekülgsemaks valgustamiseks on tänapäeval kaasa tõmmatud lingvistika, etnograafia, antropoloogia ja toponüümika uurimad saavutused.

Küsimus aga, nagu öeldud, on keerukas ja seepärast ka senised seisukohad alles paljus vepl vaieldavad. Meis on sageli vasturääkivusi, mida pole olnud võimalik kõrvaldada praeguse uurimistasega juures. Nimelt on vaieldavad tohutu ulatusega, metsadest ja järvede-jõgede alalikest läbistatud Looke- ja Kirde-Vene maad, mis kunagi asustatud mitmete läänemeresoome rahvaste poolt, praegugi arheoloogiliselt ebahülgaselt uuritud ning paljud ebakohad tulenevad lihtsalt allikmaterjali mittaküllaldasest tundmisest. Puhub näiteks igakülgselt ülevaade kalasäilituslike üksiknähtuste, matmisviisi, matmisuuna, panuste iseloomude kohta lokaalsete rühmade viisi. Täpsemalt vajab veel idaalavi vastavate elementide ilmnemise aeg ja ulatus üksikuis eri piirkondades jne.

Kõnesolevate probleemide efektiivsemaks uurimiseks, samuti Looke- ja Kirde-Vene alade läänemeresoome ja idaalavi muististe uurijate paremaks koostööks loodi hiljuti NSV Liidu TA arheoloogia Instituudi Leningradi filiaali juurde slaavi-läänemeresoome sektor. Viimane seis tähistab juba iseenesest uue etapi - koordineerituma tegevuse - algust mainitud tšõldigas. Slaavi-läänemeresoome sektor hõlmab küllaltki tõhusa hulga teaduslikke töötajaid (15), enamikus kreeditaotlejaid, ent juba suurte väljakaevamiskogemustega noori teadlasi, kes töötavad silmapaistvate vanema põlve tegijate nagu akad. P.N. Tretjakovi, arhitektuurieriala doktorite M.K. Kargeri ja P.A. Rappoporti, tead. konsultandi M.V. Tihhanova jt. juhendamisel. Sektorit juhatab silmapaistev teadlane A.N. Kirpitsnikov, erialalt Looke-Vene keekasgsete sõjakindluste uurija, arvukate kirjutiste autor.

Senitehtu kokkuvõtteks ja edasiste tööplaanide arutamiseks, ühtlasi töö koordineerimiseks väljaspool Leningradi töötavate vastava ala spetsialistidega toimub hiljuti (7. - 11. apr. 1975) Arheoloogia Instituudi Leningradi filiaali

laali poolt organiseeritud plaanum. Selle raames oli korraldatud ka slaavi-läänemeresoome sektsiooni tšõ, kus Kuu-
lati kire rida ettekandeid mainitud sektori tšõtajate uurimistulemustest, samuti ettekanded kõnesoleva probleemistiku kohta teadlastelt Leningradi Ülikoolist, Petrozavodski ja Riia Ajaloo Instituudi arheoloogia sektorist ja. Eesti NSV uurijaid esindasid ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogia sektori vanemteadur Silvia Laul ettekandega "Läänemeresoome hõimurühmade kujunemise probleemidest" ja allakirjutanu teemal "Vana-Jurjev Tartu linna eelkäijana". Nii ettekanded kui ka neile järgnenud ajalilik mõttevahetus aitasid sügavamalt mõista läänemeresoome hõimude mineviku ajaloo uurijate ette kerkinud probleeme ja leidsid aeldused nende edasiseks lahendamiseks koostöös korras. Viimast Üleannet teenis eriti slaavi-läänemeresoome sektori edasise tšõ plaanide ja vastavate küsimuste uurijate - sektori tšõtajate tutvustamine kokkutulnuile A.N. Kirpitsnikovi poolt. Mainitud teadlaste vahelist kokkutulekut tuleb üldse lugeda kõigiti õnnestunuks, kuna siin oli uurijatel võimalus kitsamas ringis tutvuda ka oma lähemate kolleegide pakilisemate tšõde ja allikmaterjalidega, kogemusi vahetada jne. Peale selle lepitati kokku mitmetes tulevastes üritustes nagu ühiste sümposionide, samuti ühiste teaduslike väljaannete organiseerimises, peeti otstarbekaks korraldada ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogia sektori ja Leningradi uurijate ühiseid inspekteerimisreise Loodes-Vene, samuti Pihkva-Oudova tagustele aladele välja selgitamiseks siin säilinud muististe, eeskätt kalmete päritolu, nende hulgas võimalikke läänemeresoome kultuuri jälgi. Peeti vajalikuks tutvuda senisest enam ka muististe väljakaevamisestega kohapeal.

Præguse uurimistöö saavutuste hulka Loodes- ja Kirde-Vene muististe osas tuleb kahtlemata lugeda Valgjärve ümbruse suurte kühbaarühmade ja sealse linnateolise asula uurimise alusel avaldatud L.A. Golubeva monograafiat "Vepslased ja slaavlased Valgjärvel X-XIII saj."¹, samuti Petrozavodski uurija S.I. Kotšurkina monograafiat "Kagu-Laadoga

¹ Л. А. Г о л у б е в а, Весь и славяне на Белом озере X-XIII вв., Москва, 1973.

kärbastest I-XIII saj.¹ Mainitud tõdes on püütud tohutu allikmaterjali alusel välja selgitada vepslaste kultuuri levikualad nii ajalisel kui regionaalselt, samuti nendega lähemalt kokkupuutunud hõimude muistised ja nende osa vepslaste kultuuris keskajal. L.A. Golubeva näitab veenvalt, et Valgjärve ümbruse nii põletus- kui ka laibamatustega käärpeis kajastab I-XIII saj. selgelt vepslaste kultuur, mille hulka hakkab ilmselt skandinaavia, Volga-Bulgaaria ja ka idalaavi elemente juba I sajandist alates, ent idalaavlaste intensiivsem sisestung Valgjärvele algas alles XI saj. Sellega lõikab Golubeva ümber senise seisukoha, mille kohaselt alaavlastel olivat Valgjärve asustanud juba VII-IX sajandil.

Kagu-Laadoga algab alaavlaste mõju vepslaste kultuurile, nagu näitab S.I. Kotškurkina, veelgi hiljem, alles XI sajandist ning intensiivsem alaavi kolonisaatorlik tegevus algab seal XII-XIII saj. Oma Leningradis peetud ettekande oli Kotškurkina pühendanud karjalaste hõimu levikuala määratlemisele arheoloogilise leiutmaterjali - karjala tüüpi ehte (ovalsed loomornamendiga sõled, taimornamendiga hoburandsõled ja peashted nn. vahrud) alusel, mille kohaselt uurija näitas peale karjalaste põhiala ka rea piirkondi idasoomes, kus XII-XIII saj. esines tüüpiline karjala kultuur.

Oluliseks nähtuseks praeguses Loode-Vene uurimistöös tuleb pidada hoolikat muististe inspekteerimist, veel seni arvele võtmata muististe kaardistamist ja võimaluste loomist nende ulatuslikumaks väljakaavamiseks. Sellega kõrvuti jätkub varemkaevatu uuesti läbivaatamine. Nii on avaldatud Vana-Laadoga linnuse kihtide uus periodiseering ja nende kihtide ehitusjärgnaste ja leiutmaterjali interpretatsioon vastavalt Vana-Laadoga elanikkonna etnilise koosseisu järkjärgulisele muutumisele, alates vanimate Laadoga kihtide dateerimisest VII sajandist (G. F. Korsuhhina, M. K. Karger). Selle kohaselt kuulub ka Vana-Laadoga VII-VIII saj. kohalikule soome-ugri elanikkonnale, kuhu ilmselt skandinaavia

¹ С. И. Котчуркина, Дно-восточное Приладжье в X-XIII вв. Москва, 1973.

koloniste IX-X saj.¹ Alles seejärel kujunes siin slaavi käsitöö- ja kaubitegemiskeaksus.

Vana-Laadoga kaevamisi jätkatakse praegu noorema generatsiooni uurijate poolt. Käesoleval suvel jätkab E. A. Rjabini Vana-Laadoga kõige alumiste kihtide uuringuid, seoses läänemeresoome elementide täpsema väljaselgitamisega slaavlaste-selles Laadoga asulas.

Samaalaadne uurimistöö kulgeb Pihkvas ja selle lähedal Kamno linnuses, kus mõlemas on samuti ilmsenud eeslaavi kihtide (VIII-IX saj.) olemasolu, mis seostub ilmselt siinsete kohalike tõundidega. Ulatuslikke väljakaevamistöid jätkab Kamnos samuti noor Leningradi uurija K. M. Plotkin, Pihkvas aga I. E. Labutina. Mõlemad on oma seniseid uurimistulemusi esialgselt publitseerinud, mis slaavi ja läänemeresoome nn. idarühma hõimude suhete uurimise seisukohalt pakuvad erilist huvi. Seni puudusid meil nimelt igasugused varasemad, e. t. I aastatuhande keskpaigast ja II poolest m. a. j. pärinevad andmed läänemeresoome idarühma hõimude muististe kohta. Nagu näha eespool märgitud S. I. Kotškurkina ja L. A. Golubeva tööst, puuduvad sellekohased andmed ka vepalaste ja nende lähemate naaberhõimude seas Kirde-Venes, puudub ettekujutus nende hõimude matmiskultuurist ja üldse nende varasemast käekäigust. Ülalmainitud linnusasulate varasemate kultuuriladestuste iseloomu täpsem väljaselgitamine aga võimaldab pilku heita ka sellesse küsimusse. Pole võimatu, et rea Leningradi oblasti linnuste ja kalmete uurimine heidab sellekohaselt valgust ka vadjalaste varasemale saatusele, võib-olla avaneb võimalus niiviisi mingil kombel jälgida nende nn. lahkulöömist eesti hõimudest I aastatuhande II poolel, nagu sellest kõnelevad koosteadlased. Praeguseeni me tunneme vadjalaste nagu vepalaste kultuurigi vaid keskaegsete muististe alusel.

Leningradi teadlased G. E. Lebedev ja B. P. Petrenko, samuti E. A. Rjabinin on alustanud ulatuslikke kaevamisi Lode-Vene sopkadel ja fahnikutel, muu hulgas Isuri platool

¹ Г. Ф. Корзухина. О некоторых ошибочных положениях в интерпретации материалов Старой Лодовы. - Скандинавский сборник XVI. Тарту, 1971, lk. 123-131.

(Kjabinin) ja Luuga orus (Lebedev ja Petrenko), B.P. Petrenko ka Karjala linnustel. Esialgsed uurimistulemused kinnitavad nimetatud piirkonna kalastes soomeugri substraadi olemasolu (nii säilinud luustike koostises kui ka matmiskombe detailides, näit. matmisuunas jne.). E. A. Kjabininil on valminud kõneoleval aastal ka väitekiri "Läänemeresoome elemendid Põhja-Venes I-XIV saj.".¹

Mainitud uurijate tegevus toob kahtlemata päevaavalgele uusi andmeid ka Looda-Vene alade slaavi-eelse elanikkonna varasema ajaloo kohta. Praegu tunneme lähemalt vaid läänemeresoome nn. lühnerühma kuuluvate hõimude - eestlaste, soomlaste, liivlaste muistiseid m.a. I aastatuhande I poolest ja kaakpaigast neile omaste monumentaalsete kivikalmete mõol. Varasemas kirjanduses on küll säilinud üksikuid teateid taoliste kivikalmete ekaisteerimisest ka ida pool Peipsi-Pihkva järve, mis viitab eesti hõimude mõningate kildude kunagisele asumisele neil aladel, kuid need teated vajavad kõik hoolikat kohapealset kontrollimist ja muististe säilimise korral ka nende väljakaevamist. Ühiste inspekteerimisreiside kavandamine slaavi-läänemeresoome sektori ja eesti vastavate spetsialistide poolt toob ehk selgust ka ülalmainitud küsimusse.

Kõneoleva uurimistöö valdkonda kuulub ka kahe pool Pihkva-Velikaja basseini säilinud omapäraste nn. kivikonstruktsiooniga kühbaste kultuuride päritolu ja vanuse väljaselgitamine. Eesti uurijaist on seni sellega tegelnud S. Laul, kes on avaldanud rea kirjutisi ja puudutanud mainitud küsimust ka oma Leningradi ettekandes. Kõneoleval ajal jätkab Kagu-Eesti kühbaste väljakaevamist ka M. Aun ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogia sektorist. Mainitud muististe uurimine Kagu-Eestis on tihedalt seotud vastavate idaslaavi (sloveenide ja kriviitide) kühbaste uurimisega neist kirde ja kagu pool, kuna mõlemad kühbaste tüübid on väliselt sarnased ja leiumaterjali kasiduse ning põletumatuuse tõttu pole alati võimalik neid üksteisest täpsemalt eraldada. Viimaste rühmade etniliste tunnuste konkreetses väljaselgitami-

¹ E. A. Р я б и н и н, Финноугорские элементы в культуре Северной Руси X-XIV вв. Автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук. Ленинград, 1974.

ne peaks aitama täpsemalt ette kujutada ka nn. tšuvudide ar-
sali kunagistel Peipsi-Pihkva ümbruse aladel ja valgustada
nende seoseid läänemeresoome hõimudega.

Praeguseni kõneleb nimetatud omapäraste kääbaste ole-
masolu fakt testavaast segaalanikkonnaga alast Peipsi-Pihk-
va ümbruses, kuigi selle rahvastiku hilisem saatuse pole täp-
semalt teada. Huvitava faktiga kõnealuses küsimuses kohtu-
sime taas Leningradis, tutvudes sealse noore uurija Nataša
Hvoštšinakaja uurimistööga ja vastavate väljapanekutega
foorumil puhul avatud ülevaatenäitusel. Hiljuti on avastatud
mainitud uurija poolt Oudova lähedal Zalahtovjes maha ja
naise laibamatustega noorema raudaja kääbped. Nende matuste
panused on silmapaistvalt eesti- (vähemal määral balti-) pä-
rased. Zalahtovje kalmekompleksi meenutab kõigiti Kohtla-
Järve rajoonist tuntud Iila mehamatust XI sajandist - panus-
test on Zalahtovje hoburaudsõlg, luukammid, lõuaga kirves,
suitsed, 2 odaotse, varrasahelikud, vikat, baltipäraste ise-
loomuga spiraalsed käävõrud jne. vägagi sarnased Iila jt.
eesti noorema raudaja matustele. Hvoštšinakajal on plaanis
teistegi sealsete kääbaste uurimine, mille tulemused pakuvad
suurt huvi läänemeresoome elementide idapoolse leviku jälgi-
miseks ka nooremal raudajal.

Väljapaistvaid saavutusi on Loode-Venaa ka II aasta-
tuhande alguses püstitatud ja keskajal eksisteerinud sõja-
kindluste uurimisel Koperjes, Galitšis, Vana-Laadogas ning
lõunapoolseis Vana-Vene linnades Polotskis ja Smolenskis
ning Pihkva lähedases Opotškas. A. N. Kirpitšnikovil on õu-
nestunud avastada ja konserveerida Vana-Laadoga XIII saj.
algul püstitatud kiviehitused - kaitsemüüri jäänu-
sed väravatorniga, mis rajatud 1105. a. sõjakäigu puhul
tšuvudide vastu. Säilinud on paeplaatidest mõrdiga seotud
müürilademed, mille ehituste iseloom meenutab Lääne-Euroop-
as X saj. tuntud forpste.¹ Kiviehituste, eeskätt Smolens-
ki kiriku arhitektuuri uurimisel, Smolenski arhitektuuri
koolkondade väljaselgitamisel on silmapaistvaid teoseid

¹ Käesoleval suvel avastas A. N. Kirpitšnikov Vana-Laado-
gas veel kolmanda kivikindluse jäänused, mille kuivmüüri ra-
jamine on toimunud I saj. I poolel. See on vanim seni teada
olev kiviehitus Vene aladel ja pakub huvi üldeuroopaliku ar-
hitektuuri ajaloo seisukohalt.

F.A. Rappoportil, kelle viimased uurimused pakuvad uudeid lahendusi ka kiviarkitektuuri uurimismetoodika alalt. Mõistagi kuulub viimati mainitud seik juba slaavi linnakultuuri alale, kuid viimase uurimisega seoses leiavad alati valgustamist ka vastavate linnaliste keskuste varasemad kihid, mis on tihti seotud just siinse piirkonna linnade eadiste põlisasulate kultuuri jälgedega ning nende edasine uurimine on perspektiivikas ka läänemerevaikse hõimude ajaloo seisukohalt. Nii on Leningradi uurijad F.A. Rappoport ja V.A. Voronin isegi Ülem-Volga basseini linnade Rostovi, Muromi ja Suzdali uurimisel näidanud nende Vene linnade väljakujunemises kohalike soomeugri elanikkonnaga seotud varasemate asulate substraatselt oset, nagu see ilanes eespool Pihkva, Vana-Leadoga ja Valgjõe linnataolise asula puhul.

Uudseks saavutuseks tuleb pidada ka V.V. Sadovi pikemat aega kestnud uurimistööd Vana-Irbeska linnusel. Erilist huvi aga äratavad 1975.a. suvel tehtud avastused, kus tal õnnestus kindlaks teha XI saj. a.e.j. pärinevad kiviüüri jäänused. Kogu Irbeska linnuse tekke- ja arenguajaloo ning selle materiaalse kultuuri iseloomu väljaselgitamine pakub muuhulgas huvi ka Eagu-Eesti ja Vana-Vene rahvastiku etniliste suhete selgitamiseks.

В. Т Р У Н Н А Я
(Тарту)

**НОВЫЙ ЭТАП В АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬНОЙ
РАБОТЕ ВОСТОЧНЫХ ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКИХ ПЛЕМЕН**

Р е з ю м е

В статье рассказывается об основании нового славяно-финского сектора Ленинградского филиала Института археологии АН СССР и его организаторской роли в дальнейших исследованиях древностей восточных прибалтийско-финских племен в Северо-западной — Северо-восточной Руси. Статья знакомит читателей, занимающихся разными проблемами истории и лингвистики прибалтийско-финских племен, с новейшими достижениями в области изучения археологических памятников средневековья, относящихся от эса, карелов и др. восточных прибалтийско-финских племен, обитавших на территории Северо-западной и Северо-восточной Руси. Рассматриваются и их связи с восточно-славянской культурой на указанной территории, а также уделяется внимание перспективам в отношении более развернутых комплексных исследований в будущем в области славяно-финской археологии.

SISUKORD - Оглавление

P. A l t e, Slaavi laenudest soome-ugri keeltes	3
П. А л в р е, О славянских заимствованиях в финно-угор- ских языках. Р е з ю м е	15
П. А н д у г а н о в, Композити в памятниках марийской письменности	16
J. A n d u g a n o v, Komposiita in manchen marischen Denkmälern. Z u s a m m e n f a s s u n g	36
О. К и г а, Etnogeograafia ja fennougriatika	37
О. К у р с, Этногеография и финно-угроведение. Р е - з ю м е	43
О. К и г а, Ethnogeographie und Finnougriatik. Z u - s a m m e n f a s s u n g	44
А. П. Д у р а в л е в, Изучение орнамента ямочно-гре- бенчатой керамики методом круговых разверток	45
A. P. D u r a v l e v, A New Method of the Ornament Investigation of Pit-Comb Ceramics by the Circular Traces. З у м м а р у	57
A. O n i v e r e, Kust on pärit sõltus?	58
A. У н я в е р е, О происхождении слова с о л т у с . Р е з ю м е	66
E. V a n g i, Liivi verbisufiks - i k ä -	67
Э. В я р и, Глагольный суффикс - i k ä - в ливском языке. Р е з ю м е	90
E. V a n g i, Das Verbsuffix - i k ä - im Livischen. Z u s a m m e n f a s s u n g	91

KATEENJALID - МАТЕРИАЛЫ

P. A r i a t e, Komi-Syrgjänsches aus Puzla	92
П. А р и с т а, Образцы коми-зырянской речи деревни Пузла. Р е з ю м е	115

А. Ий н а р, Kameemilaisia tekstejä I	116
А. К и н а н, Камасинские тексты I. Р е з ю м е	134
А. К и н а н, Некоторые эвельские и яграсанские инфинитивные глагольные формы из рукописей М. А. Кастрена	135
А. Ий н а р, Etsäin ja ngarasanin kielten infinittivien verbimuotoja M. A. Castrénin käsikirjoituksesta, T i i v i t e l m ä	146

KINGSVALE — ОБЗОРЫ

М. В. М о с и н, Пятая конференция по ономастике Польши	147
У. Т р у м а л, Uus etapp läänneeuroosse idatähna hõlmude arheoloogilises uurimistöös	151
В. Т р у м а л, Новый этап в археологической исследовательской работе Восточных Прибалтийско-финских племен. Р е з ю м е	160

Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып. 382. ТРУДЫ ПО ФИЗИО-УПРАВЛЕНИЮ 2. На восточном, русском и немецком языках. Резюме на разных языках. Тартуский государственный университет, СССР, г. Тарту, ул. Ойакооли, 18.
Vastutaja toimetaja P. Palsmees. Päljundamisale antud 16.04.76. Trükipaber nr. 1, 30x45 1/4. Trükiproovimise 10,25. Arvestusproovimise 9,63. Trükiarv 800 eks. MB 00769. TRÜ trükikoda, KESV, Tartu, Põlsoni t.14. Tell. nr. 455. Hind 96 kop.